

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВАН ЛІЛІ

УДК 811.161.1'373(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ

АКСІОЛОГІЧНОГО КОНЦЕПТУ В ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

035 Філологія

03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

王莉莉

Ван Лілі

Науковий керівник: Чернцова Олена Вадимівна, доктор філологічних наук

Харків – 2024

АНОТАЦІЯ

Ван Лілі Національно-культурна специфіка вербалізації аксіологічного концепту в лінгвокультурі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2024.

Дисертацію присвячено дослідженню концепту *Лінь*, що відображає свідомість носіїв російської мови і має особливе значення для розуміння російського менталітету й національного характеру. *Актуальність теми дослідження* зумовлена необхідністю виявити в змісті названого концепту універсальне й національно специфічне, а також простежити специфіку суміщення в його семантиці архаїчних і сучасних значень. Крім того, з погляду носія китайської лінгвокультури концепт *Лінь* не був предметом спеціального лінгвістичного вивчення. Актуальність дослідження феноменів російської лінгвокультури представником китайської культури визначається тим, що в російській і китайській мовах принципово відмінними є способи вираження концептуальних значень, оскільки китайська й російська культури ґрунтуються на неоднаковому світорозумінні, пов'язані з різними релігіями. З огляду на це осмислення змістових відмінностей концептів є особливо важливим для перекладачів російської художньої, філософської, релігійної літератури китайською мовою, а також для викладачів російської мови в китайській аудиторії.

Уперше завдання концептуального аналізу досліджуваного феномена поєднуються з дидактичними завданнями викладання російської мови в китайській аудиторії. Актуальність реконструкції стереотипних уявлень про

Лінь зумовлена тим, що в процесі вивчення російської мови в китайській аудиторії викладачеві доводиться одні стереотипи, які регулюють сприйняття й інтерпретацію рідного мовлення, замінювати на такі, що відображають зміст чужої культури.

Мета роботи – виявити національно-культурну специфіку російського концепту *Лінь* у зіставленні з китайським.

Матеріалом дослідження слугують 5000 контекстів із Національного корпусу російської мови, а також дані етимологічних, історичних, сучасних тлумачних словників, словників синонімів, фразеологічних словників, збірки прислів'їв та приказок В. І. Даля; текстів російських народних казок зі збірки О. М. Афанасьєва, творів російської художньої літератури (комедії Д. І. Фонвізіна «Недоросток», байок І. А. Крилова, віршів О. С. Пушкіна, творів М.В. Гоголя, роману І. О. Гончарова «Обломов», повісті Ф. М. Достоєвського «Записки з підпілля», оповідань А. П. Чехова). Матеріал для зіставлення взято з історичних і сучасних тлумачних словників китайської мови, збірки китайських прислів'їв, збірки народних казок.

Методологічним підґрунтям дослідження є лінгвоконцептологічний підхід, який сприяє добору як предмета вивчення максимально повного складу мовних засобів, що репрезентують концепт, опису семантики слів-репрезентантів, застосуванню когнітивної інтерпретації результатів лінгвістичного аналізу, моделюванню змісту досліджуваного концепту як ментального феномена в його національній ідентичності, визначенню місця концепту в національній концептосфері та ін. Використано такий термінологічний інструментарій: «мовна картина світу», «концепт», «поняття», «слово», «внутрішня форма», «значення», «полісемія», «цінність», «оцінка», «конотація», «стереотип», «концептуальна метафора», «концептуалізація», «когнітивні ознаки», «когнітивна інтерпретація», «асоціативно-вербальна модель» тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана автором одноосібно, без співавторів.

У першому розділі обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження: уточнено завдання зіставної лінгвокультурології, розглянуто етноспецифіку російської та китайської національних мовних картин світу, а також роль стереотипних уявлень і концептуальної метафори у формуванні мовної картини світу; розглянуто співвідношення термінів «концепт», «слово», «поняття», «внутрішня форма» та ін.

У другому розділі з'ясовано складну смислову структуру концепту *Лінь*: досліджено етимологію слів-репрезентантів, історичний план концепту; простежено зміни в семантиці російських слів і зіставлено їх із китайськими ієрогліфами. На базі семантичного та словотвірного аналізів слів різних частин мови виявлено когнітивні ознаки, що формують ядро концептуальних значень – понятійний, оцінний складники змісту концепту.

У третьому розділі здійснено лінгвокогнітивний аналіз полісемії прикметника *ленивий*, реконструйовано стереотипний образ ледачої людини; виявлено стереотипні уявлення про ледачу людину, концептуалізовані в російській і китайській фразеології, здійснено лінгвокогнітивний аналіз культурних моделей російської та китайської мов.

У четвертому розділі на матеріалі текстів російських народних казок, комедії Д. І. Фонвізіна «Недоросток», байок І. А. Крилова, віршів О. С. Пушкіна, творів М. В. Гоголя, роману І. О. Гончарова «Обломов», повісті Ф. М. Достоєвського «Записки з підпілля», оповідань А. П. Чехова з когнітивного та лінгвокультурологічного поглядів осмислено соціальні й національні стереотипи, пов'язані з лінощами. Розглянуто також джерела російського і китайського лінгвокультурних концептів: міфологічні, релігійні, національно-традиційні уявлення; подано порівняльну характеристику російського й китайського концептів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у виявленні національно-культурної специфіки російського концепту *Лінь* у порівнянні з китайським.

У змісті як російського, так і китайського концептів виявлено понятійне й оцінне ядро, пов'язане з універсальними людськими цінностями, які визначають соціальну природу людини, та історично мінливу периферію, зумовлену різноманітними культурно-історичними чинниками. Виокремлено ключові когнітивні ознаки, властиві для обох мов – *лежати, відпочивати, спати, їсти*, на базі яких реконструйовано вихідний концепт-архетип.

Виявлені когнітивні ознаки є результатом пізнання носіями російської мови стереотипної поведінки ледачої людини в прототипній ситуації. Відмінності ж у семантиці спільнокореневих, словотвірно пов'язаних слів різних частин мови, схожих за своїми референтними можливостями унаслідок тотожності коренів, полягають у тому, що вони по-різному фокусують увагу слухача, змінюючи в модельованій ситуації співвідношення «фігури» й «фон», акцентуючи на різних її аспектах.

Унаслідок лінгвокогнітивного аналізу полісемії прикметника *ленивий* було реконструйовано цілісний стереотипний образ *ледачої людини* як центру сценарного фрейму, що визначає структуру концепту. У будові концепту виявлено три суб'єкти та їхню когнітивну діяльність. Перший суб'єкт – сторонній спостерігач, перцептуальні значення прикметника відображають результати споглядально-чуттєвого пізнання носіями мови зовнішності та поведінки *ледачої людини*, що має *недолуго-ледачий вигляд*, часто буває *товстою, великою*, навіть *величезною, огрядною*, має вигляд *сонної, млявої людини*, її рухи, хода, жести, міміка є *плавними, неповороткими, уповільненими*; зважаючи на вказані ознаки, *ледача людина* вирізняється *незначною активністю, мінімальною рухливістю*.

Другий суб'єкт – носій стану, у контекстних значеннях прикметника

концептуалізуються опис і оцінка пережитого ним внутрішнього стану. Зафіксовано амбівалентну оцінку: негативну (*неприємного, важкого, пригніченого, тужливого стану*) і позитивну оцінку (*сонного, спокійного, стану умиротворення, гармонії*).

Третій суб'єкт – суб'єкт активного раціонального пізнання, його висновки концептуалізуються в інферентних значеннях, аналіз яких дав змогу змодельовати стереотипні уявлення про інтелектуальні здібності *ледачої людини (її розум не здатний до найменшого зусилля, вона людина вперта, недолуга, безтурботна)*, про її характер (*вона людина несмілива, нерішуча, боязка, ляклива, слабодуха, безініціативна*). У соціально-етичному стереотипі, зафіксованому в першому значенні прикметника *ледачий*, відображено найвищий ступінь узагальнення, оцінку суспільства (за нашою типологією – це дев'яте значення: *схильний до лінощів, неробства; той, хто уникає праці*).

Російські прислів'я, на відміну від китайських, репрезентують висновок про те, що *важка праця призводить до хвороб і вкорочує життя людини*, а китайські відображають стереотип: *праця подовжує життя людини, а лінощі спричиняють старість*. Виявлені особливості пояснюються відмінностями в ментальності, національній психології та культурних сценаріях, які склалися під впливом історії, способів господарювання, побутового устрою, а також релігійних уявлень носіїв мови та культури. Російський культурний сценарій відображає психологію мрійника: оскільки *важка праця призводить до хвороб і вкорочує життя людини*, у російському пареміологічному матеріалі виправдовуються лінощі, а також висловлюється мрія про те, щоб *Бог дав людині найнеобхідніше, щоб вона могла жити і не займатися виснажливою працею*. Китайський культурний сценарій, навпаки, пов'язаний із уявленнями про те, що їжа, одяг, житло не впадуть із неба, що є відображенням стереотипу *праця подовжує життя людини, а лень спричиняє старість*.

У народних казках якнайкраще відображається концептосфера, властива народній свідомості. У китайських народних казках *лїнь* сприймається як вада, тому засуджується. Специфіка російської ментальності виражається в кореляції концептів *Лїнь* і *Успїх / Удача*, тому російські казки можуть демонструвати різні оцінки. Так, зокрема в казці «По щучому велінню» успіх / удача Ємелі-дурня не є результатом важкої праці. Гарного життя, за задумом російської казки, заслуговує швидше той, хто є добрим, жалісливим, розуміє інших живих істот, а не прагне активно будувати власну долю, докладаючи для цього великі зусилля. Основними складниками концепту *Успїх / Удача* в російській казковій картині світу є відсутність необхідності важкої праці, вдалий шлюб, матеріальне благополуччя і можливість продемонструвати свій успіх тим, хто раніше в це не вірив. У російській колективній підсвідомості закладена ідея про те, що можна все отримати, не докладаючи для цього жодних зусиль, не працюючи.

Поняття *лїнь* може концептуалізуватися й через фразеологізми, які фіксують у формі стійких і відтворюваних мовних одиниць ознаки концепту, що є найважливішими, з погляду певної лінгвокультурної спільноти. Два протилежні способи концептуалізації поняття *лїнь* відображають парадоксальність настанов російської культури.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її результати можуть бути використані з навчальною метою в спецкурсах і наукових семінарах з етнолінгвістики, лінгвокультурології, а також у практиці викладання російської мови та лінгвокраїнознавства китайським студентам.

Теоретичне значення результатів убачаємо в тому, що дослідження дало змогу перевірити наявну теорію концепту та релевантність наукових методів на новому емпіричному матеріалі російської та китайської мов. Перспективи дослідження пов'язуємо з подальшим розробленням методологічної бази зіставних досліджень мовних картин світу на межі двох напрямів лінгвістики

– лінгвокультурології та когнітивістики.

Ключові слова: концепт, мовна картина світу, лінгвокультура, лінгвокультурологія, історія мови, етимологія, лінгвоаксіологія, національна ідентичність, національно-культурна специфіка, лінгвокультурна свідомості, лінгвістичне конструювання світу, асоціативний експеримент, когнітивно-прагматичний аналіз, когнітивна інтерпретація, лексична семантика, фразеологічна одиниця, концептуальна метафора, неологізм, конотація, дискурс.

ABSTRACT

Wang Lili National and cultural specificity of the verbalization of the axiological concept in linguistic culture. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 035 Philology.
– V. N. Karazin Kharkiv National University, 2024.

The dissertation is devoted to the study of the Laziness concept, which reflects the consciousness of Russian speakers and is of particular importance for understanding the Russian mentality and national character. Relevance of the research topic is determined by the need to identify the universal and nationally specific content of the named concept, as well as trace the specifics of the combination of archaic and modern meanings in its semantics. In addition, from the point of view of the bearer of Chinese linguistic culture, the Laziness concept was not the subject of a special linguistic study. The relevance of the study of the phenomena of Russian linguistic culture by a representative of Chinese culture is determined by the fact that the ways of expressing conceptual meanings are fundamentally different in Russian and Chinese languages, since Chinese and Russian cultures are based on different worldviews, associated with different religions. In view of this, understanding the content differences of concepts is especially important for translators of Russian literary, philosophical, and religious literature into the Chinese language, as well as for teachers of the Russian language in the Chinese audience.

For the first time, the tasks of the conceptual analysis of the studied phenomenon are combined with the didactic tasks of teaching the Russian language in the Chinese audience. The relevance of the reconstruction of stereotyped ideas about laziness is due to the fact that in the process of studying the Russian language in a Chinese audience, the teacher has to replace some

stereotypes that regulate the perception and interpretation of native speech with ones that reflect the content of a foreign culture.

The purpose of the work is to reveal the national and cultural specificity of the Russian Laziness concept in comparison with the Chinese one.

The research material is 5000 contexts from the National Corpus of the Russian language, as well as data from etymological, historical, modern explanatory dictionaries, synonym dictionaries, phraseological dictionaries, collections of Proverbs and sayings of V. I. Dahl; texts of Russian folk tales from the collection of O. M. Afanasyev, works of Russian fiction (D. I. Fonvizin's comedy «Underachiever», I. A. Krylov's fables, poems by O. S. Pushkin, works by M. V. Gogol, novel by I. O. Goncharov «Oblomov», F. M. Dostoevsky's novellas «Notes from the Underground», short stories by A. P. Chekhov). The material for comparison is taken from historical and modern explanatory dictionaries of the Chinese language, a collection of Chinese proverbs, and a collection of folk tales.

The methodological basis of the research is a linguoconceptological approach, which contributes to the selection as a subject of study of the most complete composition of language tools representing the concept, the description of the semantics of Representative words, the use of cognitive interpretation of the results of linguistic analysis, modeling the content of the studied concept as a mental phenomenon in its national identity, determining the place of the concept in the National conceptosphere, etc. The following terminological tools are used: «linguistic picture of the world», «concept», «notion», «word», «internal form», «meaning», «polysemy», «value», «evaluation», «connotation», «stereotype», «conceptual metaphor», «conceptualization», «cognitive signs», «cognitive interpretation», «associative-verbal model», etc.

Personal contribution of the acquirer. The dissertation work was completed by the author alone, without co-authors.

The first chapter substantiates the theoretical and methodological foundations of the research: the task of comparative linguistic and cultural studies is clarified, the ethno-specificity of the Russian and Chinese national linguistic pictures of the world is considered, as well as the role of stereotyped ideas and conceptual metaphors in the formation of the linguistic picture of the world; the relationship of the terms «concept», «word», «notion», «internal form», etc. is considered.

In the second chapter, the complex semantic structure of the Laziness concept is clarified: the etymology of the representative words, the historical plan of the concept are investigated; changes in the semantics of Russian words were traced and compared with Chinese characters. On the basis of semantic and word-formation analyzes of words of different parts of the language, cognitive features that form the core of conceptual meanings – conceptual and evaluative components of the content of the concept – were revealed.

In the third chapter, a linguistic-cognitive analysis of the polysemy of the adjective *lazy* is carried out, the stereotypical image of a lazy person is reconstructed; stereotyped ideas about a lazy person, conceptualized in Russian and Chinese phraseology, were revealed, a linguistic-cognitive analysis of cultural models of the Russian and Chinese languages was carried out.

In the fourth chapter, based on the texts of Russian folk tales, D. I. Fonvizin's comedy «Underachiever», I. A. Krylov's fables, O. S. Pushkin's poems, M. V. Gogol's works, I. O. Goncharov's novel «Oblomov», F. M. Dostoevsky's novel «Notes from the Underground», A. P. Chekhov's stories from the cognitive and linguistic and cultural viewpoints, social and national stereotypes related to laziness are meaningfully understood. Sources of Russian and Chinese linguistic and cultural concepts are also considered: mythological, religious, national and traditional ideas; a comparative description of the Russian and Chinese concepts is presented.

The scientific novelty of the obtained results lies in the identification of the national and cultural specificity of the Russian Laziness concept in comparison with the Chinese one.

In the content of both Russian and Chinese concepts, a conceptual and evaluative core related to universal human values, which determine the social nature of a person, and a historically changing periphery determined by various cultural and historical factors have been revealed. The key cognitive features characteristic of both languages are singled out – *lie down, rest, sleep, eat*, based on which the original concept archetype is reconstructed.

The identified cognitive features are the result of the knowledge of Russian speakers of the stereotypical behavior of a lazy person in a prototypical situation. Differences in the semantics of co-rooted, word-formatively connected words of different parts of speech, similar in their referential possibilities due to the identity of the roots, consist in the fact that they focus the attention of the listener in different ways, changing the ratio of «figures» and «background» in the simulated situation focusing on its various aspects.

As a result of the linguistic-cognitive analysis of the polysemy of the adjective *lazy*, a complete stereotypical image of a lazy person was reconstructed as the center of the scenario frame that determines the structure of the concept. Three subjects and their cognitive activity were identified in the structure of the concept. The first subject is an outside observer, the perceptual values of the adjective reflect the results of contemplative-sensual cognition by native speakers of the appearance and behavior of a lazy person, who has a *lazy-lazy appearance*, is often *fat, big*, even *huge, obese*, has the appearance of a *sleepy, lethargic person*, his movements, *gait, gestures, facial expressions* are *smooth, clumsy, slowed down*; taking into account *the indicated signs*, a lazy person stands out *insignificant activity, minimal mobility*.

The second subject is the bearer of the state, the description and evaluation

of the internal state experienced by him is conceptualized in the contextual meanings of the adjective. An ambivalent assessment was recorded: a negative (*unpleasant, difficult, depressed, longing state*) and a positive assessment (*sleepy, calm, a state of pacification, harmony*).

The third subject is a subject of active rational cognition, his conclusions are conceptualized in inferential values, the analysis of which made it possible to model stereotypical ideas about the intellectual abilities of a lazy person (his mind is *not capable of the slightest effort*, he is *a stubborn, weak-willed, carefree person*), about his character (he is *timid, indecisive, timid, fearful, weak-minded, lacks initiative*). The socio-ethical stereotype recorded in the first meaning of the adjective *lazy* reflects the highest degree of generalization, the assessment of society (according to our typology, this is the ninth meaning: *prone to laziness, idleness; one who avoids work*).

Russian proverbs, unlike Chinese proverbs, represent the conclusion that *hard work leads to diseases and shortens a person's life*, while Chinese proverbs reflect the stereotype: *work prolongs a person's life, and laziness causes old age*. The identified features are explained by differences in mentality, national psychology, and cultural scenarios that have developed under the influence of history, economic methods, household arrangements, as well as religious ideas of native speakers of the language and culture. The Russian cultural script reflects the psychology of the dreamer: since hard work leads to diseases and shortens a person's life, in the Russian paremiological material laziness is justified, and the dream is also expressed that *God gave a person the most necessary things so that he could live and not engage in exhausting work*. The Chinese cultural scenario, on the contrary, is related to the idea that *food, clothing, and housing will not fall from the sky, which is a reflection of the stereotype work prolongs a person's life, and laziness causes old age*.

In folk tales, the conceptual sphere inherent in folk consciousness is best

reflected. In Chinese folk tales, laziness is perceived as a defect and therefore condemned. The specificity of the Russian mentality is expressed in the correlation of the concepts of Laziness and Success / Luck, so Russian fairy tales can show different values. Yes, in particular, in the fairy tale «On the order of the pike», the success / luck of Emelya the fool is not the result of hard work. A good life, according to the idea of a Russian fairy tale, is more likely to be deserved by someone who is kind, compassionate, understands other living beings, and does not seek to actively build their own destiny, making great efforts for this. The main components of the concept of Success / Luck in the Russian fairy-tale picture of the world are the absence of the need for hard work, a successful marriage, material well-being and the opportunity to demonstrate one's success to those who previously did not believe in it. In the Russian collective subconscious is embedded the idea that you can get everything without making any effort for it, without working.

The concept of Laziness can also be conceptualized through idioms that capture in the form of stable and reproducible linguistic units the features of the concept that are the most important from the point of view of a certain linguistic and cultural community. Two opposite ways of conceptualizing the concept of Laziness reflect the paradoxical nature of the instructions of Russian culture.

The practical value of the dissertation is that its results can be used for educational purposes in special courses and scientific seminars on ethnolinguistics, linguistic and cultural studies, as well as in the practice of teaching the Russian language and linguistic and regional studies to Chinese students.

The theoretical significance of the results can be seen in the fact that the study made it possible to test the existing theory of the concept and the relevance of scientific methods on the new empirical material of the Russian and Chinese languages. We connect the prospects of the research with the further development of the methodological base of comparative studies of linguistic pictures of the

world on the border of two directions of linguistics – linguistic and cultural studies and cognitive studies.

Keywords: concept, language picture of the world, linguistic culture, linguoculturology, history of language, etymology, linguoaxiology, national identity, national and cultural specifics, linguocultural consciousness, linguistic construal of the world, associative experiment, cognitive-pragmatic analysis, cognitive interpretation, lexical semantics, phraseological unit, conceptual metaphor, neologism, connotation, discourse.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Ван Лілі Внутрішня форма слів-репрезентантів концепту *Лінь* в російській мові (на тлі зіставлення з китайськими ієрогліфами) // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса: «Астропринт», 2021. № 35. С. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2021.35.237797>

URL: <http://mova.onu.edu.ua/article/view/237797>

2. Ван Лілі Концептуальна семантика прикметника *ленивый* і стереотипний образ лінивої людини (за даними Національного корпусу російської мови) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». Вип. 92. 2023. С. 64–69.

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2023-92-09>

URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/22145/20434>

3. Ван Лілі Аксіологічний концепт ЛІНЬ як об'єкт лінгвістики та психології // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». Вип. 94. 2024. С. 49–56.

DOI: [10.26565/2227-1864-2024-94-08](https://doi.org/10.26565/2227-1864-2024-94-08)

URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/23759/21616>

Публікація у міжнародному періодичному науковому виданні

4. Wang Lili (2023) Стереотипные представления о ленивом человеке: лингвокогнитивный анализ культурных моделей русского и китайского языков // *Studia Rossica Posnaniensia*. 2023. Vol. 48. № 1. pp. 157–166.

DOI: <https://doi.org/10.14746/strp.2023.48.1.11>

URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/strp/article/view/38655>

Список публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Ван Лілі Історія слів-репрезентантів концепту *Лінь* в російській мові (на тлі

зіставлення з китайськими ієрогліфами) // Слов'янська філологія у сучасному світі: Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 травня 2021 р.) / За ред. д. філол. н., проф. Войцевої О. А., Яковлевої О. В. Одеса: Вид-во Одеський національний університет, 2021. С. 48–51.

6. Ван Лілі Стереотипи поведінки лінивої людини: порівняльний аналіз російської та китайської фразеології // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: матеріали міжнародної наукової конференції, 24 листопада 2021 р. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 306–310.

ЗМІСТ

ВСТУП	21
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ	
КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	31
1.1. Поняття парадигми наукового знання в лінгвістиці.....	31
1.2. Проблематика антропоцентричної лінгвістики	33
1.3. Поняття «мовної картини світу»	34
1.4. Завдання порівняльної лінгвокультурології.....	43
1.5. Роль стереотипних уявлень у формуванні мовної картини світу.....	46
1.6. Концептуальна метафора як засіб створення мовної картини світу.....	52
1.7. Етноспецифіка національних мовних картин світу (російської vs. китайської).	56
1.8. Концепт як ментальний і лінгвокультурний феномен	60
1.9. Співвідношення термінів «концепт» – «слово» – «внутрішня форма».....	64
Висновки до розділу 1	67
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ УЯВЛЕНЬ ПРО ЛІНЬ У РОСІЙСЬКІЙ МОВНІЙ	
КАРТИНІ СВІТУ.....	70
2.1. Історичний і сучасний смислові плани концепту ЛІНЬ.....	70
2.1.1. Історія слів-репрезентантів	70
2.1.2. Зіставлення історичного змісту російських слів- репрезентантів концепту Лінь із китайськими ієрогліфами	80
2.2. Лексико-семантична та словотворча парадигми концепту Лінь...85	

	19
2.3. Асоціативно- вербальна модель концепту Лінь.	97
Висновки до розділу 2	102
РОЗДІЛ 3. СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ ЛЕДАЧОЇ ЛЮДИНИ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИКИ МОВНИХ ЗАСОБІВ ...	
3.1. Концептуальна семантика й полісемія прикметника <i>ленивый</i> (за даними Національного корпусу російської мови)	106
3.2. Стереотипні уявлення про ледачу людину в російській і китайській фразеології: лінгвокогнітивний аналіз культурних моделей російської та китайської мов	115
Висновки до розділу 3	128
РОЗДІЛ 4. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ЛІНЬ НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ РОСІЙСЬКОЇ СЛОВЕСНОЇ КУЛЬТУРИ.....	
4.1. Національно-культурна специфіка образів ледачих персонажів у російських народних казках (на тлі зіставлення з китайськими).....	131
4.1.1. Казки, в яких лінь засуджується.....	133
4.1.2. Казки, в яких лінь не засуджується.....	137
4.2. Соціальні та національні стереотипи, пов'язані з Лінню, у дзеркалі творів російської художньої літератури.....	143
4.2.2. Проекції концепту Лінь у байках І. А. Крилова.....	145
4.2.3. Лінь як свобода від світської суєти, як обов'язкова умова для творчості (на матеріалі віршів О. С. Пушкіна)	146
4.2.4. Калейдоскоп ледачих персонажів у творах М. В. Гоголя ...	153
4.2.5. Символічне значення художнього образу Іллі Обломова в романі І. О. Гончарова «Обломов»	155
4.2.6. Проекції концепту Лінь у повісті Ф. М. Достоевського «Записки з підпілля»	160

4.2.7. Іронічне ставлення до Ліні А. П. Чехова.	161
4.3. Порівняльна характеристика російського і китайського концептів: лінгвістичні особливості та екстралінгвістичні чинники	164
4.3.1. Лінгвістичні параметри зіставлення російського та китайського концептів	164
4.3.2. Екстралінгвістичні чинники, пов'язані зі змістом російського та китайського концептів.....	169
Висновки до розділу 4	179
ВИСНОВКИ.....	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	195
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	215
ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.	222
ДОДАТКИ	226
ДОДАТОК А	226
ДОДАТОК Б.	228

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена методологічними настановами сучасної лінгвістики, яка розглядає мову як фонд культурної та історичної пам'яті. Основною одиницею мовної пам'яті є концепт. З огляду на це важливим є осмислення змісту універсального концепту *Лінь*, з'ясування особливостей суміщення в його семантиці архаїчних і сучасних значень, що пов'язано із загальними завданнями когнітивістики.

Опису соціально значущого концепту *Лінь* присвячено окремі наукові статті [Левонтина 1999; Хомчак 2009, 2012; Шевченко, Волков, Калініна 2018], в яких, однак, не з'ясовано національно-культурну специфіку російського концепту, оскільки її можна встановити тільки внаслідок зіставлення даних різних мов.

Актуальність роботи пов'язана також із тим, що концепт *Лінь* не був об'єктом спеціального лінгвістичного дослідження з позиції носія китайської лінгвокультури. Завдання виявлення універсального і національно специфічного під час дослідження концептів різних мов передбачає вихід дослідника за межі вузьконаціональної лінгвокультурної традиції, дає можливість «поглянути збоку» на картину світу та її фрагменти, які експлікує досліджувана мова. Крім того, дисертація має важливе значення для розуміння базового концепту російської лінгвокультури з позиції носія принципово іншої мови, іншої культурної традиції. Актуальність дослідження феноменів російської лінгвокультури представником китайської культури визначається і тим, що в російській і китайській мовах принципово відмінними є способи вираження концептуальних значень, оскільки китайська й російська культури ґрунтуються на неоднаковому світорозумінні, пов'язані з різними релігіями.

Як у російській, так і в китайській мовах досліджуваний концепт *Лінь* має специфічний зміст. Якщо розглянути цей феномен із залученням даних двох мовних картин світу, зокрема російських і китайських народних казок,

ідеологічних, мистецьких доктрин, то виявиться, що концепт *Лінь* у названих лінгвокультурах пов'язаний із різними когнітивними ознаками, співвідноситься з різними асоціаціями. Зважаючи на це, осмислення змістових відмінностей концептів є особливо важливим для перекладачів російської художньої, філософської, релігійної літератури китайською мовою, а також для викладачів російської мови в китайській аудиторії.

Уперше завдання концептуального аналізу досліджуваного феномена поєднуються з дидактичними завданнями викладання російської мови в китайській аудиторії. Актуальність реконструкції стереотипних уявлень про *лінь* зумовлена тим, що в процесі вивчення російської мови в китайській аудиторії викладачеві доводиться одні стереотипи, які регулюють сприйняття й інтерпретацію рідного мовлення, замінювати на інші, що відображають зміст чужої культури.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах теми наукових досліджень кафедри слов'янської філології філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Слов'янські мови та літератури у сучасних парадигмах гуманітарного знання» (номер державної реєстрації 0124U002224). Тему дисертації було затверджено на засіданні кафедри слов'янської філології (протокол № 3 від 19 листопада 2020 року), на засіданні Вченої ради філологічного факультету (протокол № 4 від 20 листопада 2020 року).

Метою роботи є виявлення національно-культурної специфіки російського концепту *Лінь* у зіставленні з китайським.

Для досягнення цієї мети реалізуємо такі завдання:

- 1) розглянути історію слів-репрезентантів концепту, визначити співвідношення історичного (пасивного) та актуального смислового планів концепту *Лінь*;

2) на базі семантичного та словотвірного аналізів слів різних частин мови, що становлять лексико-семантичну парадигму концепту, виявити когнітивні ознаки, що формують ядро концептуальних значень – поняттєвий, оцінний складник змісту концепту;

3) із залученням лінгвокогнітивного аналізу полісемії прикметника *ленивий* реконструювати стереотипний образ ледачої людини;

4) виявити стереотипні уявлення про ледачу людину, концептуалізовані в російській і китайській фразеології, здійснити лінгвокогнітивний аналіз культурних моделей російської та китайської мов;

5) осмислити з когнітивного та лінгвокультурологічного погляду соціальні й національні стереотипи, пов'язані з *Лінню*, на матеріалі текстів російських народних казок, комедії Д. І. Фонвізіна «Недоросток», байок І. О. Крилова, поезій О. С. Пушкіна, творів М. В. Гоголя, роману І. О. Гончарова «Обломов», повісті Ф. М. Достоевського «Записки з підпілля», оповідань А. П. Чехова;

6) установити джерела російського й китайського лінгвокультурних концептів: міфологічні, релігійні, національно-традиційні уявлення та образи, органічно пов'язані з культурою суспільства і його історією; подати порівняльну характеристику російського і китайського концептів.

Об'єктом дисертаційного дослідження обрано концепт *Лінь* як ментальний і лінгвокультурний феномен. **Предметом** – семантику слів-репрезентантів, фразеологізмів, паремій, а також текстів російської словесної культури, зокрема ідейно-художню своєрідність казкових і літературних персонажів, у яких утілюються уявлення носіїв мови про феномен, що вивчається.

Матеріалом дослідження слугують 5000 контекстів із Національного корпусу російської мови, а також дані етимологічних, історичних, сучасних

тлумачних словників, словників синонімів, фразеологічних словників, збірки прислів'їв та приказок В. І. Даля; тексти російських народних казок зі збірки О. М. Афанасьєва, творів російської художньої літератури (комедії Д. І. Фонвізіна «Недоросток», байок І. А. Крилова, віршів О. С. Пушкіна, творів М. В. Гоголя, роману І. О. Гончарова «Обломов», повісті Ф. М. Достоевського «Записки з підпілля», оповідань А. П. Чехова). Матеріал для зіставлення взято з історичних і сучасних тлумачних словників китайської мови, збірки китайських прислів'їв, збірки народних казок.

Методологічним підґрунтям сучасної лінгвістики є фундаментальні положення антропологічної парадигми про зв'язок мови й мислення, мови й ментальності народу, мови й культури, мови й суспільства, про соціальну сутність мови та її функції, зокрема збереження й матеріалізації культури. У Європі ці положення були розроблені В. Ф. Гумбольдтом, О. О. Потебнею, М.М. Бахтіним, В. В. Виноградовим та ін., в американській етнолінгвістиці – Е. Сепіром, Б. Ворфом.

Відповідно до поставлених завдань було застосовано лінгвоконцептологічний підхід, який сприяє добору як предмета вивчення максимально повного складу мовних засобів, що репрезентують концепт, опису семантики слів-репрезентантів, застосуванню когнітивної інтерпретації результатів лінгвістичного аналізу, моделюванню змісту досліджуваного концепту як ментального феномена в його національній ідентичності, визначенню місця концепту в національній концептосфері та ін.

Як методологічне підґрунтя дослідження використовуємо метод концептуального аналізу, запропонований у роботі В. В. Колесова «Філософія російського слова», що дав змогу виокремити поняттєвий, образний та ціннісний складники змісту концепту [Колесов 2002, 2005]. Використовуємо також термінологічний інструментарій, розвинутий останніми роками в семантиці інтегративного напрямку. Метою цього напрямку є відтворення

російської мовної картини світу внаслідок комплексного (лінгвістичного, культурологічного, семіотичного і психолінгвістичного) аналізу лінгвоспецифічних концептів російської мови в міжкультурній перспективі. Для опису мовного матеріалу в дисертації використано такі поняття: «мовна картина світу», «концепт», «поняття», «слово», «внутрішня форма», «значення», «полісемія», «цінність», «оцінка», «конотація», «стереотип», «концептуальна метафора», «концептуалізація», «когнітивні ознаки», «когнітивна інтерпретація», «асоціативно-вербальна модель» тощо [Гумбольдт 1985; Потебня 1989; Апресян 1995; Арутюнова 1998; Вежбицька 1996; Голубовська 2004; Жайворонок 2004, Залізник 2006; Кобозева 2000; Лакофф, Джонсон 1990; Карасик, Стернін 2007; Кононенко 2006, Кубрякова 1997; Маслова 2001; Постовалова 1982; Сукаленко 1992; Степанов 1997; Шмельов 2002].

Метод концептуального аналізу спирається на комплексний лінгвістичний аналіз і передбачає низку дослідницьких процедур: етимологічний аналіз слів-репрезентантів (*лень, ленивый*), семантичний і словотвірний аналізи слів різних частин мови (*лень, ленивый, ленивается* тощо), лінгвокогнітивний аналіз (із застосуванням понять «концептуалізація», «перцептуальний», «інферентний» тощо) полісемії прикметника *ленивый*, ціннісно-маркованих виразів (фразеологізмів, приказок, прислів'їв), лінгвокультурологічний аналіз образів казкових і літературних персонажів, а також зіставлювальний аналіз російського й китайського матеріалу, який містить прийоми смислової інтерпретації, зіставлення, узагальнення та типологізації мовних засобів, що вербалізують концепт, і екстралінгвістичні коментарі.

Етимологічний аналіз допоміг визначити внутрішню форму слів-репрезентантів, описати їхню історію, яка тісно пов'язана з історією концепту, а також реконструювати вихідний концепт-архетип.

Семантичний і словотвірний аналізи слів різних частин мови дали змогу сформулювати оцінні смисли (конотації), а також виявити різні концептуалізації, відображені в семантиці спільнокореневих слів різних частин мови.

Проведений лінгвокогнітивний аналіз полісемії прикметника *ленивий* сприяв виявленню широкого діапазону контекстних значень, не зафіксованих у тлумачних словниках. Аналіз семантики здійснювали з використанням термінів «когнітивна ознака», «концептуалізація», «перцептуальний», «інферентний» тощо, унаслідок чого було реконструйовано цілісний стереотипний образ ледачої людини як центр сценарного фрейму.

Порівняльний аналіз російських і китайських прислів'їв, фразеологізмів, приказок дав змогу виявити подібне й відмінне в їхніх значеннях, установити різні культурні сценарії, пояснити національно-культурну специфіку російського і китайського концептів.

Лінгвокультурологічний аналіз ідейно-художньої своєрідності казкових і літературних персонажів, у яких утілюються авторські та / або стереотипні уявлення носіїв мови про феномен, що вивчається, дав змогу визначити національно-культурну специфіку російського концепту порівняно з китайським; виявити широкий діапазон контекстних значень слова *лень*, не зафіксованих у тлумачних словниках, а також авторських оцінок *ліні*, зробити висновок про амбівалентність таких оцінок у російській лінгвокультурі, зафіксувати два протилежні способи концептуалізації стану *лінощів*, які відображають парадоксальність настанов російської культури.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у визначенні національно-культурної специфіки російського концепту *Лінь* порівняно з китайським. **Наукова новизна дослідження репрезентована в положеннях, винесених на захист:**

1. У змісті й російського, і китайського концептів виявлено понятійне й оцінне ядро, пов'язане з універсальними людськими цінностями, які визначають соціальну природу людини, та історично мінливу периферію, зумовлену різноманітними культурно-історичними чинниками. Виокремлено ключові когнітивні ознаки, властиві для обох мов – *лежати, відпочивати, спати, їсти*, на базі яких реконструйовано вихідний концепт-архетип.

2. Виявлені когнітивні ознаки є результатом пізнання носіями російської мови стереотипної поведінки ледачої людини в прототипній ситуації. Відмінності ж у семантиці спільнокореневих слів різних частин мови, схожих за своїми референтними можливостями унаслідок тотожності коренів, полягають у тому, що вони по-різному фокусують увагу слухача, змінюючи в модельованій ситуації співвідношення «фігури» й «фону», акцентуючи на різних її аспектах.

3. Унаслідок лінгвокогнітивного аналізу полісемії прикметника *ленивий* було реконструйовано цілісний стереотипний образ *ледачої людини* як центру сценарного фрейму, що визначає структуру концепту. У будові концепту виявлено три суб'єкти та їхню когнітивну діяльність. Перший суб'єкт – сторонній спостерігач, перцептуальні значення прикметника відображають результати споглядально-чуттєвого пізнання носіями мови зовнішності та поведінки *ледачої людини*, що має *недолуго-ледачий вигляд*, часто буває *товстою, великою*, навіть *величезною, огрядною*, має вигляд *сонної, млявої людини*, її рухи, хода, жести, міміка *неповороткі, уповільнені*; зважаючи на вказані ознаки *ледача людина* вирізняється *незначною активністю, мінімальною рухливістю*.

Другий суб'єкт – носій стану, у контекстних значеннях прикметника концептуалізуються опис і оцінка пережитого ним внутрішнього стану. Зафіксовано амбівалентну оцінку: негативну (*неприємного, важкого, пригніченого, тужливого стану*) і позитивну оцінку (*сонного, спокійного,*

стану умиротворення, гармонії).

Третій суб'єкт – суб'єкт активного раціонального пізнання, його висновки концептуалізуються в інферентних значеннях, аналіз яких дав змогу змоделювати стереотипні уявлення про інтелектуальні здібності *ледачої людини (її розум не здатний до найменшого зусилля, вона людина вперта, недолуга, безтурботна)*, про її характер (*вона людина несмілива, нерішуча, боязка, ляклива, слабодуха, безініціативна*). У соціально-етичному стереотипі, зафіксованому в першому значенні прикметника *ленивий*, відображено найвищий ступінь узагальнення, оцінку суспільства (за нашою типологією – це дев'яте значення: *схильний до лінощів, неробства; той, хто уникає праці*).

4. Російські прислів'я, на відміну від китайських, репрезентують висновок про те, що *важка праця призводить до хвороби і вкорочує життя людини*, а китайські відображають стереотип: *праця подовжує життя людини, а лінощі спричиняють старість*. Виявлені особливості пояснюються відмінностями в ментальності, національній психології та культурних сценаріях, які склалися під впливом історії, способів господарювання, побутового устрою, а також релігійних уявлень носіїв мови та культури. Російський культурний сценарій відображає психологію мрійника: оскільки *важка праця призводить до хвороби і вкорочує життя людини*, у російському пареміологічному матеріалі виправдовуються лінощі, а також висловлюється мрія про те, щоб *Бог дав людині найнеобхідніше, щоб вона могла жити і не виснажуватись від важкої праці*. Китайський культурний сценарій, навпаки, пов'язаний із уявленнями про те, що їжа, одяг, житло не впадуть із неба, що є відображенням стереотипу *праця подовжує життя людини, а лень змушує старіти*.

5. У народних казках якнайкраще відображається концептосфера, властива народній свідомості. У китайських народних казках *лень* сприймається як вада, тому засуджується. Специфіка російської

ментальності виражається в кореляції концептів *Лінь* й *Успіх* / *Удача*, тому російські казки можуть демонструвати різні оцінки. Так, зокрема в казці «По щучому велінню» успіх / удача Ємелі-дурня не є результатом важкої праці. Гарного життя, за задумом російської казки, заслуговує швидше той, хто є добрим, жалісливим, розуміє інших живих істот, а не прагне активно будувати власну долю, докладаючи для цього великі зусилля. Основними складниками концепту *Успіх* / *Удача* в російській казковій картині світу є відсутність необхідності важкої праці, вдалий шлюб, матеріальне благополуччя і можливість продемонструвати свій успіх тим, хто раніше в нього не вірив. У російській колективній підсвідомості закладена ідея про те, що можна все отримати, не докладаючи для цього жодних зусиль, не працюючи.

6. Поняття *лінь* може концептуалізуватися й через фразеологізми, які фіксують у формі стійких і відтворюваних мовних одиниць ознаки концепту, що є найважливішими, з погляду певної лінгвокультурної спільноти. Два протилежні способи концептуалізації поняття *лінь* відображають парадоксальність настанов російської культури.

Практичне значення дисертації вбачаємо в тому, що її результати можуть бути використані з навчальною метою в спецкурсах і наукових семінарах з етнолінгвістики, лінгвокультурології, а також у практиці викладання російської мови та лінгвокраїнознавства китайським студентам.

Теоретичне значення результатів полягає в тому, що дослідження дало змогу перевірити наявну теорію концепту та релевантність наявних у науці методів на новому емпіричному матеріалі російської та китайської мов. Перспективи дослідження пов'язуємо з подальшим розробленням методологічної бази зіставних досліджень мовних картин світу на межі двох напрямів лінгвістики – лінгвокультурології та когнітивістики.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана автором

одноосібно, без співавторів.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри слов'янської філології філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна й викладені в доповідях на таких міжнародних і всеукраїнських конференціях: XIX Міжнародній науковій конференції з актуальних проблем філологічних досліджень (пам'яті доктора філологічних наук, професора Анатолія Тихоновича Гулака), Харківський національний педагогічний університет імені С. Г. Сковороди, Харків (20–21 травня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Слов'янські читання», Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса (24-25 травня 2021 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Слово – текст – мова в дослідницьких парадигмах сучасної лінгвістики», Харків (21 жовтня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Китайська цивілізація: традиції та сучасність», Київ (24 листопада 2021 р.); II Міжнародній науковій конференції «Ідеї Харківської філологічної школи в парадигмах сучасного гуманітарного знання: традиції та новаторство», Харків (20 квітня 2023 р.); Міжнародній науковій конференції «Наукова спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського і сучасна філологія (до 170-річного ювілею вченого)», Харків (20 березня 2024 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки роботи висвітлено в 5 публікаціях автора: одна стаття у фаховому зарубіжному періодичному виданні й дві у фахових виданнях України; двоє тез доповідей на міжнародних наукових конференціях.

Структура роботи: дисертація містить вступ, чотири розділи із висновками до кожного, загальні висновки, список використаної літератури, список лексикографічних джерел. Загальний обсяг тексту дисертації становить 228 сторінок, із них основного тексту – 194 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Об'єктом дисертаційної роботи обрано концепт *Лінь* як ментальний і лінгвокультурний феномен. Вибір об'єкта дослідження передбачає детальне вивчення наукових понять лінгвокультурології як провідного напрямку сучасної антропоцентричної лінгвістики. Важливо також ураховувати, що в лінгвістичній науці уявлення про мову постійно змінюються, ускладнюються, збагачуються, що зафіксовано терміном парадигма наукового знання.

1.1. Поняття парадигми наукового знання в лінгвістиці

Поняття наукової парадигми було введено до наукового вживання американським істориком Томасом Куном, який у праці «Структура наукових революцій» розкрив глибокі зв'язки науки й суспільства в їхньому історичному розвитку [Хомутова 2009, с. 142].

Т. Кун розробив поняття наукової спільноти як логічного суб'єкта наукової діяльності. Наукова спільнота, за Т. Куном, має єдину систему стандартів – парадигму, яку дослідник може прийняти без доказів. «Під парадигмами, – писав Т. Кун, – я маю на увазі визнані всіма наукові здобутки, які впродовж певного часу демонструють науковому співтовариству модель виявлення проблем та їх розв'язання» [цит. за Кубрякова 1995, с. 157–158].

Парадигма – це наукові досягнення, визнані всіма членами наукового співтовариства, які є моделлю становлення проблем та їх розв'язання. Парадигми містять закони, теорії, способи застосування, необхідне обладнання. Концептуальні моделі, загальні твердження, ціннісні вказівки, зразки розв'язання конкретних завдань і проблем є формальними ознаками наукової спільноти. Такий підхід визначає науку як традицію. Основною формою існування науки, за Т. Куном, є «нормальна» наука, яка передбачає

працю в межах однієї парадигми. Учені не створюють нових теорій, а поглиблюють і розширюють наявні знання. Однак у процесі розвитку наукового знання виникають кризові ситуації, які й викликають перегляд відповідної парадигми. За таких умов нормальна наука породжує наукову революцію, унаслідок чого відбувається переосмислення наявної парадигми і перехід до нової. На думку Т. Куна, вибір нової парадигми не є виключно детермінованим, а значною мірою залежить від впливу сторонніх чинників. Учений порівнює це явище з виникненням нової релігії як ірраціонального акту віри.

У другому виданні своєї книги Т. Кун звужує поняття парадигми до зразкових (вартих наслідування) досягнень минулого і вводить нове поняття дисциплінарної матриці, під яким розуміє всю сукупність переконань, цінностей і прийомів, що підтримують члени цієї спільноти, тобто фактично замінює ним попереднє поняття парадигми.

Ідеї Куна справили великий вплив на історіографію лінгвістики. Одні лінгвісти застосовували поняття парадигми до всієї історії розвитку мови від античності до наших днів. На думку інших лінгвістів, поняття парадигми може вживатися лише стосовно лінгвістики XIX–XX століть і далі, оскільки перша по-справжньому наукова парадигма в лінгвістиці з'явилася на початку XIX століття. Залишається відкритим і питання щодо кількості парадигм у лінгвістиці. Традиційно виділяють три наукові парадигми: порівняльно-історичну, системно-структурну та антропоцентричну. Порівняльно-історична парадигма була першою в лінгвістиці, бо порівняльно-історичний метод – перший спеціальний метод дослідження мови. Усе наукове життя XIX століття пройшло під егідою цієї парадигми. «За системно-структурної парадигми, як зазначає В. А. Маслова, увага акцентувалася на предметі, речі, імені, тому в центрі уваги перебувало слово» [Маслова 2001, с. 5].

Отже, слід визнати, що більшість науковців-лінгвістів розуміють

парадигму як метод, підхід або модель становлення проблеми та її розв'язання, тобто як дисциплінарну матрицю, за Т. Куном. А оскільки в лінгвістичній спільноті з огляду на складність об'єкта дослідження розв'язати всі проблеми за допомогою якогось одного методу чи підходу важко, то й сама лінгвістика за визначенням є поліпарадигмальною [Хомутова 2009, с. 146].

1.2. Проблематика антропоцентричної лінгвістики

Як було зазначено вище, у науці про мову традиційно виокремлюють три наукові парадигми: порівняльно-історичну (характерну для мовознавства XIX століття і ґрунтовану на порівняльно-історичному методі), системно-структурну (у центрі уваги якої перебуває слово) і, зрештою, антропоцентричну, яка «повернула людині статус «мірила всіх речей і центру світобудови» [Воркачев 2001, с. 5]. У межах цієї наукової парадигми інтереси дослідника «переходять із об'єктів пізнання на суб'єкт, тобто аналізується людина в мові й мова в людині» [Маслова 2001, с. 6].

Мова завжди визнавалася найяскравішою визначальною характеристикою етносу. Проблема «мова і культура, мова і людина» була однією з центральних у мовознавстві XIX століття і розглядалася в працях В. фон Гумбольдта, Е. Бенвеніста, Г. Штейнталя, О. О. Потебні та інших учених. Однак у першій половині XX століття її було відтіснено на другий план, і мову почали розглядати «в самій собі і для себе». Як справедливо зазначає Ю. К. Волошин, «багато десятиліть лінгвісти вивчали «людину мовчазну» (мова ніби існувала окремо від людини). Усвідомлення необхідності вивчати мову і людину в єдності, тобто фокусувати увагу на «людині, що розмовляє», спонукало дослідників приділити серйозну увагу всім аспектам цієї складної проблеми» [Волошин 2000, с. 20].

Таким чином, ідея антропоцентричності мови є ключовою в сучасній лінгвістиці. З позицій цієї парадигми людина пізнає світ «через усвідомлення

себе, своєї теоретичної та предметної діяльності в ньому», і це надає їй право «творити у своїй свідомості антропоцентричний порядок речей», який визначає її «духовну сутність, мотиви її вчинків, ієрархію цінностей» [Маслова 2001, с. 6–7].

Антропоцентрична парадигма лінгвістики ХХ століття, на думку О.Ю.Кущевої, «поділяється на чотири взаємопов'язані, але разом із тим різні напрями. Перший досліджує мову як «дзеркало» людини, тобто те, як людина відображає себе в мові. Базовим для цього напрямку є поняття мовної картини світу. Другий напрям реалізується комунікативною лінгвістикою, яка вивчає людину в процесі комунікації. Основним завданням третього напрямку є з'ясування ролі мови в пізнавальних процесах і когнітивній організації людини із залученням даних інших наук. Четвертий напрям антропоцентричної лінгвістики, не маючи власної назви, спрямований на визначення того, яким чином мова існує в самій людині» [Кущева 2006, с.155].

Таким чином, формування антропоцентричної парадигми спричинило спрямування лінгвістичної проблематики в бік людини та визначення її місця в культурі, оскільки в центрі уваги культури та культурних традицій стоїть мовна особистість у всій її різноманітності: Я-фізичне, Я-соціальне, Я-інтелектуальне, Я-емоційне, Я-мовленнєве. «Усе мовознавство, указує В. А. Маслова, просякнуте культурно-історичним змістом, бо предметом його вивчення є мова – умова, основа і продукт культури» [Маслова 2001, с. 7–8].

1.3. Поняття «мовної картини світу»

Ідея антропоцентричності мови реалізується в багатьох напрямках – психолінгвістиці, етнолінгвістиці, соціолінгвістиці, зокрема і в лінгвокультурології, яка зорієнтована на людський чинник у мові. Системний лінгвокультурологічний опис мовної картини світу сприяє під час навчання мови виконанню освітніх, виховних та інтелектуальних завдань.

У науковій літературі безсумнівним сьогодні є інтерес до менталітету носіїв мови, національної специфіки мовних картин світу. Існує ціла низка авторитетних досліджень, присвячених опису різних фрагментів мовної картини світу (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька, І. О. Голубовська, В. В. Жайворонок, А. А. Залізник тощо) [Апресян 1995; Арутюнова 1998; Вежбицька 1996; Голубовська 2004; Жайворонок 2002; Залізник 2006]). Вивчення мовної картини світу здійснюють через опис концептів, що її реалізують.

Завдання дослідження концептів є одним із пріоритетних для мовознавства загалом і лінгвокультурології зокрема. У науковій літературі описано різні типи концептів («Логічний аналіз мови» 1991, 1997, 1999, 2000; «Константи» 1997 та ін.). Вивчення концептів дає змогу виявити національно-культурну специфіку мовної картини світу тієї чи тієї мовної спільноти, за допомогою аналізу мовних засобів описати менталітет носіїв мови. Учені вважають, що найкраще визначити й описати природу концепту можна за допомогою мови (див. роботи Т. В. Булигіної, О. Д. Шмельова; С. Г. Воркачова, В. В. Жайворонка, В. І. Карасика, В. В. Колесова, В. І. Кононенка, Л. В. Педченко, Т. В. Радзієвської, О. В. Радчук, Н. І. Сукаленко, Ю. С. Степанова, Є. С. Чекаревої, І. С. Шевченко, Г. С. Яроцької та ін.) [Булыгина, Шмелев 1997; Воркачев 2002, 2004; Жайворонок 2002, 2004; Карасик 2004; Колесов 2002, 2005; Кононенко 2004, 2006; Педченко 2023; Радзиевская 1991; Радчук 2020; Сукаленко 1992; Степанов 1997; Чекарева 2023; Шевченко 2021; Шмелев 2002; Яроцька 2020].

У полі зору лінгвістичних досліджень перебувають як національно-специфічні концепти (див. «Константи: Словник російської культури» Ю. С. Степанова, праці А. Вежбицької, А. А. Залізник, дисертацію О. В. Маслій та ін.), так і універсальні (*Свій та Чужий, Щастя, Любов, Пам'ять, Бог, Смерть* тощо) (див. дослідження С. Г. Воркачова, У. Дробішевської, З. Г. Коцюби, О. Б. Пеньковського та ін.).

Останнім часом з'явилося кілька словників нового типу, в яких подано культурно-значущі смисли, закріплені в мовній свідомості та комунікативній поведінці: «Російський культурний простір: лінгвокультурологічний словник» і «Антологія концептів» (за ред. В. І. Карасика, І. О. Стерніна). За основу останнього взято дисертаційні дослідження, присвячені концептам – складним ментальним утворенням, утіленим у різних мовних одиницях на матеріалі російської, англійської, німецької, французької та китайської мов. Відповідно до сучасних уявлень сукупність концептів тієї чи тієї культури відображає специфіку світосприйняття носіїв мови і співвідноситься з поняттям ментальності як способу бачення світу. Концепти, які характеризуються етнічною специфікою, визначають менталітет нації, зумовлений когнітивними, емотивними й поведінковими стереотипами.

Сучасні мовознавчі науки, зокрема лінгвістика, лінгвокультурологія та когнітивна лінгвістика, крім вивчення власне мови, особливу увагу приділяють взаємозв'язку і взаємовпливу мови і мислення, мови і світогляду, мови і культури. Мову сприймають як спосіб інтерпретації культури. У працях Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, А. Вежбицької, А. А. Залізняка, Т. В. Булигіної, О. Д. Шмельова російська мовна картина світу розглядається як єдина система концептів російської мови. Мовна картина світу формується на основі ключових концептів, які мають як загальнокультурний, так і специфічний національний смисл. Ці смисли можуть характеризуватися протиріччям, але можуть також і збагачувати та доповнювати один одного [Апресян 1995; Арутюнова 1998; Вежбицкая 1996; Залізняк 2006; Булыгина, Шмелев 1997].

Ю. Д. Апресян дає визначення мовної картини світу: «Кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття й організації (=концептуалізації) світу. Значення, які реалізуються в ній, утворюють певну єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, що є обов'язковою для всіх носіїв

мови.

Властивий мові спосіб концептуалізації дійсності (погляд на світ), із одного боку, є частково універсальним, а частково – національно специфічним, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, через призму своїх мов.

З іншого боку, він «наївний», оскільки в багатьох істотних деталях відрізняється від наукової картини світу. При цьому наївні уявлення аж ніяк не сприймаються як примітивні: у багатьох випадках вони не менш складні й цікаві, ніж наукові. Такими є, наприклад, наївні уявлення про внутрішній світ людини. Вони відображають досвід інтроспекції десятків поколінь протягом багатьох тисячоліть і здатні слугувати надійним провідником у цей світ.

У наївній картині світу можна виокремити наївну геометрію, наївну фізику простору і часу, наївну етику, наївну психологію тощо. Так, проаналізувавши пари слів на кшталт *хвалять* і *льстять*, *хвалять* і *хваляться*, *обещать* і *сулить*, *смотрят* і *подсматривать*, *слушают* і *подслушивают*, *смеются* (над кем-то) і *глумятся*, *добиваются* і *домогаются*, *показывают* (свою храбрость) и *рисуются* (своей храбростью), *жалуются* и *ябедничают* та ін., можна скласти уявлення про основоположні настанови російської наївно-мовної етики. Ось деякі з них: «не можна дбати лише про власні інтереси» (*домогаются*, *льстят*, *сулить*); «не можна втручатися в приватне життя інших людей» (*подсматривать*, *подслушивают*, *соглядатай*, *любопытство*); «не можна принижувати гідність інших людей» (*помыкать*, *глумятся*). Звісно, усі ці настанови – не більше ніж прописні істини, але цікаво, що вони закріплені в значеннях слів. У мові відображаються й деякі позитивні настанови наївної етики» [Апресян 1995, с. 350–351].

Картина світу – це сукупність людських уявлень про світ. Дослідники пишуть про те, що картина світу – це інтуїтивна система уявлень про реальність, це загальний образ світу. Мовна картина світу як лінгвістичне,

символічне та семантичне вираження картини світу в мові становить сукупність історично сформованих уявлень певної мовної спільноти (концепція зовнішнього світу). Згідно з теорією мовної картини світу будь-яка мова – це спосіб сприйняття і розуміння світу. За допомогою мови можна концептуалізувати й відображати реальний світ, формувати єдину концептуальну систему для пізнання світу будь-якою нацією. Унаслідок узаємозв'язку між спільними та індивідуальними ознаками різних мов сформована мовна картина світу має як універсальні, так і національно-специфічні ознаки, що уможлиблює проведення культурно-пояснювальних порівняльних досліджень.

Мовна картина світу – це кристалізація духовної культури нації в мові. Саме мова є концентрованим відображенням мовної реалізації нацією знань про світ, демонструє розуміння реального світу членами нації.

Стає очевидним, що поняття мовної картини світу охоплює дві пов'язані між собою, але різні ідеї. По-перше, картина світу, відтворювана мовою (наївна картина світу), відрізняється від наукової. По-друге, кожна мова «малює» свою картину, що відображає дійсність дещо інакше, ніж це роблять інші мови. Відповідно до цього дослідження мовної картини світу здійснюється у двох напрямках. З одного боку, на підставі системного семантичного аналізу лексики певної мови реконструюється цілісна системи уявлень, відображених у цій мові. Таку реконструкцію проводять безвідносно до того, чи є така лексика специфічною для цієї мови чи універсальною. З другого боку, досліджуються окремі лінгвоспецифічні концепти, які характеризуються певними особливостями: вони є ключовими для певної культури і розкривають її зміст, а відповідні їм слова погано перекладаються іншими мовами. Наприклад, для таких російських слів, як *тоска*, *надрыв*, *авось*, *удаль*, *воля*, *неприкаянный*, *задушевность*, *совестно*, *обидно*, *неудобно* перекладний еквівалент або взагалі відсутній, або не містить у семантичній структурі специфічних для цих слів компонентів значення. Особливо це

стосується таких російських слів: *юродивый, душа, судьба, счастье, справедливость, пошлость, разлука, обида, жалость, собираться, добираться, как бы.*

Останнім часом у семантиці розвивається напрям, що інтегрує обидва підходи. Метою інтегрувального підходу є відтворення російської мовної картини світу. У міжкультурній перспективі ця мета реалізується внаслідок комплексного (лінгвістичного, культурологічного, семіотичного) аналізу лінгвоспецифічних концептів російської мови (роботи Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, А. Вежбицької, А. А. Залізняка, В. І. Карасика, І. О. Стерніна, О. В. Урисон, А. Д. Шмельова, О. С. Яковлевої та ін.).

У лінгвістичній моделі мовна картина світу, як стверджує А. Вежбицька, постає як сукупність уявлень про світ, що містяться у значеннях різних одиниць певної мови (повнозначних лексичних одиниць, стійких сполучень, синтаксичних конструкцій тощо) своєрідних «культурних сценаріїв» [Вежбицька 1996, с. 545]. Дослідження мовної картини світу здійснюється на межі лінгвістики та інших наук: культурної антропології, етнопсихології, поетики. Завдання ж власне лінгвістики полягає в тому, щоб експлікувати інформацію, яка міститься в конкретній мові на відміну від інформації, яка видобувається з аналізу інших об'єктів – передусім текстів, написаних цією мовою (тобто мотивів та ідей, що містяться у творах літератури, фольклору тощо). Такі об'єкти, на думку А. А. Залізняка, мають досліджуватися окремо. Важливим є положення про те, що мовну картину світу формують лише ті смисли, які містяться в значеннях мовних одиниць [Залізняк 2006, с. 255]. Якщо ж між власне лінгвістичними та іншими даними є схоже, то це лише підтверджує правильність отриманих результатів. Прислів'я, приказки та інші тексти, зокрема авторські, залучаються до розгляду з тією метою, щоб підтвердити ідеї, виявлені під час аналізу власне мовних даних.

Китайський дослідник іншомовної концептуальної семантики стикається з труднощами об'єктивного характеру. Зокрема, уявлення, що формують картину світу, фіксуються значеннями слів імпліцитно (тобто у формі презумпцій, конотацій та інших видів неекспліцитної інформації) і таким чином нав'язуються як обов'язкові всім носіям мови. І навпаки, ті смислові компоненти, які входять до значень слів і виразів у формі асерцій, на думку А. Д. Шмельова, до картини світу не належать. Так, з російської приказки *Любовь зла – полюбишь и козла* не можна зробити жодних висновків про властивості любові – лише про властивості козла [Шмелев 2002, с. 13]. Зважаючи на слова, що містять у собі ті чи інші презумпції (конотації), людина, сама того не помічаючи, погоджується і з поглядом на світ, що виражається цими словами; отже, володіння мовою передбачає і прийняття концептуалізації, відображеної в цій мові. Конфігурації ідей, почерпнуті із значень слів рідної мови, сприймаються мовцями як щось само собою зрозуміле, і тоді виникає ілюзія, що так влаштована позамовна дійсність. Для носія китайської мови ці особливості мають бути спеціально пояснені, оскільки зіставлення різних картин світу демонструє значні відмінності. Посутніми є й розбіжності в логіці лінгвістичних досліджень, які пов'язані з різними традиціями європейської та китайської науки.

Поняття мовної картини світу започатковане, з одного боку, В. фон Гумбольдтом і неогумбольдтіанцями (ідея внутрішньої форми мови), а з другого – в ідеях американської етнолінгвістики, зокрема, так званої гіпотези лінгвістичної відносності Сепіра – Ворфа. У контексті цих ідей мова є найглибшою всевизначальною структурою в будь-якій національній культурі. За твердженням Вільгельма фон Гумбольдта, мова всіма найтоншими фібрами свого коріння пов'язана з народним духом, це її внутрішня поетична енергія [Гумбольдт 1985, с. 148–156]. Саме тому мову можна розглядати як універсальне сховище національної самосвідомості, властивостей

національного характеру, які відображаються і в граматичних категоріях. Не випадково є мови або з переважно дієслівним (динамічним) зображенням дійсності, або з іменним (статичним) позначенням понять [Постовалова 1982, с. 40].

В. Гумбольдт розглядає мову в контексті системи «людина – дух – природа – етнос». Учений стверджує, що мова є головною діяльністю людського духу, як загального, так і національного. Базисною категорією цієї діяльності В. Гумбольдт вважає суб'єкт, яким може бути: а) окремий індивід, народ, весь рід; б) сам «дух»; в) «сила»; г) мова, мовлення, відчуття мови; д) звук, розум, слух, тьма... [Постовалова 1982, с. 115].

Таким чином, наголошуючи на антропоморфності як на одній із головних характеристик світу й мови, учений розглядає її в понятті характеру мови, яке вживається поряд із поняттям національного характеру. «Характер мов, що полягає в способі поєднання думки зі звуками, є ніби дух, який оселяється в мові й оживляє її, як тіло, з неї ж самої утворене. Він становить собою природну своєрідність нації» [Постовалова 1982, с. 117]. Зважаючи на це, О. Ф. Лосєв писав: «Ім'ям і словами живуть народи, рухаються з місця мільйони людей, наближаються до жертви і до перемоги глухі народні маси... Це затверділе, скам'яніле слово та ім'я, охолоне та знеособлене. Але воно зберігає в собі природу істинного слова і тільки нею тримається» [Лосєв 1990, с. 16].

За концепцією Е. Сепіра – Б. Ворфа, відомою в науці як «теорія мовної відносності», сприйняття світу детерміноване (зумовлене) саме мовою (тобто мова визначає бачення світу). Відповідно до цієї концепції, люди живуть не тільки в об'єктивному світі і не тільки у світі суспільної діяльності, як це зазвичай вважають, а значною мірою перебувають під впливом тієї конкретної мови, яка стала засобом вираження певного суспільства. Було б помилковим вважати, що можна повністю усвідомити реальність без

допомоги мови або що мова є другорядним засобом розв'язання окремих спеціальних проблем спілкування й мислення. Насправді ж «реальний світ» значною мірою несвідомо будується на підставі мовних норм певної групи. Ми бачимо, чуємо і сприймаємо різні явища головним чином завдяки тому, що мовні норми нашого суспільства визначають певну форму вираження. Тобто Е. Сепір вважає, що мова є вираженням у символах керівництвом до культури. Інший автор концепції мовної відносності Бенджамін Лі Ворф стверджує також, що ми підкоряємо природу в тому напрямку, який підказує нам рідна мова. Ми виокремлюємо у світі явища ті чи інші категорії й типи не тому, що вони є самоочевидними; навпаки, світ постає перед нами як калейдоскопічний потік вражень, організований нашою свідомістю, а отже, здебільшого мовною системою, що зберігається в нашій свідомості. Ми розчленовуємо світ, організовуємо його в поняття і розподіляємо значення саме так, а не по-іншому, оскільки ми є учасниками угоди, яка пропонує таку систематизацію. Ця домовленість існує в певному мовному колективі й характеризує систему моделей мови. Отже, відмінності між культурами залежать від мовних відмінностей. І тому обов'язково існує межа в розумінні людиною іншої культури, яка полягає в тому, що в мові немає термінів для позначення деяких реальностей, – термінів, створених і зумовлених мовою чужої культури [Руднев 1999].

Дуже влучною з цього приводу є думка О. Ф. Лосєва, який стверджував, що значення слів відображають і передають спосіб життя і спосіб мислення, характерний для конкретного суспільства (або мовної спільноти), і тому є безцінними для розуміння культури. Філософ указує, що «мова є предметним надбанням буття і надбанням смисловим, точніше – виразним, ще точніше – символічним» [Лосєв 1990, с. 98], таким чином науковець визначає суть мовної картини світу. Людське слово фіксує не об'єктивну річ, а «її предметну сутність, розуміння... Річ – багатоманітна, мінлива, нестійка. Але... у багатьох частинах її присутня вона цілком і без поділу... без цієї присутності

не було б і бачення самої речі» [Лосев 1990, с. 173].

Отже, основний парадокс картини світу, на думку основоположників антропоцентричної лінгвістики, полягає в тому, що вона постає як цілісність, яка діалектично поєднує стійкість і мінливість, позачасовість і конкретну історичність, універсальність і національну специфічність.

На відміну від інших живих істот, «людина для свого орієнтування у світі потребує особливих символічних опосередковувальних структур» [Роль человеческого фактора в языке 1988, с. 19], серед яких мова, міфологія, релігія, мистецтво, наука. За допомогою цих символічних структур людина формує образ світу як основу своєї життєдіяльності. Так створюється наукова, міфологічна, мистецька, художня, релігійна і, нарешті, мовна картина світу, що експлікує всі попередні. Історично першою формою моделі світу, його сприйняття була міфологічна свідомість. За словами О. О. Потебні, міфологія є «історією міфічного світоспоглядання, чим би воно не виражалось: словом, оповіддю, речовим пам'ятником, звичаєм чи обрядом» [Потебня 1989, с. 262].

Отже, проблема міжкультурної взаємодії пов'язана із взаємодією мов і своєрідних способів світосприйняття.

1.4. Завдання порівняльної лінгвокультурології

Порівняльна лінгвокультурологія виникла у 1960-х – на початку 1970-х рр., ставши логічним продовженням розвитку лінгвокультурології [Вороб'єв 2012, с. 14].

Лінгвокультурологія як новітня дисципліна вивчає функціонування мови у взаємодії з культурою та особистістю, ураховуючи духовні цінності національно-культурної спільноти. Цей зв'язок (мова – культура – особистість) розкриває взаємовідносини між мовними явищами та позамовною дійсністю, а також виявляє національні риси й мовні особливості

свідомості національної особистості [там само, с. 14].

Порівняльна лінгвістика формується в річищі лінгвістичного компаративізму в окрему дисципліну в середині ХХ ст. Зазначимо, однак, що порівняльні дослідження двох мов (хоча несистематичні й неповні) проводили вже в далекому минулому. Будь-які граматики іноземної мови (і багато граматик рідної мови) укладалися на тлі порівняння, усвідомленого або несвідомого, або з рідною мовою, або з мовою більш престижної культури. Контрастивну лінгвістику успішно розробляла Празька школа. Значну роль у її становленні відіграли видатні роботи Ш. Баллі, викликані необхідністю викладання німецької мови у франкомовній аудиторії. У Росії контрастивні дослідження стимулювалися багатомовністю і потребою викладання російської мови в іншомовній аудиторії та іноземних мов у різноманітній за мовним складом аудиторії. Особливу роль у їхньому розвитку відіграли такі видатні вчені, як Л. В. Щерба та Є. Д. Поліванов [там само, с. 14].

Кінцевою метою порівняльної лінгвістики є зіставлення співвідносних мов загалом, включаючи всі структурні рівні – фонологічний, морфологічний, синтаксичний, семантичний. Одна із зіставляваних мов може кваліфікуватися як взірцева. Зазвичай цю роль виконує рідна мова [там само, с. 16].

Таким чином, дослідники дають визначення зіставної лінгвокультурології: це новий науковий напрямок, прикладний аспект лінгвокультурології, що вивчає процеси взаємодії та взаємозв'язку мов, культур і націй як цілісних структур, окремих одиниць у єдності їхніх мовних і позамовних (культурних) змістів крізь призму рідної мови, з орієнтацією на нове життя суспільства, систему культурних цінностей, зумовлених новим мисленням [там само, с. 15].

«Порівняльні лінгвокультурологічні дослідження за своєю

гуманітарною сутністю становлять різновид критичної лінгвістики, тобто науки про мову, спрямованої на викриття упереджень і побудованих на упередженнях комунікативних маніпуляцій» [Иная ментальность 2005, с. 5], оскільки люди намагаються порівнювати стереотипи й цінності рідної та чужої культур, аналізувати виявлені відмінності, причому чуже часто сприймається як дивне, смішне, небезпечне тощо.

На відміну від повсякденного порівняння, наукові порівняльні дослідження жодним чином не звеличують і не применшують достоїнства порівнюваних мов і культур. Вихідною тезою є презумпція принципової рівності всіх культур, кожна з яких робить свій внесок у світову культурну спадщину. Завдання, що стоять перед дослідником, можна визначити так: установити системні зв'язки між ознаками, що становлять своєрідність російського й китайського концептів. Системні відносини між смисловими ознаками, які характеризуються стабільністю і можуть об'єктивно встановлюватися на основі аналізу значень слів і виразів, комунікативних стереотипів і прецедентних текстів, формують код культури, зафіксований у знаках культури, зокрема в мові.

Порівняльні лінгвокультурологічні дослідження за своєю гуманітарною сутністю спрямовані на конструктивне розуміння Іншого, іншої культури. Інша ментальність – це оцінювана збоку система світорозуміння, що є складним феноменом й охоплює уявлення, поняття, образи, цінності, стереотипи поведінки. Через мову світорозуміння фіксується в мовній картині світу, а через концепти як багатовимірні ментальні утворення – у концептосфері тієї чи тієї культури, а також окремих особистостей, у просторі якої вони існують. Світорозуміння певною мірою зумовлене культурою, її силовими полями (культурними домінантами). Ці культурні домінанти відображаються в мовній свідомості та комунікативній поведінці і можуть бути встановлені спеціальними методами лінгвістичного аналізу. На

наш погляд, до таких культурних домінант належить концепт *Лінь*.

1.5. Роль стереотипних уявлень у формуванні мовної картини світу

Найнижчим і найзагальнішим рівнем свідомості суспільства є повсякденна свідомість. Картина світу, що відображається такою свідомістю, вирізняється відносною часовою стійкістю. Вона формується стихійно, відображаючи і знання суспільства, і припущення, і віру, і погляди на ті чи ті факти реальності. Така картина світу поєднує в собі здоровий глузд і віру в різноманітні легенди, повір'я, міфи та повсякденні знання і створюється на основі стереотипних уявлень, що синтезують окремі картини світу представників певного соціуму, із урахуванням загальнолюдського і національно-специфічного аспектів. Таким видом стійких форм на рівні повсякденної свідомості, що створює цілісну мовну картину світу, є стереотипи.

Людський мозок влаштований так, що ліва півкуля сприймає реальний світ без стереотипів. Але для створення цілісної картини світу точних і логічних визначень недостатньо. Права півкуля мозку сприяє тому, що людина здатна сприймати світ як щось стабільне і сформоване. Саме стереотипи як абстрактна схема, узагальнений колективний образ мають найбільшу стійкість і шаблонність. Вони формуються за рахунок того, що свідомість людини орієнтована на зразки, які трапляються частіше й немов уникають винятків із правил. Якщо об'єкт існує в кількох різновидах, то орієнтація спрямована на усереднений зразок. Наприклад, зелений колір сприймається як колір трави, хоча існує маса відтінків зеленого кольору, а трава не завжди зеленого кольору. Якщо об'єкт змінюється циклічно, то повсякденна свідомість фіксує найтриваліші за фазою різновиди (*жовта трава восени, білий сніг узимку*).

Поза світом стереотипів, хоч він і збіднений, неможливою була б цілісна картина світу. У щоденному спілкуванні людина насамперед

орієнтується на неї, хоча в художньому мовленні або професійній діяльності формується більш різноманітна картина (*очі кольору хаки, очі кольору неба*). Таким чином, у мовленні існує протиставлення стереотипних, тобто колективних, та індивідуальних уявлень.

Людська психіка будується на конфлікті образної, тобто цілісної, тенденції та аналітичної, яка не знає іншого способу уявляти цілісність, крім членувати її на складові елементи. Ця думка має значення для осмислення вияву таких особливостей в різних мовах, які по-різному виявляють цей конфлікт.

У мовах ізолювального типу, до яких належить китайська мова, домінує настанова на цілісність. Образотворчий, малюнковий характер китайського ієрогліфа, у складі якого є окремі елементи, передбачає синтез ситуації, про яку йдеться. Ієрогліф у китайській мові не стільки називає чи описує дійсність, скільки її зображує.

Навіть у період свого формування повсякденна свідомість охоплює численні сфери діяльності, що пізнаються суб'єктом (людина з її почуттями, природні явища, час, рух, трудова діяльність, предмети побуту тощо). Уважають, що «по-справжньому адекватний глобальний і цілісний образ світу може створити тільки колективний суб'єкт у процесі всебічного досягнення зовнішнього світу, малюючи картину світу, яка містить усі нюанси індивідуального світосприйняття» [Роль человеческого фактора в языке 1988, с. 31].

Узагальнені образи розумової діяльності, повторюваної поведінки, у яких відбивається весь подальший досвід, становлять стереотипи. Наявність стереотипних уявлень характерна і для наукової, і для художньої свідомості, але організація їх на кожному рівні різна. В основі стереотипних уявлень можуть бути забобони і марновірство, народна мудрість, традиції, здоровий глузд колективного суб'єкта тощо (стереотипи залежно від цього можуть бути

істинними й хибними). Виявлення таких стереотипів, які є неочевидними навіть для носіїв мови, становить особливі труднощі для іншомовного дослідника. Одні стереотипи виникають стихійно і є досить стійкими, інші ж подаються свідомо і є атрибутом часу, відіграючи роль ідеолого-політичного, соціального чинника. Слід підкреслити неабияку роль емоційного ставлення до пізнаваного колективного суб'єкта під час формування стереотипної картини світу. Створюється так звана цілісна картина світу, що співвідносить уявлення з реальним світом.

Безумовно, мислення порівняно з мовою є багатшим і рухливішим щодо змісту. Процес мислення характеризується постійною «плинністю». Слова ж стійкіші за поняття і в цьому сенсі менш адекватно відображають процеси розвитку дійсності, оскільки повільніше реагують на зміну дійсності. Але ця стійкість, як уже зазначалося, необхідна для осмислення цілісної картини світу, яка перебуває також у постійному процесі конкретизації та уточнення. Картина світу – це ніби цілісна форма, що перебуває в процесі постійного вдосконалення, поєднує в собі світ об'єктивний, світ вічних сутностей і суб'єктивний світ того, хто сприймає.

Крім різноманіття картин світу, що окреслюють «коло» навколо людини (за В. Гумбольдтом), є універсальний складник – так звані бродячі сюжети. В. І. Постовалова називає низку причин цього явища. По-перше, це може бути властивістю самої об'єктивної дійсності, що відображається в різних картинах світу. По-друге, існування бродячих сюжетів у різних картинах світу можна пояснити особливостями розвитку абстрактного мислення в людини, наявністю інтелекту. І нарешті, картини світу розкривають «первинні інтуїції людини про світ, з яких і виростають систематичні структури в науці, філософії, релігії, що експлікують ці інтуїції» [Роль человеческого фактора в языке 1988, с. 69]. На цю особливість указують і дослідники міфу. Так, у праці «Архаїчні міфи Сходу і Заходу» І. М. Дьяконов пише про те, що найважливіші риси міфології давніх осілих груп мають між собою багато

спільного, причому заснованого не на етнічній спорідненості носіїв цих міфів або на неперіодичних запозиченнях, а на архаїчному типі мислення взагалі як певній універсалії [Дьяконов 1990, с. 38].

Особливості національних картин світу можна виявити під час зіставлення. Це не просте завдання, оскільки в картинах світу у сприйнятті Всесвіту тісно взаємопов'язані психофізіологічний чинник, міфологія, традиції та реальна дійсність. На національні мовні картини світу впливають важко вловлювані традиції в позначенні дійсності (мають свою символіку, норму вживання). Мовні картини світу становлять собою цілісні сутності, що окреслюють «коло» для колективного суб'єкта. Крім того, осмислення мовної картини світу за своєю природою не може бути однозначним.

«Національне, зазначає Д. С. Лихачов, нескінченно багате. І немає нічого дивного в тому, що кожен сприймає це національне по-своєму» [Лихачев 1987, с. 419]. Тому уявлення про національні стереотипи за своєю суттю набагато складніші й невловиміші, ніж інші еталони стереотипних уявлень. Для того щоб зафіксувати їх, необхідно осмислити масу текстів (казок, пісень, прислів'їв, приказок, художніх творів тощо). Як уже зазначалося, національна картина світу являє собою певний погляд, проекцію універсальної моделі світу. У цій універсальній моделі важливими є основні параметри сприйняття: простір, час, доля, число, причина тощо. Із цих категорій і будується в кожній культурі своя особлива модель світу.

На думку Н. І. Сукаленко, «національні стереотипи є певною сукупністю міток, віх, атрибутів національної свідомості, це насамперед акценти, розставлені на загальнолюдському універсальному сприйнятті» [Сукаленко 1992, с. 152]. Так, у світоуявленнях кочових народів поняття простору превалює над поняттям часу [Роль человеческого фактора в языке 1988, с. 83]. Тим самим «вигляд» картини світу як ідеалізації дійсності залежить від «вибору вихідної точки світобачення, що визначає собою

принцип розгортання глобального ідеального образу світу в просторі «ідеальної дійсності» картини світу» [там само, с. 67].

Концепт *Лінь* відіграє важливу роль у мовній свідомості росіян, багато в чому зумовлює характер світобачення народу, а стереотипні уявлення є соціально й етично значущими як для конкретної людини, так і для всієї нації загалом. Одне із завдань дослідження пов'язане з виявленням стереотипів російського національного характеру.

У розділі «Конкретний приклад лексико-семантичного експерименту: виявлення стереотипів національних характерів через аналіз конотацій етнонімів» І. М. Кобозева вказує, що ключем до відкриття стереотипів національних характерів, тобто уявлень про національний характер того чи іншого народу, які входять до мовної картини світу, можуть слугувати лексичні конотації – несуттєві, але стійкі ознаки вираженого лексемою поняття, що втілюють прийняту в суспільстві оцінку відповідного предмета чи факту і відбивають пов'язані зі словом культурні уявлення і традиції [Кобозева 2000, с. 185].

До об'єктивних виявів конотацій дослідниця відносить ті явища, які зазвичай не фіксують словники, але з достатньою регулярністю відтворюються в процесі породження та інтерпретації висловлювання з певною лексемою чи її дериватом. Одне з таких явищ – це відносне одноманіття в інтерпретації псевдотавтологій на зразок $X \in X$, що є інформативними саме внаслідок того, що об'єкту X імпліцитно продукується властивість, яка усталено асоціюється у свідомості носіїв мови з об'єктами цього типу.

Обравши лексеми *росіянин*, *німець*, *англієць* і *француз*, дослідниця провела два тести.

Тест 1 – вільна інтерпретація псевдотавтологій. Інформанту

пропонують фразу *Німець є німець* і просять відповісти на запитання: Якби ви почули цю фразу, то що, на вашу думку, вона означає? Під час цього тесту не тільки виявляли стереотипи національних характерів, а й перевіряли твердження про існування семантичної відмінності між двома псевдотавтологічними конструкціями, одна з яких $X \in X$ має на увазі негативну оцінку, а інша $X - це X$ – позитивну.

Тест 2 – заповнення пропуску в одній із діагностичних конструкцій: а) із похідним від етноніма прислівником *по-німецьки* тощо; на зразок *Він по-німецьки...*; б) із порівняльним зворотом на зразок *Як справжній француз, він...*; в) зі сполучником *але* на зразок *Він росіянин, але він ...*. Інструкція інформанту: Заповніть пропуск у такому реченні, уставивши будь-який вираз, що позначає властивість характеру.

Такий експеримент схожий із використовуваним у психолінгвістиці спрямованим асоціативним експериментом, оскільки поняття асоціації, досліджуване в психолінгвістиці, тісно пов'язане з поняттям конотації. Але якщо асоціації, пов'язані зі словом, можуть бути суто індивідуальними, то конотації лексеми – це загальноприйняті асоціації, або асоціативні норми. З погляду І. М. Кобозевої, переваги її експерименту перед асоціативним у тому, що ступінь свободи асоціацій надто звужується експліцитно запропонованим контекстом, що разом із явно не висловленим, але передбачуваним завданням (доповнити його до «правильного» речення російської мови) різко обмежує індивідуальні, суб'єктивні відхилення від асоціативних норм.

Розглянемо результати тестування. У Тесті 1 брали участь по кожному з етнонімів від 30 до 50 осіб. Він виявився найважчим: 20–25 відсотків опитаних або взагалі не могли запропонувати жодної інтерпретації, або давали інтерпретацію, яка не експлікує властивість характеру, наприклад, *Росіянин є росіянином* інтерпретували як *Росіянин залишається росіянином за будь-яких умов*. Проте дані, отримані від решти 75–80 відсотків

інформантів, загалом підтверджують гіпотезу О. Д. Шмельова про відмінність між $X \in X$ і $X - це X$. Властивості, названі під час інтерпретації $X - це X$, переважно позитивні. Так, для *Росіянин – це росіянин* подані характеристики здебільшого позитивні – *душевна людина, гостинна, з широкою душею, привітна, добра, чуйна, відважна* (лише дві властивості з неоднозначним оцінним значенням: *рубаха-парень* и *действует на авось*). Серед властивостей, названих під час інтерпретації *Росіянин є росіянин*, трапляються і негативні (*ледар, невихований* тощо), і оцінно нейтральні (*любить поїсти*), і позитивні (*безкорисливий, відважний* і т. ін.).

Тест 2 виявився простішим і через це ефективнішим для виокремлення стереотипів національного характеру. Дослідниця отримала такі результати: кількість респондентів – 45, загальна кількість реакцій – 45, із них релевантних – 45, різних лексично – 33. Указуємо реакцію, а потім у дужках кількість респондентів: *відчайдушний* (8); *щедрий* (8); *ледачий* (5); *необов'язковий* (4); *простодушний* (4); *безглуздий* (4); *неорганізований* (4); *безцеремонний* (2); *широка натура* (1); *любить випити* (1); *ненажерливий* (1); *поверхневий* (1); *недопитливий* (1); *приємний* (1) [Кобозева 2000, с. 194].

Як бачимо, ознака *ледачий* за параметром кількості реакцій посідає третє місце.

1.6. Концептуальна метафора як засіб створення мовної картини світу

Фундаментальною властивістю людської свідомості та мислення, що створює картину світу як продукт свідомості і виникає внаслідок узаємодії мислення, дійсності, символічного Всесвіту та мови, є метафора. На думку Дж. Лакоффа і М. Джонсона, метафори пронизують усе повсякденне життя: «Наша повсякденна понятійна система, у межах якої ми мислимо і діємо, метафорична за самою своєю суттю» [Лакофф, Джонсон 1990, с. 387]. Тому й наш досвід, мислення, поведінка значною мірою зумовлюються метафорою, наявною в різних висловлюваннях повсякденної мови. «Вираження емоцій та

емоційного тиску, як зазначає Н. Д. Арутюнова, додає до повсякденного мовлення елемент артистизму, а разом із ним і метафору» [Арутюнова 1990, с. 8]. Таким чином, метафора є і головною властивістю культури.

Усі типи метафоризації ґрунтуються на асоціативних зв'язках людської діяльності, мислення, пізнання. Порівняння, на якому базується метафора, є елементом процесу людського пізнання і відображається в мові: *трава шовкова, море сміється і грає, виє буря, шепотілися берізки, ранок сивий, зима злиться*. Саме поняття «метафора» розглядається в лінгвістиці у двох аспектах: як результат і як процес. У процесуальному аспекті метафора найбезпосереднішим чином пов'язана з роллю людини у створенні мовної картини світу. Особливу роль метафори як одного зі способів створення мовної картини світу відзначають і сучасні лінгвісти [Роль человеческого фактора в языке 1988, с. 179]. Дослідники наголошують на універсальному характері логіки процесу метафоризації – утворення нового поняття, що породжує низку асоціацій, крізь які дійсність, що сприймається свідомістю, утілюється в мові. «Але результати цього процесу завжди унікальні, тому що гносеологічний образ позамовного об'єкта, що відображається, завжди опосередкований переосмислюваним змістом мовної форми, пов'язаний як із людською діяльністю, об'єктивною реальністю, так і з особливостями (професійними, віковими, соціальними) самого суб'єкта» [Руднев 1999, с. 167].

Метафора за своєю природою найбезпосереднішим чином пов'язана з утворенням стереотипів: завдяки їй фіксується все те національно-культурне багатство, яке накопичується мовою колективу в процесі його історичного розвитку. Існують досить загальні принципи, відповідно до яких свідомість, антропоцентрична за своєю природою, організовує непередметну дійсність за аналогією з простором і часом світу, що реалізується у відчуттях. Наприклад, характеристика простору (*високий / низький*) переноситься в російській мові

на людські почуття: *низькі спонукання, високі помисли.*

Дослідники говорять про єдиний антропометричний канон, за яким створюють наївну картину світу: у російській мові природні й абстрактні поняття опредметнюються (*дождь идет, чувства наполнили душу, горе свалилось вдруг, меня гложет сомнение, лень одолела, лень нашла, лень накатила, лень напала, лень навалилась, лень обуяла*). Існує безліч шляхів утворення переносного значення. Метафорі передує асоціативний механізм, в орбіту дії якого входять різноманітні чинники, що належать до сутностей різного порядку. В основі вторинної номінації може лежати оцінка тілесних вражень (*приємно / неприємно*). У такий спосіб у російській мові утворюються метафори на кшталт *гірка правда, кисла міна, солодке кохання* (оцінка тілесних вражень); *гострий язик* (асоціація з гострим предметом, що заподіює біль).

Таким чинником може бути оцінка зорових вражень про наявні властивості об'єкта, які приписуються свідомістю людини. Оцінка зорових вражень про реально наявні факти спричиняє створення в російській мові порівнянь на зразок *блідий, як смерть, колючий, як їжак*; метафор на кшталт *сукня кривава* (тобто така, що зовні нагадує колір крові), *небесні очі*. Одним із таких чинників є стереотип, що дає змогу приписувати соціальному становищу людини різні властивості зовнішності, моральні якості. Зважаючи на це, у російській мові утворюються метафори на кшталт *царська постава, прийом по-королівськи, плебейські манери*. В основі переносного значення може лежати оцінка вікових особливостей: *школьничать, мальчишеские мечты, ребячество*, оскільки юність у повсякденній свідомості російських людей асоціюється з безкомпромісністю, романтизмом, непрактичністю.

В оцінці людської діяльності (статі, віку, професії) може лежати ймовірнісне прогнозування. З огляду на це у російській свідомості формуються образи «типової жінки» (*жіноча логіка, жіноче кіно*); «типового

студента» (*обід по-студентськи*); «типового вченого» (*у нього вигляд справжнього вченого*) тощо. Відзначаємо велику роль ідеальних сценаріїв: орієнтація на те, що наречена завжди вродлива, пояснює висловлювання на зразок *красива, як наречена*. Таким чинником для російської мовної свідомості стає також оцінка типових родинних стосунків: *материнське серце, вона справжня мачуха, син племені* тощо.

У різних культурах виявляються різні чинники, на основі яких одним і тим самим об'єктам у мовах приписуються різні властивості. В основі таких властивостей можуть лежати різні оцінки об'єктів, пов'язані з національною міфологією, фольклором, поезією. Так, вираз *змійна посмішка* носіями російської культури сприймається як підступна; у східних же народів *змійна* має інший сенс та інший контекст – *змійна мудрість*.

О. М. Вольф звернула увагу на те, що «від уявлення про нормативну поведінку психічних сутностей і їхнє місце в ціннісній картині світу залежить оцінний знак відповідних значень» [Вольф 1988, с. 64]. В основі оцінки, закладеній у метафорі, виявляється ціннісна ієрархія світу. Як зазначає дослідниця, ціннісні картини світу можуть збігатися в різних мовних системах (метафори на кшталт «тварина – людина» мають постійні оцінні конотації), але можуть бути й зовсім різними. Якщо в європейській культурі образ лисиці є символом хитрості, то, наприклад, у каліфорнійських індіанців лисиця – позитивний культурний герой. Слон у російській культурі символізує огрядність, неповороткість, для африканців же ця тварина – символ мудрості, оскільки будь-яка метушливість у них співвідноситься з нерозважливістю. Саме тому в багатьох африканських племенах найрозумнішим героєм казок і легенд є черепаха [Сукаленко 1992, с. 96]. У китайській культурі черепаха також відзначена конотацією мудрості.

1.7. Етноспецифіка національних мовних картин світу (російської vs. китайської)

Мовна картина світу не віддзеркалює світу, вона пов'язана зі складним процесом інтерпретації реального світу людиною. Образ (модель) світу як результат такої інтерпретації формується в процесі всієї життєдіяльності людини, безпосередньо залежить від її досвіду, культурного багажу, реальної дійсності, яку людина пізнає. У фундаментальному дослідженні «Національні образи світу» Г. Д. Гачев акцентує на величезній ролі, яку відіграє в пізнанні світу національна своєрідність суб'єкта пізнання – народу, нації, народності. Дослідник підкреслює той факт, що представники різних національних культур можуть сприймати світ по-різному, а різні способи створення картини світу відображені в мовах [Гачев 1995, с. 448].

Найголовнішим чинником, що впливає на створення національної мовної картини світу, є природа, що визначає діяльність народу, його існування й спосіб мислення. Труднощі в описуванні національних мовних картин світу, підкреслює Г. Д. Гачев, полягають у тому, що кожна модель світу створюється зсередини (народ, нація розвиваються своїм історичним шляхом), але водночас зазнає зовнішнього впливу, коли порівнюється з іншими національними моделями світу. «Зіткнення національних образів супроводжується іскрами, які освітлюють і той і інший образ, – відбувається взаємне пізнання» [Гачев 1995, с. 81].

Таким чином, цивілізація, що є єдиним плодом історії для всіх народів, робить їх схожими, а культура кожного народу – різними. Народи ці живуть на різних територіях, у них різний побут та історія, тобто «виростають вони з різного ґрунту... Ця особлива структура загальних для всіх народів елементів і становить... «національну модель» світу» [Гачев 1995, с. 78].

Наголошуючи на особливому невловимому дусі, що виражає людина словами, В. Гумбольдт також доходить висновку, що різниця мов полягає не в різних знакових позначеннях одних предметів, а в різних «баченнях» цих предметів. Найвиразніше особливості кожної мови виявляються в поезії, де своєрідність конкретного матеріалу якомога меншою мірою сковує. Ще природніше, на думку В. Гумбольдта, ця своєрідність виражена в народному житті й у пов'язаних із ним типах літератур [Постовалова 1982].

Закономірним є той факт, що під час дослідження різних національних картин світу Г. Д. Гачев звертається до традицій народного життя, відбитих у поезії й художній прозі, у фольклорі, оскільки «фіксація національних стереотипів значно більшою мірою зорієнтована на їхнє вилучення з маси текстів художньої літератури та творів мистецтва, ніж усіх інших» [Гачев 1995, с. 155]. Звідси й відсутність стереотипних національних уявлень у тлумачних словниках, що підкреслює дифузність таких уявлень, відсутність домінантних рис.

У «Словнику культури ХХ століття» В. Руднев пише про те, що можна виокремити універсальну картину світу, притаманну всьому людству, але вона буде надто абстрактною [Руднев 1999]. Так, імовірно, для всіх націй властивою є бінарна опозиція *білого* й *чорного*, але в одних народів, зокрема росіян, *біле* відповідатиме позитивному початку – *життю*, а *чорне* – негативному початку – *смерті*, а в інших народів, наприклад у китайців, навпаки. У кожного народу своє уявлення про добро і зло, про норми і цінності, і ці уявлення можуть мати відмінності в картинах світу різних мов.

Відома дослідниця мов і культур Анна Вежбицька виявила принципові відмінності між російською та англосаксонською картинами світу в погляді на людину. Так, зокрема, за російською наївною психологією, людина має тіло й душу. В англосаксонському світі людина представлена у вигляді дихотомії

body (тіло) і mind (свідомість). Російське слово *душевнохворий* перекладається англійською мовою як *mentally ill*. По-російському говорять: *чужая душа – потёмки*, англійською ж акцентують на труднощах проникнення в *other minds* [Вежбицька 1996].

Національно специфічними для російської мовної свідомості, на переконання Анни Вежбицької, є поняття «душа», «туга» і «доля». *Душа*, за уявленнями росіян, – це вмістилище подій емоційного життя, узагалі внутрішнього світу людини. Почуття, думки, бажання, внутрішнє мовлення, знання і розумові здібності – усе це, за даними російської мови, зосереджено в душі. Зазвичай це те, що приховано від людських очей. Пор.:

Кто жил и мыслил, тот не может

В душе не презирает людей (О. С. Пушкін, Євгеній Онегін).

Проаналізувавши низку прикладів із різних мов і культур, простежуємо певну закономірність: чим віддаленішими є мови, тим більшою мірою різняться мовні картини світу, тим менше фіксуємо проникнень із однієї системи в іншу. Наприклад, для індуса священною твариною є слон або корова, тому порівняння з ними несуть позитивну оцінку. Вирази на кшталт *слоняча хода* або *красива, як корова* в індійській культурі містять похвалу людини. У російській же культурі ці порівняння матимуть відтінок іронії, образи.

Залежно від народної традиції, міфології та культури утворюються різні конотації слів. Конотація – це асоційована зі словом ознака, яка ґрунтується на внутрішній формі, належить до картини світу і притаманна носіям певної мови, певної культури [Маслова 2007, с. 119].

Як бачимо, для утворення конотацій має значення як факт об'єктивної реальності, що лежить в основі переносного значення, так і міфологія, фольклор, поезія, що є також специфічними для кожного народу. У російську

мову міцно ввійшли такі вирази: *рассеянный, как ворона; проворонить*, які будуть незрозумілими для людей, що не володіють російською мовою. Це перенесення започатковане ще І. Криловим, байки якого популярні в російській літературі. У китайській мові порівняння *розсіяний, як ведмідь* відображає специфіку сприйняття китайців. У російській мові про п'яну людину скажуть: *п'яний, як свиня*; у китайській мові зі свинею порівнюють не тільки п'яну, а й ледачу людину, яка багато спить. Це підтверджує висновок про те, що мова є гнучким і чутливим знаряддям для вираження людиною самої себе. «У кожній мові існують слова, що позначають явища, пов'язані зі свідомістю, духовним світом, психікою носія мови» [Постовалова 1982, с. 108]. «Мови – це ієрогліфи, в які людина ховає світ і свою уяву... За допомогою виразних і дієвих рис вони демонструють нам різні способи мислення і сприйняття. Мова завжди втілює в собі своєрідність цілого народу...» [Постовалова 1982, с. 149].

З огляду на сказане відзначимо деякі особливості китайського світосприйняття, без яких неможливо зіставляти зміст концептів.

Базовим китайським символом (діаграмою), що фіксує потаємні метаморфози сил (у тому числі смерті й життя), є *In і Jan*. З'ясувати його сенс без спеціального пояснення представник російської культури не зможе, оскільки цей символ пов'язаний із іншими реаліями й традиціями. Найдавніша китайська культура, витоки якої сягають XII ст. до н. е., свої цінності визначила давно: життя та його продовження, довголіття і навіть безсмертя завжди були одними з найвищих цінностей китайської культури. Класичною формою цього китайського життєствердження є знаменита фраза з додатка до «Канону Змін» (І цзин) під назвою «Сіци чжуань»: «Велика благодатна сила (благодать - де) космосу (Неба і Землі) – це життя».

Порівняно з китайською, цінності російської культури пов'язані з християнством. Порівняно з китайською, російська культура молодша, але

вона й досі перебуває в осмисленні своїх цінностей. Не випадково лінгвокультурні дослідження російської мови часто пов'язані з виявленням ціннісних основ. Саме ціннісні засади культури співвідносяться з категорією концепту.

1.8. Концепт як ментальний і лінгвокультурний феномен

На думку багатьох учених, до концептів можна зарахувати лише ті поняття, що мають цінність у певній культурі, репрезентують її національну своєрідність: «Концептом стають лише ті явища дійсності, що... мають велику кількість мовних одиниць для своєї фіксації, є темою прислів'їв і приказок, поетичних і прозових текстів. Це свого роду символи, емблеми, що виразно вказують на текст, ситуацію, знання, які є їх джерелами. Вони є носіями культурної пам'яті народу» [КСКТ, с. 90]. Таким чином, сама наявність того чи іншого концепту вказує на те, що концептуалізована царина важлива для народу / людини й акцентує на значимому, ціннісному фрагменті картини світу.

Крім того, концепт як основний осередок культури є аксіологічним за своєю природою, що впливає з визначення культури: «Культура – це «оброблене» середовище проживання людей... світ «оброблених» особистостей... світ символічних позначень явищ і понять, сконструйований людьми з метою фіксації й трансляції соціально значущої інформації, знань, уявлень, досвіду, ідей тощо; світ творчих новацій – способів і результатів пізнання, інтелектуальних та образних рефлексій буття і його практичного втілення...» [Культурологія 1998, с. 336].

Формальним показником наявності ціннісного ставлення є також виражена аксіологічність слова, тобто застосовність щодо нього оцінних предикатів «добре», «погано», «цікаво», «важливо», «специфічно» тощо; а також індекс інтертекстуальності, що характеризує значущість поняття в царині культури і виражається в його відтворюваності, трансльованості,

різнобічній рефлексії про нього.

У словнику Ю. С. Степанова «Константи» подано розмежування термінів «концепт» і «поняття», визначено їхнє функціонування в різних науках, з'ясовано сутність концепту та його структуру. На думку Ю. С. Степанова, з одного боку, «концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. А з другого – це те, за допомогою чого звичайна людина, а не «творець культурних цінностей» сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї» [Степанов 1997, с. 40] . «Концепт – основний осередок культури в ментальному світі людини» [там само]. Концепт має складну структуру. З одного боку, його структура відповідає будові поняття; з іншого боку, структуру концепту становить усе те, що й робить його фактом культури: вихідна форма (етимологія), стиснута до основних ознак змісту історія, сучасні асоціації, оцінки тощо.

Взаємодія мови і культури – одна з базових методологічних проблем лінгвістики, особливо щодо здатності мовних знаків і дискурсів різних типів, епох і напрямів зберігати в собі пам'ять про явища культури, про культурні настанови, або прескрипції, вироблені лінгвокультурною спільнотою. Концепти культури живуть у контекстах різних типів свідомості – повсякденній, художній і науковій. Повсякденна свідомість вивчається в лінгвістиці крізь призму мови і фіксується терміном «мовна картина світу».

Розмірковуючи про співвідношення концепту і слова, В. І. Карасик і І.А.Стернін дають визначення концепту: «Концепт – належність свідомості людини, глобальна одиниця розумової діяльності, квант структурованого знання» [Антология концептов 2007, с. 7]. Далі науковці зазначають: «Концепт – одиниця мислення, значення – одиниця семантичного простору мови. Концепт і значення однаковою мірою – явища когнітивної природи. Значення є частиною концепту як розумової одиниці, закріплена мовним

знаком з метою комунікації» [там само, с. 7–8].

Методологічним підґрунтям дисертаційної роботи є теорія концепту і словесного знака, подана в книзі В. В. Колесова «Філософія російського слова». У дослідженні концепту як мовної сутності вчений використовує метод феноменологічних редукцій, у яких осмислення йде від конкретного речового до абстрактно ідеального, від явища (феномена) поняття (conceptus) до сутності концепту (conceptum) [Колесов 2002, с. 5]. З огляду на складність цієї теорії подамо окремі її положення, які є для нас принципово важливими.

1. «Концепт є сутність, явищем якої виступає поняття» [Колесов 2002, с. 404]. Як і всяка ідеальна сутність, концепт нематеріальний і позбавлений структури. Це сутність найтоншого рівня і тому є «невидимою».

2. Змістовні форми концепту, виявлені в слові, – це по суті аналітично представлений сам концепт, тобто одночасно і явище сутності, і аналіз сутності. Онтологічне і гносеологічне зливаються в самовираженні через семантичну глибину слова (знака).

3. Предметом вивчення ментальності є не значення слова в контексті-синтагмі, не значущість його в системі-парадигмі, а смисл словесного знака в культурній парадигмі-системі, що передбачає заглиблення в змістові форми слова. «Концепт – не поняття, а сутність поняття, смисл, що не набув форми. Концепт – це сутність, явлена у своїх змістових формах – в образі, у понятті та в символі. Це згорнута точка потенційних смислів. Концепт не має форми, бо він сам і є внутрішньою формою слова, але поза матерією...» [Колесов 2005, с. 13].

4. «Концепт – архетип культури, першосмисл, першообраз, який постійно поновлює духовні запаси народної ментальності. Концепти так само реальні, як реальні елементарні частинки, яких ніхто не бачив, як гени, які бачать опосередковано. Концепт ми також розуміємо опосередковано – у

формі образу, поняття, символу».

5. «В образі концепт *про-являється, про-рез-ається*, утілюючись у першу змістовну форму; *об-раз* і *рез-ать* спільного кореня. В образному понятті – у символі – він набуває закінчених форм, поєднавши в собі чуттєвий і розумовий образи. Поняття – це в буквальному сенсі *по-ят-ие* (схоплювання розумом) співвідношень, що об'єктивно існують між образом і образним поняттям (символом). Поняття недовговічне і постійно змінюється. Образ концепту суб'єктивно індивідуальний, символ – надбання народної культури, а поняття як категорія логіки – надбання всіх взагалі людей» [Колесов 2005, с. 14].

«Концепт має певну структуру, яка не є жорсткою, але водночас необхідною умовою існування концепту та його входження в концептосферу. Концепти внутрішньо організовані за польовим принципом і містять чуттєвий образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле» [Антологія концептов 2007, с. 8].

У лінгвокультурологічних дослідженнях концепт – це вербалізований культурний смисл, який є лінгвокультурним концептом, тобто семантичною одиницею «мови» культури. Визначальним у розумінні лінгвокультурного концепту є уявлення про культуру як про «символічний Всесвіт», конкретні вияви якого в певному «інтервалі абстракції» (у зіставленні з інокультурою) обов'язково етноспецифічні. «Провідною виразною ознакою лінгвоконцепту є його етнокультурна характеристика» [там само, с. 10]. Увага до мовного знакового «тіла» концепту й вирізняє його лінгвокультурологічне розуміння з-поміж усіх інших.

Концепт – синтезувальне лінгвоментальне утворення, яке методологічно прийшло на зміну уявленню (образу), поняттю і значенню та включило їх у себе в редукованому вигляді.

Концепт як складний комплекс ознак має різнорівневу репрезентованість у мові. Найінформативнішим із цього погляду є лексичний рівень. Спираючись на цей рівень дослідження, можна виявити набір груп ознак, які формують структуру того чи іншого концепту. Такі групи охоплюють більш-менш поширену сукупність ознак, які, об'єднуючись на основі родової або видової характеристики, виражають той чи інший спосіб концептуалізації [там само].

1.9. Співвідношення термінів «концепт» – «слово» – «внутрішня форма»

Під час опису концептів природно виникає питання про те, як функціонування в мові слів *лень*, *ленивый*, *лениться* свідчить про наявність у культурі відповідного концепту. З огляду на це А. Вежицька зазначає: «Неправильно стверджувати, що відсутність у мові певного слова означає відсутність відповідного концепту. Але наявність певного слова безумовно вказує на наявність концепту і на його значущість для даної культури» [Вежицькая 1996].

Латинське слово *conceptum* (зерно, зародок) – свого роду паросток першообразу, першозміст, те, що здатне прорости і словом, і думкою, і справою, В. В. Колесов використовує для позначення концепту, воно пов'язане і з поняттям внутрішньої форми слова.

Внутрішня форма слова – це усвідомлювана мовцем умотивованість значення слова певної мови значенням морфем, що його утворюють, або твірним значенням похідного слова, тобто образ або ідея, покладені в основу номінації. Вони визначають певний спосіб побудови концепту, що стосується певного слова. У роботі «Думка і мова» О. О. Потєбня писав: «У слові ми розрізняємо зовнішню форму, тобто членороздільний звук, зміст, що об'єктивується за допомогою звуку, і внутрішню форму, або найближче етимологічне значення слова, той спосіб, яким виражається зміст. Навіть

поверхова увага не дасть змоги змішати зміст із внутрішньою формою» [Потебня 1989]. Сам вираз «внутрішня форма» метафоричний. О. О. Потебня скористався ним для позначення «відношення змісту думки до свідомості; вона показує, як людина уявляє власну думку» [там само, с. 98]. Зовнішня форма знака, тобто його звучання, переплітається з внутрішньою формою внаслідок багатьох зв'язків. Внутрішня форма є не тільки центром образу; вона якоюсь мірою вже узагальнює окремі ознаки предмета, створюючи з них єдність образу, оформляючи значення цієї єдності. Отже, внутрішня форма – це «слід» того процесу, за допомогою якого мовою було створено відповідне слово, відбиток, що зберігається в слові, того рух думки, який мав місце в момент виникнення слова [Чернцова 2019].

Внутрішня форма в розумінні В. В. Виноградова постає як суто лінгвістична умова мотивованості словесного знака: розуміння внутрішнього смислу, власне поняття, а не символ (як було в О. О. Потебні, для якого внутрішня форма є «знак значення» – символ). В. В. Виноградов матеріалізував ідеальну форму і подав її як знак; наприклад, він поєднав семантику внутрішньої форми (кореня слова) з лексемою загалом, тим самим надавши внутрішній формі суперсегментного характеру. Внутрішня форма перетворилася на матеріально-ідеальний компонент структури слова, що зближує її з поняттям «концепту», подане в роботах сучасних семасіологів. Учений обґрунтував також онтологічний характер внутрішньої форми, її історично визначений статус (внутрішня форма розвивається), показав системоутворювальну функцію внутрішньої форми (мотивує семантичну систему за різноспрямованими семами) та оцінну функцію. Для нас важливо, пише В. В. Колесов, що саме з внутрішньою формою слова В. В. Виноградов пов'язував когнітивну функцію мови («тлумачення дійсності», за висловлюванням О. О. Потебні), тобто визнавав за концептом статус гносеологічно важливого засобу пізнання [Колесов 2005, с. 28].

«Внутрішня форма, зазначає В. В. Колесов, не є словесним поняттям»,

оскільки «поняття – уже осмислене в рефлексії уявлення про внутрішню форму; і те, й інше поняття описують внутрішню форму як уже усвідомлений результат семантичного процесу, тоді як внутрішня форма є радше виявленим образом семантичного зерна, з якого проростають дедалі нові значення словесного знака». Науковець визначає внутрішню форму як вихідну семантичну ознаку, яка існує об'єктивно і тому не є прямим чином етимомом, тобто пізнаваною в рефлексії семантичною ознакою. І якщо етимон – первісне значення і форма слова, семантична ознака, що пізнається в рефлексії, то внутрішня форма – це вихідна семантична ознака, що існує об'єктивно. Вихідна семантична ознака незмінна – це концептуальний інваріант можливих етимонів і таких, що чергуються в часі й у сприйнятті [Колесов 2005, с. 29].

«Етимологічний словник слов'янських мов» за редакцією О.Н.Трубачова засвідчує, що за кожним етимомом конкретного слова-лексеми, що входить до загальної семантичної парадигми, завжди стоїть початкова семантична ознака, спільна для всіх етимонів. Наприклад, лексики *дім*, *домашній*, *домовина* тощо в єдину лексико-семантичну групу об'єднує внутрішня форма кореня зі значенням '(штучно) створений притулок' (захист сім'ї). Етимон пов'язаний швидше з обсягом поняття відносно змісту поняття, тоді як внутрішня форма є змістом поняття (інтенціонал) у чистому вигляді.

Таким чином, внутрішня форма – це не образ предмета, а «образ образу», вона є найближчим значенням слова, вона постає як синкретичний образ, не співвідноситься з поняттям, створює нове значення слова (подальше його значення) шляхом контекстного перенесення «етимологічної ознаки» номінації [Колесов 2002, с. 29].

Наявність внутрішньої форми у слова означає певний тип дериваційно-асоціативних смислових відносин у семантичній структурі слова. Залежно від того, яка сутність є другим елементом відношення, лінгвісти розрізняють

різні типи внутрішньої форми: словотвірну та епідигматичну. Усі похідні слова мотивовані іншими словами російської мови, порівн.: *лениться, разлениться, разлениваться* та ін., а це означає, що вони мають словотвірну внутрішню форму. Крім того, майже всі слова багатозначні, тому, з'ясовуючи їхні значення, необхідно враховувати не тільки словотвірну, а й семантичну деривацію.

Зазначимо, що семантична деривація відображає відносини семантичної похідності, що пов'язують між собою різні значення одного слова на рівні синхронної полісемії, а також діахронічні відносини між значеннями слова в різні моменти його історії. Модель тієї чи іншої семантичної деривації – це не що інше, як зразок внутрішньої форми епідигматичного типу.

Висновки до розділу 1

1. У лінгвістичній науці відбувається постійне змінення, ускладнення, збагачення уявлень про мову. Якщо в першій половині ХХ століття наука розглядала питання про те, як мова описує дійсність, то в другій половині ХХ століття головним став інтерес до так званого людського чинника. У середині ХХ століття в лінгвістиці на зміну системно-структурній парадигмі приходить антропоцентрична. Якщо метою структурної лінгвістики було дослідження структури як реалізації мовної системи та виявлення її особливостей (мова в собі і для себе), то за антропоцентричного підходу увага дослідників фокусується на людині. У новій науковій парадигмі розкривається зв'язок мовних явищ із людиною як суб'єктом пізнання і культурної діяльності. Принцип антропоцентричності стає аксіомою сучасної науки, для якої важливими є такі уявлення: мова призначена для людини, й уся мовна категоризація об'єктів і явищ дійсності орієнтована на людину. Мовне значення – це інтерпретація світу людиною.

2. Мовна картина світу – це національна картина світу, що

сформувалася давно і збереглася донині, яка відображає світогляд і світосприйняття народу, зафіксована в мовних формах, обмежена консервативною національною культурою цього народу. Те, що існує й адаптується в мові, відповідає ментальності народу. У мові асимілюються тільки ті знання, які відповідають наявній у ній понятійній сітці. Мова – один із засобів доступу до свідомості людини, її концептосфери, до змісту концептів як одиниць мислення. Через мову можна пізнати й експлікувати концептуальний зміст свідомості.

3. Лінгвокультурний концепт – це умовна ментальна одиниця, спрямована на комплексне вивчення мови, свідомості та культури. Мова – це царина, в якій лінгвокультурний концепт уособлюється, опредметнюється, хоча концепти можуть уособлюватися і в інших напрямках (наприклад, в образах музики, живопису, скульптури, театру).

Лінгвокультурний концепт вирізняється з-поміж інших ментальних одиниць, що використовуються в науці (поняття, образ, архетип, стереотип), ціннісним складником. Центром концепту завжди є цінність. Показником оцінного ставлення є наявність предикатів «добре» або «погано» щодо феномена, що формує концепт.

Лінгвокультурний концепт – це умовна одиниця в тому сенсі, що свідомість є синкретичною, і її членування здійснюється в дослідницьких цілях. Дифузне смислове поле концепту групується навколо певного ядра, актуалізованого найактуальнішими для носіїв мови асоціаціями; менш значущі асоціації формують периферію. Мовна одиниця, в якій актуалізується центральна смислова точка концепту, слугує ім'ям концепту.

4. Лінгвокультурний концепт як складний комплекс смислових ознак має різнорівневу репрезентованість у мові. Найінформативнішим є лексичний рівень, зважаючи на що дослідження концепту відбувається в кілька етапів: аналіз лексичного значення і внутрішньої форми слів, що репрезентують

концепт; аналіз історичного, мінливого й актуального смислового плану концепту; опис способів категоризації концепту у фразеології та типовій метафорі.

У складі лінгвокультурного концепту можна умовно виокремити ціннісний, образний та понятійний складники, що існують як смисловий континуум.

Образний складник концепту містить концептуальні метафори, що відображають національний спосіб мислення.

Лінгвокультурний концепт існує в індивідуальній або колективній свідомості. У лінгвокультурології виокремлюють індивідуальні, групові, етнокультурні та загальнолюдські концепти. Індивідуальні концепти багатші й різноманітніші, ніж будь-які колективні, оскільки колективна свідомість і колективний досвід є умовною похідною від свідомості та досвіду індивідів, що входять до колективу. Ця похідна утворюється шляхом редукції всього унікального в персональному досвіді з урахуванням збігів. Так, під час реконструювання концептів як феноменів колективної свідомості можна спиратися на дані російської мовної картини світу.

5. Концепти як феномени колективної свідомості пов'язані з національними стереотипами. Для того щоб зафіксувати національні стереотипи, необхідно осмислити не тільки семантику слів-репрезентантів концепту, а й велику кількість текстів: прислів'їв, приказок, казок, художніх творів тощо.

6. Виявити національно-культурну специфіку російського концепту Лінгвокультурологія допоможе зіставлення з указаним концептом в мовних картинах світу інших народів, зокрема з китайським концептом, китайськими національними стереотипами, відбитими в семантиці ієрогліфів, фразеологізмів, прислів'їв, текстів народних казок та художньої літератури.

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ УЯВЛЕНЬ ПРО ЛІНЬ У РОСІЙСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

2.1. Історичний і сучасний смислові плани концепту ЛІНЬ

2.1.1. Історія слів-репрезентантів

Цей підрозділ присвячено реалізації таких завдань дослідження: проаналізувати внутрішню форму слів-репрезентантів концепту *Лінь*, розглянути їхню історію, а також зіставити отримані результати з семантикою китайських ієрогліфів. На основі даних етимологічних словників О. М. Трубачова, М. Фасмера, П. Я. Черних, О. Г. Преображенського, М. М. Шанського визначимо внутрішню форму й етимологію слів-репрезентантів концепту *Лінь*; за даними історичних словників І. І. Срезневського, Словника російської мови XI-XVII ст., В. І. Даля та спеціальних досліджень простежуємо зміни семантики російських слів і зіставляємо їх із семантикою китайських ієрогліфів.

У контексті завдань нашого дослідження особливої значущості набуває поняття внутрішньої форми слова, яка виконує, на думку дослідників, когнітивну функцію – функцію пізнання і тлумачення дійсності [Колесов 2002, с. 28]. Як було зазначено, ідеї про когнітивну функцію внутрішньої форми слова сягають праць О. О. Потебні, зокрема роботи «Думка і мова» [Потебня 1989, с. 98]. Сам вислів «внутрішня форма» метафоричний. О. О. Потебня скористався ним для позначення «відношення змісту думки до свідомості; вона показує, як уявляється людині її власна думка» [Потебня 1989, с. 98]. «Внутрішня форма – це слід того розумового процесу, за допомогою якого мова створила певне слово, це відбиток в слові того руху думки, який мав місце в момент виникнення слова» [Чернцова 2019, с. 59].

У своєму дослідженні «Із записок з російської граматики» на запитання, в якому напрямку розвивається мова, О. О. Потебня відповідає, що мова розвивається від імені до дієслова [Потебня 1968, т. III]. Сучасні слова *ленивый, ленивец, ленивица, лентяй, лентяйка, лениться* та ін. історично похідні від іменника *лѣнь*.

А. Ф. Журавльов, М. М. Шанський в етимологічному словнику зазначають, що іменник *лень* – загальнослов'янський, зафіксований у всіх слов'янських мовах: д.-рос. *лѣнь*; укр. *лінь*; біл. *лень*; польськ. *len'*; ст.-чеш. *le'n* «млявість, лінощі»; чеш. *liny'* та ін. [ЭСРЯ, вып. 9, с. 57–58].

Щоб установити внутрішню форму лексеми *лень*, потрібно звернутися до етимологічних словників. Так, М. М. Шанський висуває гіпотезу: «іменник *лень* утворений за аналогією до *быль, зелень* та ін. за допомогою теми -ь (<-ї) від прикм. *лѣнь* (суч. діал. *леной*) – «ленивый» (імовірно, того самого кореня, що й *лежати*). Для порівняння наводять діал. *лежень, лега* і т. ін. слова, які мають значення «ледачий» [КЭСРЯ, с. 238]. В інших етимологічних словниках схожої інтерпретації внутрішньої форми слова *лень* немає. На наш погляд, на користь висловленої М. М. Шанським гіпотези можемо навести такі лінгвістичні докази.

По-перше, семантика слова *лежебока* (східнослов'янське: укр. *лежебока*, біл. діал. *лежэбо́ка, лежабо́к*), утвореного складанням твірних баз слів *лежати* і *бік* (порівн. словосполучення *лежати на боці*), означає «байдикувати», як і інших похідних від *лежать* – *леженка, лежень, лежняк*, наведені в Словнику АН 1847 р. (II, 249) і в Словнику Даля 1881 р. (II, 245). Утім, ЭССЯ прикм. **ležeboкъjъ* вважає праслав. (ЭССЯ, XIV, 165) [ЭСРЯ, вып. 9, с. 57–58].

По-друге, в етимологічному словнику О. Н. Трубачова і словнику В. І. Даля наводяться діалектні слова: *льнивица* (влгд.), *льнивка* (прм.), *льно(у)ха*, *лѣнивка* (влд., смл.), *лѣнушка* (твр., пск.) зі значенням 'широка лавка біля

печі, де лежать хворі’, ‘пічна лежанка, прилавок біля печі для відпочинку’. Порівн. дані словників: «*льнивица* влгд., *льнивка* прм. широка дошка з пологів на піч; сх. широка лавка біля печі, де лежать хворі; вона замѣняеть голбець; лежанка, сиб. уступь берега, въ видѣ лежанки печной, вѣнецъ, який оточує низовину. *Льно(у)ха* об. влд. смл. *льнивка*, лавка біля печі. *Льнивица* об. лѣнтяй у вищ. стп., *лѣнтяища*. *Льнушка* ж. твр. пск. пічна лежанка, голбець, прилавокъ у печі, для відпочинку» [Даль ТСЖВЯ, т. 2, с. 278; Трубачев ЭССЯ, вып. 14; КЭСРЯ, с. 205].

Семантика наведених слів демонструє концептуальний зв'язок між внутрішньою формою – значенням ‘лавка-лежанка біля печі для відпочинку, лежання’ – і зовнішньою формою – звучанням слів із коренем *-лен'-*: *льнивица*, *льнивка*, *льно(у)ха*, *льнушка*. На наш погляд, існує концептуальний зв'язок між зовнішньою і внутрішньою формою діалектних слів, а саме: поведінкові ознаки ледачої людини концептуалізовані як лежання, відпочинок, неробство. Внутрішня форма вказує на зв'язок значення і звучання слова.

По-третє, О. Н. Трубачов наводить назви *лень-дуб* и *ленко* – кличка-характеристика коня. В основу номінації покладено концептуальну ознаку, що нас цікавить. *Лінь-дуб* – це вид дуба, який пізно розпускається. У назві *лень-дуб* також виявляється концептуальний зв'язок зовнішньої і внутрішньої форми слова, і внаслідок цього виявляється асоціативний зв'язок між рослиною, що пізно розпускається, і поведінковими ознаками ледачої людини, яка все робить повільно і ніколи не поспішає. У давньоруському імені *ленко* (ч. р.) відображені характеристики коня – повільний, ледачий, млявий, схожий цими характеристиками на ледачу людину [Трубачев ЭССЯ, вып. 14, с. 206–207].

По-четверте, звертає на себе увагу аналогія між *лінню* і *сном*, *лінню* і *лежанням*, які порівнюються в прислів'ях, наведених В. Далем. Ці значення

‘сонливий’, ‘повільний’ відображають уявлення про спорідненість *ліні і сну, ліні і лежання*. Порівн: *Пришелъ сонъ изъ семи сель, пришла и льнь изъ семи деревень; Кто льнивъ, тотъ и сонливъ; Ленивый сидя спить, лежа работаетъ* та ін. [Даль ТСЖВЯ, т. 2, с. 278].

У наступній приказці в однорідному ряду опиняються слова *ленивий і сонливый*, вони вживаються як синоніми і протиставляються слову *мертвий*. Порівн: *Льниваго дошлешься, сонливаго добудишься, а мертваго не дозовешься (а мертваго никогда). Льниваго дошлюсь, сонливаго добужусь, а съ дуракомъ ничьмъ не развяжусь (съ дуракомъ не совладаю)*. В останній приказці смислові ознаки ‘ледачий’ і ‘сонливий’ протилежні ознаці ‘дурний’ [там само].

У парадоксальній за значенням приказці *Льнь льни и за ложку вьзяться, а не льнь льни обьдаты* простежуємо аналогію між лінощами та їжею. *Лінь* уживається і як предикативний прислівник зі значенням ‘не хочеться за ложку взятися, зате хочеться обідати’, і як суб'єкт стану – *кому лінь*. У другому випадку це персоніфікований образ.

По-п'яте, на думку О. Н. Трубочова, етимологія слова *лень* не зрозуміла, спеціально не розглядалася в літературі. У словнику Даля північно-російське *лень* дається як варіант назви *лινή* [Даль ТСЖВЯ, т. 2, с. 278]. Дослідник припускає, що обидва слова *Іень і *Іінь пов'язані стосунками спорідненості на основі чергування кореневих голосних. На погляд О. Н. Трубочова, словом *Іень називався різновид риби з родини корошових, головні ознаки якої – це донна, малорухома. Саме ці ознаки могли мотивувати утворення іхтіологічного терміна від прикметника *Іень(іъ) або *Іен'ь ‘ледачий’ [Трубочев ЭССЯ, вып. 14, с. 206].

Назви страв – *ленивая капуста, ленивые вареники, ленивые щи* – також, на наш погляд, експлікують концептуальний зв'язок зовнішньої форми з внутрішньою – ознаками ‘не потрібно витратити багато сил для приготування

цих страв’.

Таким чином, внутрішня форма іменника *лень* – вихідна семантична ознака – пов'язана з когнітивними ознаками ‘лежати’, ‘відпочивати’, ‘спати (сон, сонливий)’ і тому ‘не працювати, байдикувати’. Усі виокремлені когнітивні ознаки є результатом пізнання носіями російської мови типової поведінки ледачої людини в прототипній ситуації, що описується за допомогою дієслівних предикатів ‘ледача людина воліє лежати, відпочивати, спати’.

Дослідники зазначають, що внутрішня форма індукує розвиток різних значень полісемантичних слів, тобто внутрішня форма пов'язана як із етимологією слова, так і зі структурою його багатозначності в діяхронії та синхронії [Чернцова 2019, с. 60]. Різні значення нібито виростають із внутрішньої форми слова, вихідний концепт-архетип по-різному виявляється в кожному значенні тією чи тією смисловою гранню.

Актуальний шар семантики концепту тісно взаємопов'язаний із історичною епохою і є принципово мінливим, це віддзеркалюється в зміні значень слів-репрезентантів концепту *Лінь*. На зв'язок форми і змісту в розвитку концепту звертає увагу й В. В. Колесов.

Так, Словник російської мови XI–XVII ст. подає такі значення прикметника *ленивый*: 1. ‘ленивый, нерадивый’, 2. ‘медлительный, нерешительный, боязливый’, 3. ‘вялый, тупой’ [СРЯ XI–XVII, вып. 8, с. 204]. Як бачимо з наведеної словникової статті, перше виокремлюване значення – ‘ленивый, нерадивый’ – є ядром понятійної семантики. Сам факт такого розташування значень свідчить про домінуючі на той час релігійні уявлення, пов'язані з моральними вимогами трудитися, виявляти старанність, дбати про справу. У словнику старослов'янської мови фіксуємо лексеми **лѣнь**, **лѣнь**, **лѣностьнь**, **лѣность**, **лѣностивь**, **лѣности ся**, **лѣнивь**, серед яких є архаїзми (**лѣнь**, **лѣностьнь**, **лѣностивь**, **лѣности ся**) [ССЯ, т. 2, с. 151–152].

На нашу думку, той факт, що у старослов'янській мові було більше спільнокореневих, словотвірно пов'язаних слів різних частин мови, ніж у сучасній, говорить про зміни у мовній свідомості.

Уперше у релігійно-моральному напрямі *лінощі* аналізує Володимир Мономах у «Повчанні до дітей» (1117 р.), де він проголошує: «*Лінощі ж усьому мати: хто щось уміє, те забуде, а чого не вміє, того не навчиться*» [Мономах, ел. рес.]. Упродовж кількох століть у межах однієї словоформи *леность* співіснувало два уявлення про *лінощі*: одне – церковне, інше – народне, традиційне, проте межа між ними була рухливою.

У християнській парадигмі *лінь* – безумовно негативна якість особистості, вада, яку занесено до «списку семи смертних гріхів». Серед інших гріхів в Біблії згадується *уныние (лень)* (1 Посл. Іоанна 5: 16–17; Галат. 5: 19–21). Релігія сприяла виявленню нових морально-етичних аспектів у розумінні *лінощів* як властивості людського характеру. *Лінь* не сприяє досягненню людиною бажаного, обмежує взагалі будь-яку активність, змушуючи постійно зважувати, настільки бажаною є та чи та річ і чи варто взагалі витратити зусилля. Це абсолютно нове розуміння волі людини: *лінь* у християнському розумінні спричинена лише відсутністю в неї вольового стрижня [Хомчак 2012]. Порівняйте біблійні вірші: *Леность погружает в сонливость и нерадивая душа будет терпеть голод* (Притчи 19: 15); *Пойди к муравью, ленивец, посмотри на действия его, и будь мудрым. Нет у него ни начальника, ни приставника, ни повелителя; но он заготавливает летом хлеб свой, собирает во время жатвы пищу свою. Доколе ты, ленивец, будешь спать? когда ты встанешь от сна твоего? Немного поспишь, немного подремлешь, немного, сложив руки, лежишь: и придет, как прохожий, бедность твоя, и нужда твоя, как разбойник* (Притчи 6: 6–11); *От лености обвиснет потолок, и когда опустятся руки, то протечёт дом* (Екклесиаст 10:18); *Ибо когда мы были у вас, то завещевали вам сие: если кто не хочет трудиться, тот и не ешь. Но слышим, что некоторые у вас поступают*

бесчинно, ничего не делают, а суетятся. Таковых увещеваем и убеждаем Господом нашим Иисусом Христом, чтобы они, работая в безмолвии, ели свой хлеб (2-е Фессалоникийцам 3: 10–12).

Негативною також є й суспільно-політична, етико-соціальна оцінка *Ліні*. Етичний кодекс людства дає однозначно негативну моральну оцінку *Ліні*. Аксиологічний зміст підтверджується опозицією *праця – лень*; *працьовита людина – лінива людина*. *Працьовитість, неспання, труд* – це чесноти, а *лень, лінощі* – вади. Таке твердження є універсальною культурною настановою. У російському усному фольклорі така позиція засвідчена великою кількістю прислів'їв і приказок, що засуджують *лень* і схвалюють *працьовитість*. Порівн: *Кто не работает, тот не ест; Труд кормит, а лень портит; Без труда не вытянешь и рыбку из пруда; Делу время, потехе час; Терпение и труд все перетрут* і т. ін.

Крім значення ‘ленивый, нерадивый’, у словнику російської мови XI–XVII ст. виділено ще два значення слова *ленивый*: ‘медлительный, нерешительный, боязливый’ и ‘вялый, тупой’. Схожі значення фіксує історичний словник І. І. Срезневського. Цікаво, що в сучасних тлумачних словниках російської мови значення ‘тупий’ не подано.

У словнику І. І. Срезневського першим значенням слова *лень* названо таке: ‘неохота работать, отвращение отъ труда, отъ дела, отъ занятій склонность къ праздности, къ тунеядству’. Воно стало базою відповідного поняття як універсального розумового феномена [Срезневский МСДЯ, т. 2].

Народне, традиційне уявлення про *лінощі* відображено в ілюстраціях, які наводить І. І. Срезневський: Порівн.: *Лень* (олицтвер.), *затвори дверь, замерзнешь! Мнль лень, лънюсь, неохота. Лень лежа на печи, замерзла* [там само]. Персоніфікований образ *Лени-матушки* наявний у поширених висловах: *Лень раньше тебя родилась; Пришла лень из семи деревень; Лень – мать всех пороков*, а також у наведених В. Далем висловлюваннях: *Лень*

одежу бережетъ, не работая не обносишья. Колибъ не льнь, всь бь мы въ бархатъ ходили! Льнь къ добру не приставитъ. Льнь себя бережетъ. Льнь прежде насъ родилась. Льнь безъ соли хлебаеть. Пришелъ сонъ изъ семи сель, пришла и льнь изъ семи деревень. Льнь льни и за ложку взяться, а не льнь льни обьдать. Льнь, отвори дверь, сгоришь! Хоть сгорю, да не отворю. Ленъ выгоняють изъ-подъ кольнь [Даль ТСЖВЯ, т. 2, с. 278].

Стійкі фразеологізми *лень одолела, лень нашла, лень накатила, лень напала, лень навалилась, лень обуяла* етимологічно походять із язичництва. За уявленнями давніх слов'ян, які персоніфікували характеристики стану особистості, поведінкою людини могли керувати потойбічні сутності – лісовики, домовики, русалки, мавки, упирі тощо. Домовик у давньослов'янській міфології відігравав важливу роль. Було кілька видів домовиків. Один вид «нечистої сили» допомагав людям працювати (споришня, спех), інший вид домовиків (лень, отеть) – навпаки, працювати заважав. Уособленням *Ліні* була потойбічна сила, що паралізувала волю особистості, коли потрібно витратити сили на роботу. Наслідком такого впливу *Ліні* був страх перед труднощами, людина, яку мучила *Лінь*, ставала нездатною зайнятися роботою. Порівн. у російському народному фольклорі трапляється вислів *Лень – мать всех пороков* [Дьяконов 1990; Хомчак 2012].

Уявлення про *Лінь* тісно пов'язані з історичною епохою і є мінливими. Так, дослідники зазначають, що основним смисловим питанням російської середньовічної літератури було питання про способи семантичного розмежування *лености (лени)* и *праздности*. Необхідність розрізнення цих понять відповідала потребам російського життя середини XVIII століття: дворянство, звільнившись від обов'язкової служби, відчуло себе на дозвіллі, воно стало намагатися наповнити це дозвілля, відволікти *скучающую лень* плодами чужих розумових і моральних зусиль, досягненнями запозиченої західної культури [Хомчак 2012].

Початок XIX ст. приніс нові віяння в російську культуру, установивши моду на *лень*. У художніх текстах слово *лень* почало вживатися з різними епітетами: *безтурботна, дрімотна, задумлива, неподоланна, непереборна, незбагненна, млосна, тяжка, тиха, глибока, солодка* тощо. Для поетів-романтиків стан *ліні* стає спорідненим з натхненням. Словом *ленивець* у романтичній літературі позначали поетичну натуру, яка заперечувала спокуси багатства і кар'єри заради мирних утіх дружби і кохання. *Лінь* у межах романтизму набула явної і недвозначної соціально-політичної спрямованості. У тих умовах це була, з одного боку, поза, з іншого – незримий соціальний протест [Хомчак 2012].

У період переломних 50 – 60-х років XIX ст. для російського суспільно-економічного життя саме *лень*, а не *праздність* стала однією з головних тем літератури як «дзеркала» життя країни. Головним *лінивцем* у російській культурі цієї пори є Обломов, герой однойменного роману І. О. Гончарова. Словосполучення *сладкая лень, ленивая беседа* вживаються в романі без видимої негативної оцінки автора-оповідача [Хомчак 2012].

У російській культурній традиції взагалі можна помітити деяку невпевненість у засудженні *ліні*. Вона не тільки глибоко ввібрала комплекс новозавітних уявлень про суєту суєт, про марність усякої діяльності і про птахів небесних, які не жнуть і не сіють. Вона ще й інтерпретувала їх як апологію бездіяльності. Російській людині дуже природно серед енергійної діяльності раптом зупинитися і замислитися про її філософський сенс [Хомчак 2012].

Щодо сучасного понятійного значення слова *лень*, то проведений аналіз дає змогу стверджувати, що когнітивні ознаки ‘лежати’, ‘відпочивати’, ‘не працювати’ стають підґрунтям цього значення, сформульованого в тлумачних словниках у такий спосіб: 1. іменник має значення ‘відсутність бажання працювати, робити будь-що’, наприклад, *побороть в себе лень*; 2.

предикативний прислівник уживається у значенні присудка (розмов.) ‘не хочеться, немає бажання’, наприклад, *мне лень идти* [СО, с. 284].

Когнітивні ознаки ‘спати, сон, сонливий’ реалізовані у значеннях сучасних слів-репрезентантів: ‘стан млявості, сонливості’, наприклад: *Непостижимая лень овладела всеми чувствами его; хотел рисовать – кисти выпадали из рук* (Лермонтов). Порівн. також друге значення прикметника *ленивый* – ‘такий, що виражає лінь, млявий, повільний’, наприклад, *ленивый вид* [МАС, т. 2, с. 175].

І. Б. Левонтіна вказує на три різні типи станів, концептуалізованих у семантиці предикативних прислівників *лень* і *неохота*. «По-перше, може йтися про певний стан тіла: про фізичну розслабленість, знемогу або заціпеніння (...) Коли людиною опановує така лінь, що це зазвичай можна спостерігати збоку (...) Людині, яка засинає або ще не прокинулася, лінь здійснювати будь-які фізичні рухи. Якщо їй і доводиться їх здійснювати, то вони повільні, ліниві» [Левонтіна 1999, с. 106–107].

«У другому випадку йдеться швидше про певний душевний стан – параліч волі, коли людина не може зібратися і спонукати себе до якоїсь дії» [там само].

Третій випадок – це значення слів *лень* і *неохота*, в яких концептуалізовано якусь раціональну настанову, небажання людини виконувати безглузді дії, витратити сили даремно. І. Б. Левонтіна зазначає, що в очах російської людини «невмотивована надмірна активність має вигляд неприродний і підозрілий» [там само, с. 112]. Додамо, що у російській мові є вираз *Не лень тебе делать это?* – ‘навіщо, з якого дива робити це’. У пресуппозиції цього виразу міститься сенс ‘тобі повинно бути ліньки виконувати непотрібну дію’.

В. В. Колесов пише про те, що концепт розвивається, постійно змінюючи форму свого втілення і послідовно виявляючись в образі, у понятті, у символі. Одне із завдань цього дослідження полягає в тому, щоб показати концептуальний зв'язок між внутрішньою формою – когнітивною ознакою 'лежати' – і образами персонажів народних російських казок і класичної літератури. Розділ IV дисертації присвячено лінгвокультурологічному аналізу образів персонажів російських народних казок, таких, як Ємеля-дурень із казки «По щучому велінню», що лежав увесь час на печі, тощо.

Дослідники російської літератури зазначають, що образ Іллі Обломова не тільки узагальнює деякі риси національного російського характеру (*лень і мечтательность*), а й поступово трансформувався в символ російської людини «взагалі» [Лихоманов 2018, с. 152–169].

2.1.2. Зіставлення історичного змісту російських слів-репрезентантів концепту Лінь із китайськими ієрогліфами

Зіставимо внутрішню форму російських слів-репрезентантів концепту *Лінь* із внутрішньою формою відповідних китайських ієрогліфів. У китайській лінгвістиці концептологічне вивчення мови є дуже перспективним, оскільки в китайській мові за способом мовного позначення концепти детально зафіксовані в ідеографічних ієрогліфах. Ієрогліф за своєю суттю є іконічним знаком і наочно репрезентує внутрішню форму як вихідний концепт-архетип. Характер ієрогліфічного письма відображає національно-культурну специфіку світобачення китайців як цілісного, безпосереднього і практичного відображення реальності у свідомості.

Сучасний ієрогліф 懒 (*lan*) був започаткований стародавнім ієрогліфом 嬾 (*lan*) у письменах «Сяочжуань» — різновиду давньокитайської писемності, стандартизованої прем'єр-міністром Лі Сі. Її використовували як національну писемність у період династії Цинь (221–207 до н. е.). Згідно з дефініцією,

наведеною в етимологічному словнику «Shuo wen Jie zi» (одному із найдавніших зі збережених словників, у якому пояснюються й аналізуються ієрогліфи), укладеному китайським мовознавцем Сюй Шенем (епоха правління династії Хань 101–121 р. н. е.), ієрогліф 嬾 (lan) має такі значення: 1. ‘інерція, пасивність’; 2. ‘хтось не працює, а весь день лежить та / або лежить і їсть’.

У період Троєцарства (220–280 р.) у діалекті Ючжоу 嬾(lan) мав значення ‘ледача жінка’. Для підтвердження цього наведемо контекст із книжки «Мао shi cao tu piao shou yu shu»: *Цвіркуни, народжені ранньою осінню, кричать від холоду та спонукають жінок ткати тканину й шити теплий зимовий одяг. Ледача жінка чує звук цвіркунів, вона має ткацький верстат, але не має бажання працювати, отже не матиме теплого одягу, тому й боїться настання зими.*

У книзі «Tang yun» Сунь Мянью (династія Тан 732 р. н. е.) описує 195 фонем китайської мови того періоду. Автор висловлює одну з ідей: ‘жінки ліниві’.

У словнику «Kang xi zi dian» (династія Цін 1716 р. н. е.), укладеному академіками Чжан Юйшу, Чень Тінцзіном за указом імператора Кансі, наведено такі значення ієрогліфа: 1. ‘хтось не працює, а весь день проводить лежачи’; 2. ‘жінки ледачі’.

За часів династії Тан ієрогліф 嬾 (lan) змінився на 懒 (lan). У цьому складеному ієрогліфі лівий елемент 女 (nu) ‘жінка’ змінюється на 忄 (xin) ‘серце’. Правий елемент 赖 (lai) позначає ‘залежність однієї людини від іншої’, тобто ледача людина сподівається, що хтось інший, працюючий, забезпечить її всім необхідним для життя. У китайській мові *серце* символізує внутрішній світ людини – її думки, емоції. Ця зміна означає, що *лень* стосується характеру людини, способу думки, стилю життя.

Концепт 懒(lan) припинив асоціюватися з жінкою, жіночою хатньою роботою, вихованням дітей тощо. Це спричинено тим, що в сучасному ієрогліфі 懒(lan) уже не міститься ознаки ‘жінка’, оскільки змінилося розуміння того, що таке *лїнь, ледача людина*. У сучасній китайській мові концепт *Лїнь* репрезентується одним ієрогліфом 懒 (lan) або двома 懒惰 (lan duo).

Сучасний словник китайської мови «Jian ming han yu zi dian» подає такі значення розглядуваного ієрогліфа: 1. 怠惰 (dai duo) – ‘недбалий’; 与 "勤" 相对(yu "qin" xiang dui) – ‘непрацьовитий’. Наприклад: 懒汉 (lan han) ‘ледача людина’, 懒怠 (lan dai) ‘робити щось неохоче’, 懒散 (lan san) ‘недбайливий’, 懒洋洋 (lan yang yang) ‘млосний’; 2. 疲倦, 没力气 (pi juan, mei li qi) ‘стан утоми, коли в тілі немає сили’. Наприклад: 伸懒腰 (sheng lan yao) ‘ліниво потягнутися’, 浑身酸懒 (hun shen suan lan) ‘усе тіло знесилене’ [ССКМ 2016, с. 777].

Ієрогліф 懒 (lan) у поєднаннях з іншими ієрогліфами в сучасному китайському словнику «Xian dai han yu ci dian» тлумачиться так: 1. 懒惰 (lan duo) – ‘ледачий’; 与 "勤" 相对 (yu "qin" xiang dui) – ‘непрацьовитий’. Наприклад: 好吃懒做 (hao chi lan zuo) – ‘любити поїсти і лінуватися працювати’. 2. 疲倦, 没力气 (pi juan; mei li qi) – ‘утомлений, знесилений, коли в тілі немає сили’. Наприклад: 身子发懒 (sheng zi fa lan) ‘тіло ледаче’ [там само].

«Xin hua zi dian» виокремлює ще одне значення: 厌烦, 不愿意 (yan fan, bu yuan yi) ‘комусь набридло робити що-небудь або хтось не бажає робити що-небудь’. Наприклад: Хтось занадто ледачий, щоб звертати увагу на когось. 懒惰 (lan duo) у цьому словнику визначається як ‘той, хто не любить працювати’ [ССХ 2012, с. 285].

Зважаючи на словникові дані, можемо зробити висновок про те, що зміст китайського ієрогліфа 懒 (lan) і значення російського слова *лень* частково збігаються. 懒 (lan) позначає і психологічну відсутність бажання працювати, робити що-небудь, і фізичний стан млявості, сонливості, апатії.

Розглянуті факти стародавньої (і сучасної) китайської мови свідчать, на наш погляд, про опозицію концептів *Чоловік* і *Жінка*, відображаючи закріплені в культурі та в структурі китайських ієрогліфів оцінки ‘повага до чоловіка’ і ‘презирство до жінки’. У давнину жінки, які займалися домашньою роботою – прибиранням, пранням, приготуванням їжі, вихованням дітей, повністю матеріально залежали від чоловіків. Жіноча робота вважалася легшою, менш цінною, ніж та, яку виконували чоловіки. Завдяки своїм фізичним перевагам – силі, витривалості, чоловіки були основними підприємцями в сільськогосподарській діяльності, тоді як жінки не могли виконувати важкі сільськогосподарські роботи. Це й давало чоловікам право вважати жінок ледачими.

В одному з чотирьох класичних китайських романів «Подорож на Захід» (Xi you ji), опублікованому в 1590-ті роки, змальовано комічний образ напівлюдини-напівсвині Чжу Бацзе, що став символом лінощів, ненажерливості, боягузтва та бездіяльності. Характерні риси Чжу Бацзе – це лень, жадібність до їжі, любов до сну і жінколюбство.

У китайській мові фіксуємо фразеологізм 懒猪 (букв. ледача свиня) – *ледачий, як свиня*, тобто ледача людина асоціюється зі свинею, яка після приймання їжі відразу лягає спати. У російській мові образ *свині* на позначення ледачої людини відсутній.

Отже, слід наголосити, що будь-яка мовна картина світу водночас і універсальна, і національно-специфічна, проте для свідомості її носіїв вона

постає не як інтерпретація об'єктивної дійсності, а як двійник світу. Щоб зрозуміти національну специфіку, тобто перевести інтуїтивний процес на рівень раціонального усвідомлення, необхідно зіставити рідну лінгвокультуру з даними іншої лінгвокультури.

Зіставлення фактів російської та китайської мов дало змогу виявити схоже та відмінне між ними. Зокрема з'ясовано відносно стабільне ядро досліджуваних концептів, пов'язане з універсальними людськими цінностями, які визначаються соціальною природою людини, та історично мінливу периферію, зумовлену різними культурно-історичними чинниками. У матеріалі і російської, і китайської мов виокремлюються ключові (повторювані) когнітивні ознаки – ‘лежати’, ‘спати’, ‘їсти’, на базі яких ми реконструювали вихідний концепт-архетип.

Внутрішня форма слів-репрезентантів концепту *Лінь* у російській мові відображає результати процесу пізнання, які можна схематично подати в когнітивному сценарії: ‘ледача людина багато лежить, довго спить, мало і повільно рухається, багато їсть і саме тому розраховує жити за рахунок результатів праці інших людей’.

Специфіка внутрішньої форми, іконічно відображеної в китайських ієрогліфах, пов'язана з розумінням *лінощів* як властивості, притаманної жінкам. Зіставлення історичних і сучасних ієрогліфів показує, що актуальний шар семантики концепту тісно взаємопов'язаний з історичною епохою і принципово мінливий, що відбивається в архаїзації значень: у структурі сучасного китайського ієрогліфа зник елемент ‘жінка’.

Початковий концепт-архетип реалізується в трьох основних виявах: у понятійних значеннях російських слів-репрезентантів *лень*, *ленивый*, *лентяй* та ін.; образах персонажів російських казок (билинного персонажа Іллі Муромця та казкового персонажа Ємелі-дурня), літературному образі Іллі Обломова, який дістав символічне значення головного лінивця російської

культури. Для китайської лінгвокультури, на відміну від російської, характерними є типове порівняння *ледачий як свиня*, а також образ напівлюдини-напівсвині Чжу Бацзе, що став символом *ліні*, ненажерливості, боягузтва й бездіяльності.

2.2. Лексико-семантична та словотворча парадигми концепту *Лінь*

Цей підрозділ присвячено дослідженню сучасних поняттєвих і конотативних значень слів-репрезентантів концепту *Лінь*. Для лінгвістичного аналізу використовуємо дані сучасних тлумачних (СО, СУ, МАС, БАС, БТС, ЛОРЯ, ТСРЯ, ТСРЯЯИ), синонімічних (ССРЯ, НОССРЯ), антонімічних словників, а також словотвірного словника російської мови О. М. Тихонова.

Зміст концепту *Лінь* співвідноситься зі значеннями відповідних лексико-семантичних парадигм. Засобом вербалізації концепту є синонімічні ряди та словотворчі парадигми. Сміслові характеристики концепту, необхідні для його семантичного опису, стосуються аналізу парадигматичних, синтагматичних та асоціативних зв'язків слів-репрезентантів концепту та слова-імені концепту. Іменем концепту слід визнати мовний знак, що найповніше і найадекватніше передає зміст концепту. У нашому випадку – це іменник *лень*.

Слово-ім'я концепту *Лінь* у концептосфері російської мови вступає в синонімічні (*неохота, безделье, бездействие, праздность, ничегонеделание, бездеятельность, вялость, сонливость, безучастность, пассивность, инерция, косность, неподвижность, отдых, сибаритство, нерадивость* тощо) та антонімічні (*труд, трудолюбие, работа, деятельность, активность, упорство, деловитость, предприимчивость, старание, усердие* та ін.) стосунки.

В антонімічній парі *лінь* – *труд* перший член опозиції маркований негативною конотацією, друге слово має лексичне значення, у семантичній структурі якого наявна позитивна оцінка, оскільки *праця, працьовитість* – це

ціннісна категорія людської свідомості.

Досліджувані нами слова-репрезентанти концепту *Лінь* органічно пов'язані з кореневою морфемою **-лен'-/лен-**, що становить етимон-основу словотвірного гнізда. Семантично і словотвірно слово *лень* пов'язане зі словами *ленивий, лентяй, лентяйничать, лентяйство* тощо. У словотвірному словнику російської мови О. Н. Тихонова наводиться 33 спільнокореневих слова, що входять до словотвірної парадигми з коренем **-лен'-/лен-**:

Лень

лен-ость

лен-ца

лен-тяй

лентяй-к-а

лентяй-ств-о

лентяй-нича-ть

лентяйнича-ньї-е [лентяйничанье]

лен-оват-ый

лен-ив(ый)

ленив-о

ленив-ость

ленив-еньк(ий)

ленивеньк-о

ленив(-ец) I Человек

ленив-иц-а

ленив(-ец) II Животное

ленив-е-ть

лен-и-ть-ся

за-лениться

из-лениться

излен-ива-ться

по-излениться

об-лениться

облен-ива-ться

облен-ива-ть

по-лениться

по-лен-ива-ться

при-лениться

прилен-ива-ться

про-лениться

раз-лениться

разлен-ива-ться

Похідні слова, мотивовані словом *лень*, з огляду на оцінні смисли можна поділити на дві групи: по-перше, лексеми *лентяй*, *лентяйка*, *облениється*, *излениється* і багато ін. передають осуд мовцем ледачої людини, а по-друге, лексеми *ленца*, *леноватый*, *ленивенький*, *ленивенько*, *ленивец*,

ленивица не містять негативної конотації.

Особливе значення, зважаючи на завдання нашого дослідження, мають слова з «умовно позитивною» (за нашим формулюванням) конотацією. Так, іменник *ленца* визначається як ‘деяка схильність до ліні, до лінощів’ у МАС, БАС, БТС, ТСРЯ. Наприклад: *Нравилась мне в ней такая, знаете, ленца движений и слов* (М. Горький); *человек с ленцой, работать с ленцой*. Як бачимо, наведений контекст містить дієслово *подобатися*, що експлікує позитивне ставлення мовця до феномену *ліні*. *Лінь*, яка характеризує поведінку та манери людини-носія означеної ознаки, не засуджується мовцем.

Прикметник *леноватый* тлумачиться як ‘дещо ледачий’. Наприклад: *Павша был добродушен и леноват* (Карав. Родной дом) [БАС, т. 6, с. 156].

Слово *ленивенький* має стилістичну позначку ‘пестливе’, порівн: ‘пестлив. до ледачий; досить ледачий’. Наприклад: [Лидочка] *всегда так отлично знала уроки, что помогала ленивеньким в их занятиях* (Салт. Мелочи жизни) [БАС, т. 6, с. 153]. Таку ж позначку отримує і прислівник *ленивенько*, наприклад: *Маргарита говорила вполголоса, ленивенько растягивая пустые слова* (М. Горький, Життя Кл. Самгіна) [там само]. Незважаючи на те що в тлумаченнях лексем *ленивец* (ледачий чоловік; ледар), *ленивица* (жіночий рід до *лінивець* у 1-му знач.) немає стилістичної позначки ‘пестливе’, контексти, які демонструють уживання цих слів, на наш погляд, не відображають негативної оцінки мовця. Порівн: *Она училась вместе с женой в пансионе, известная была ленивица* (Гог. Женидьба); *Мери оказалась ленивицею рассеянною* (Черниш. Пролог) [МАС, т. 2, с. 175; БАС, т. 6, с. 153; БТС, с. 493; ТСРЯ, с. 323]. Звичайно ж, негативна конотація відсутня у 2-му значенні похідного *ленивец* – ‘південноамериканська тварина із загону неповнозубих, що живе на деревах, погано пристосована до ходьби по землі; тихохід’.

О. Г. Хомчак зазначає, що лексема *ленивец*, яка містить базову ідею *лінощів*, виражає симпатію, що межує з теплотою і ніжністю. Наприклад, М.

А. Добролюбов у статті «Що таке обломовщина?» називає головного героя роману «Обломов» *добряком-ленивцем*, а сам автор роману І. А. Гончаров у визначення *беззаботный ленивец* укладає своє поблажливо-добре ставлення до персонажа. Ю. Н. Тинянов у книжці «Пушкін» супроводжує імена деяких поетів пушкінської пори такими епітетами: *ленивец Дельвіг, счастливый ленивец Парнаський* (причому щодо останнього додає: *мудрец и ленивец*) [Хомчак 2012].

Слова іншої групи мають лексичні значення, які супроводжуються явною негативною конотацією. Так, іменник *леность* тлумачиться як «схильність до ліні, лінь, ліниве ставлення до роботи». Ілюстрації підкреслюють несхвальне ставлення мовців, що додатково підсилюється дієсловами *сварити, докоряти*, порівн.: [Старуха] *начала бранить сына, укоряють его в лености* (Гигорович. Неудач. Життя). Аналіз відповідного контексту засвідчує, що він містить негативні сценарії поведінки ледачої людини, порівн: *Леность одолела; из-за лености остался без урожая; не поехал по лености*.

Уживання слова *лентяй* (ледача людина, ледар) демонструє різко негативне ставлення мовця до феномену, що вивчається, – засудження ледачої людини. Порівн: *Ученики же, не перешедшие в следующий класс, были лентяи или без способностей; Лентяи были всегда; Не жди помощи от лентяя; Не будь сам лентяем*. Слово *лентяйка* позначає особу жіночої статі до *лентяй*. Наприклад: *Молчи. Ты известная лентяйка. Тебе давно трепки не было* (Лейк. Дітлахи) [МАС, т. 2, с. 175; БАС, т. 6, с. 159; БТС, с. 493; ТСРЯ, с. 323].

Про певну ціннісну орієнтацію мовця може свідчити також стилістичне забарвлення слова. Так, проаналізовані тлумачні словники демонструють, що розглянуті спільнокореневі слова мають різне стилістичне забарвлення. Слова *леность, ленивость* мають книжне стилістичне забарвлення. Книжній

лексиці порівняно з розмовною властива узагальненість й абстрактність семантики. На тлі нейтральної та розмовної лексики книжні слова вирізняються підвищеним експресивним забарвленням [СЭСРЯ]. Книжну лексику з погляду експресії, що міститься в ній, зазвичай поділяють на високу (урочисту), поетичну, офіційну, публіцистичну, книжну (помірковано книжну – термін А. Н. Гвоздьова). Книжні слова впливають на настанови того, хто слухає. Основну частину книжної лексики становлять слов'янізми, у словнику старослов'янської мови наявні лексеми, які ми вже наводили раніше: **лѣнь, лѣнь, лѣностьнь, лѣность, лѣностивь, лѣности ся, лѣнивь** тощо.

Високі слова – це слова «рідкісних ситуацій» (М. В. Панов), оскільки вони вживаються з метою надання мовленню відтінку урочистості (або створення комічного ефекту) під час опису святкових, ритуальних, драматичних подій і ситуацій. Слова з експресією книжності використовують тоді, коли потрібно ґрунтовно й об'єктивно викласти певну думку, висловити неупереджену оцінку, яка вплине на слухача, викличе в нього довіру. Слова *леность, ленивость* наділені соціальною оцінкою, пов'язаною зі сформованим стереотипом. Порівняйте з розмовними словами *бездельник, лодырь, лодырничатъ, шалопай, шалопайничатъ, повеса, повесничатъ, отлыниватъ лодырь, лоботряс* тощо. Деякі слова, наприклад *лодырь, лоботряс*, справді виражають виразно негативну оцінку.

У народно-розмовній мові прийнято переважно називати будь-які якості людини через конкретні вияви, дії. Цим можемо пояснити існування значної кількості позначень слова *ледар*, що виникли в російській мові протягом XVIII–XXI ст.: *лодырь, бездельник, лоботряс, лежебока, сачок, балбес, оболтус* та ін. І цей синонімічний ряд відкритий і рухливий.

Слова *лентяйничатъ, лентяйничанье, излениеться / излениватъся, поизлениеться, обленитья / облениватъся, обленивать, прилениеться /*

прилениваться, разлентиться / разлениваться мають розмовний стилістичний відтінок. Решта слів є загальнозживаними – *лень, ленивый, лентяй, лентяйка* тощо.

Серед спільнокореневих слів-репрезентантів концепту *Лінь* є кілька іменників із конкретними значеннями ‘особа чоловічої / жіночої статі, що має ознаки ліні’: *лентяй, лентяйка, ленивец, ленивица*; кілька іменників із абстрактним значенням: *лень, леность, ленца, лентяйство, лентяйничанье, ленивость*. Лексико-граматичний розряд прикметників репрезентований похідними *ленивый, леноватый, ленивенький*. Значення дії, процесу, стану реалізується вербативами *лентяйничать, полентяйничать, пролентяйничать, лениться, излентиться / излениваться, поизлентиться, обленивать, облентиться / облениваться, прилентиться прилениваться, разлентиться / разлениваться*.

Наявність у мові великої кількості слів-репрезентантів, на наш погляд, свідчить про важливість концепту *Лінь* для носіїв російської мови.

Наведені слова різних частин мови мають складну морфемну структуру, тому потребують, на наш погляд, детального словотвірного аналізу. Особливий інтерес викликає питання про причини дериваційної надмірності: чому в російській мові для вираження концепту *Лінь* існує три прикметники (а не один), шість іменників абстрактної семантики (а не один), чотирнадцять дієслів. Відповісти на це питання можна так: спільнокореневі слова різних частин мови описують одну й ту саму ситуацію по-різному, з різних точок зору, відображаючи різні концептуалізації.

Так, прикметники *ленивый, леноватый, ленивенький* позначають конкретні ознаки ледачої людини, що їх спостерігає мовець, водночас вони мають різні конотації. Як уже зазначалося, слово *ленивенький* має стилістичну позначку ‘пестливе’, *леноватый* – ‘дещо ледачий’, позначає недостатню міру вияву ознаки, що не відображає оцінної реакції засудження

названої ознаки. Оцінка, асоціативно пов'язана з прикметником *ленивий*, формується його контекстним значенням (див. про це підрозділ 3.1.). Сучасні тлумачні словники виокремлюють такі значення багатозначного прикметника: 1. 'той, хто любить неробство, не бажає працювати, чимось займатися', наприклад, *ленивий ученик*; 2. 'той, що виражає лінь, млявий, повільний', наприклад, *ленивий вид* [СО, МАС, БАС, БТС, ТСРЯ].

Іменники з конкретним значенням *лентяй, лентяйка, ленивец, ленивица* слугують засобом категоризації, називаючи вид, або категорію, тобто фіксують належність особи до класу людей, що має назву 'лентяй / лентяйка'. Порівняйте: *Петя – страшный лентяй! Маша – настоящая лентяйка!*

Суб'єктами речень, у яких ідеться про осіб та їхню дію чи бездіяльність, виступають іменники, а предикатами – дієслова та прикметники. Наприклад: *Буду лентяйничать до первого июня, а там даю слово работать* (Чех. Лист Н. А. Лейкіну).

Дієслово описує тип діяльності або стан людини. Семантика процесуального слова конкретизується в часі. Лексичне значення дієслова співвідноситься із синтаксичною функцією предиката (присудка). Із цим пов'язані відмінності в семантиці частин мови в російській мові. Прикметник *ленивий* позначає ад'єктивну ознаку, яка не асоціюється з відношенням позначуваного поняття до часу, на відміну від дієслова, порівн.: *лениться, полениться, пролениться* та ін.

Здійснивши словотвірний аналіз спільнокореневих похідних дієслів *лениться, лентяйничать, лениветь* тощо, установивши спосіб словотворення, словотвірне значення як базу лексичного значення дериватів, робимо висновок про відмінності в значеннях цих слів із процесуальною семантикою.

1. *Лениться* утворено від *ленивый* за допомогою суфікса **-и-** і постфікса **-ся**, має значення ‘без старання, не докладаючи зусиль, недбало ставитися до чого-небудь; бути ледачим’. Наприклад: *Вот уже месяц как от тебя ни строчки не вижу. Все ли у тебя благополучно? Или просто ленишься и понапрасну друзей своих пугаешь* (Пушк. Лист П. А. Плетньову, 26 березня 1831) [БАС, т. 6, с. 155].

2. *Лентяйничать* утворено від *лентяй* за допомогою суфікса **-нича-**, має значення ‘проводити час у неробстві, безділлі; удаватися до лінощів; перебувати в безділлі, байдикувати; лінуватися; бути ледарем, ледарювати’. Наприклад: *Буду лентяйничать до первого июня, а там даю слово работать* (Чех. Лист Н. А. Лейкіну); *устал лентяйничать* (ірон.) [МАС, т. 2, с. 175; БАС, т. 6, с. 159; БТС, с. 493; ТСРЯ, с. 323].

3. *Лениветь* утворено від *ленивый* за допомогою суфікса **-е-**, має значення ‘ставати ледачим’.

4. *Залениться* утворено від *лениться* за допомогою префікса **за-**, має значення: 1. (недоконаного виду немає) значення ‘ставати ледачим, почати лінуватися’. Наприклад: *Он что-то заленился, а то какой был прилежный*; 2. (доконаний вид до *лениться*) має значення ‘відчути лінь, виявити лінощі’. Наприклад: *Сегодня сынок у меня заленился в школу пойти и весь день баклуши бьет*. 3. ‘стати ледарем; те саме, що облениться’ (рідк.). Наприклад: *Я совсем заленился: книги в руки не беру* [СУ, т. 1, с. 968].

5. *Излениться* утворено від *лениться* за допомогою префікса **из-**, (доконаний вид до *излениваться*, розм.) має значення ‘стати невиправним, запеклим ледарем’. Наприклад: *Мальчишка совсем изленился, ничего делать не хочет* [СУ, т. 1, с. 1161].

6. *Облениться* утворено від *лениться* за допомогою префікса **об-**, (доконаний вид до *облениваться*), має значення ‘стати ледарем, звикнути

лінуватися'. Наприклад: *Тетя жалувалась, что все обленились, никто ничего не делает* (Чехов) [СУ, т. 2, с. 654].

7. *Облениваться* утворено від *облениться* за допомогою суфікса **-ива-**, має значення 'робитися ледачим, ставати ледарем'. Наприклад: *Без работы облениваешься вовсе* [СУ, т. 2, с. 654].

8. *Обленивать*, на думку О. М. Тихонова, утворено від *облениваться* методом усічення постфікса **-ся**, має значення 'робити ледачим когось, привчати до ліні' [СУ, т. 2, с. 654].

9. *Полениться* утворено від *лениться* за допомогою префікса **по-** (доконаний вид до *лениться*), має значення 'провести деякий час у лінощах'. Наприклад: *Он любит полениться* [СУ, т. 3, с. 515].

10. *Полениваться* утворено від *лениться* за допомогою одночасного приєднання префікса **по-** і суфікса **-ива-**. Дієслово *полениваться* позначає повторювану, неінтенсивну, тривалу дію-стан, що відбувається іноді, періодично (а не весь час), тобто іноді або трохи лінуватися. Наприклад: *Племянничек мой стал полениваться*. У словнику подана позначка (розм.) [СУ, т. 3, с. 515].

11. *Прилениваться* утворено від *лениться* за допомогою префікса **при-** і суфікса **-ива-**, має значення 'лінуватися іноді, працювати ліниво, з ліньками'. У словнику є позначка (розм.) [СУ, т. 3, с. 515].

12. *Пролениться* утворено від *лениться* за допомогою префікса **про-** (доконаний вид; розм.), має значення 'пробути в стані ліні, бездіяльності протягом якого-небудь часу' [СУ, т. 3, с. 516].

13. *Разлениться* утворено від *лениться* за допомогою префікса **раз-** (доконаний вид до *разлениваться*; розм.), має значення 'зробитися ледачим, поступово зовсім утратити бажання працювати' [СУ, т. 3, с. 1159].

14. *Разлениваться* утворено від *разлениться* за допомогою суфікса **-ива-**, має значення ‘розліновуватися, поволі вдаватися до ліні, дармоїдства; потураючи собі, звикати до лінощів, бездіяльності, неробства’. Наприклад: *Как втянешься, так работается, а попустишь себе и разлениваешься* [СУ, т. 3, с. 1159].

Проаналізуємо семантику абстрактних іменників *лень, леность, ленца, лентяйство, лентяйничанье, ленивость*, звернувшись до даних тлумачних словників. У СО подано такі тлумачення непохідного слова *лень*: 1. іменник ‘відсутність бажання працювати, робити що-небудь’, наприклад, *побороти в собі лень; Лень-матушка раньше нас родилась* (прислів'я); 2. предикативний прислівник у значенні присудка (розм.) ‘не хочеться, немає бажання’, наприклад, *лень идти; Все, кому не лень* – ‘будь-хто, хто хоче’ [СО, с. 284]. Сучасні тлумачні словники МАС, БАС додають ще одне значення іменника: ‘стан млявості, сонливості’, наприклад, *Непостижимая лень овладела всеми чувствами его; хотел рисовать – кисти выпадали из рук* (Лермонтов) [МАС, т. 2, с. 175; БАС, т. 6, с. 154]. Вираз *Не лень тебе делать что-либо* – ‘навіщо, з якого дива робити що-небудь’ – у пресуппозиції реалізує смисл ‘тобі має бути ліньки виконувати непотрібну дію’.

Лентяйство утворено від *лентяй* за допомогою суфікса **-ств-** ‘безділля, неробство, ледарювання’. Наприклад: *Извините за лентяйство! Лето—ничего не поделаешь* (Чех. Лист Н. А. Лейкіну, 1 або 2 серпня 1883) [БАС, т. 6, с. 159].

На основі порівняльного аналізу семантичної та словотвірної структури спільнокореневих похідних іменників *леность, ленивость, лентяйничанье* установлюємо смислові відмінності між словами, пов'язані з їхніми словотвірними значеннями.

Леность історично утворено від прикметника *лѣнь* за допомогою суфікса **-ость-**, має значення ‘схильність до ліні, ліниве ставлення до роботи’.

Наприклад: [Старуха] *начала бранить сына, укорять его в лености* (Гигор. Неудавш. жизнь); *из-за лености остался без урожая. Леность одолела; не поехал по лености* [МАС, т. 2, с. 174; БАС, т. 6, с. 156; БТС, с. 492; ТСРЯ, с. 323].

Ленивость (розм.) утворено від прикметника *ленивый* за допомогою суфікса *-ость-*, має значення ‘схильність до ліні, млявість, неквапливість; властивість за значенням прикметника *ленивый*’. Наприклад: *Вы выговариваете слова плавно, спокойно и почти лениво, – именно эту ленивость люблю* (Дост. Подросток) [МАС, т. 2, с. 175; БАС, т. 6, с. 154].

Віддієслівний іменник *лентяйничанье* утворений від *лентяйничать* за допомогою суфікса *-ньї-*, що формує значення опредметненого стану / дії [БАС, т. 6, с. 159].

Іменники з абстрактною семантикою *лень, леность, ленца, лентяйство, лентяйничанье, ленивость* мають значення цілісності (гештальтності), яке не членується на складники. «Саме тому в ментальній репрезентації поняття подано як єдиний образ, а не як певну сукупність ознак» [Кубрякова 1997, с. 219].

Порівняймо значення та словотворчу структуру спільнокореневих прислівникових слів *лениво, ленивенько*. Прислівник *лениво* утворено від ад’єктива *ленивый* за допомогою суфікса *-о-*, має значення 1. ‘без старання, недбайливо’. Наприклад: *Я так непонятливо и лениво учился, что он [отец] бросил ученье* (С. Акс. Спогади). 2. ‘повільно, мляво’. Наприклад: *Но конь, уздечкою звеня, идет неспешно и лениво* (І. Сурик. Василько). 3. Прислівник до *ленивый* (у 1 і 2 знач.). Наприклад: *Он лениво учится* [МАС, т. 2, с. 175; БАС, т. 6, с. 154].

Ленивенько утворено від *ленивенький* за допомогою суфікса *-о-*, що має значення незмінюваної ознаки дії. Наприклад: *Маргарита говорила*

вполголоса, ленивенько растягивая *пустые слова* (М. Горький, Жизнь Кл. Самгина) [БАС, т. 6, с. 153].

Аналіз сполучуваності іменника *лень* дає змогу зробити висновок про амбівалентність оцінок *Ліні* в російській мовній картині світу. Негативна оцінка відображена у виразах *тупая лень, тяжелая лень, дикая лень, неискоренимая лень, всепоглощающая лень, беспробудная лень, губительная лень, чудовищная лень, предательская лень* і т. ін. *Лінь* такого роду діє як ворожа сила, вона долає, заїдає, сковує, у неї впадають, її викорінюють. Однак поряд із ворожою силою *ліні* існує зовсім інша концептуалізація, в якій *лінь* постає як *сладкая лень, томная лень, задумчивая лень, приятная лень, тихая лень* тощо. Отже, два таких різних, багато в чому протилежних способи концептуалізації поняття *лінь* інтерпретуються через звернення до еталонів, стереотипів культури.

У першому випадку концепт *Лінь* співвідноситься з повсякденною системою цінностей народу, в якій *праця* вважається чеснотою, а *лінь, лінощі* – вадою, нетерпимою якістю людської натури. Цю настанову культури прямо виражено в біблійному вислові, який містить наказ людині *добывать свой хлеб в поте лица*, у прислів'ях *кто не работает, тот не ест; труд кормит, а лень портит*. З цієї позиції *лінь* описується як ворожа сила, яка позбавляє здатності рухатися, викликає сонливість. З іншого боку, *лінь* викликає поблажливе ставлення. З цих позицій вона є корелятом таких понять, як *спокій, безпристрасність, блаженство*, і має специфічні риси, зумовлені особливостями російського менталітету, філософією абсолютного спокою, небажанням брати участь у суєті житейській.

2.3. Асоціативно-вербальна модель концепту *Лінь*

З метою аналізу специфіки формування асоціативно-вербальної моделі концепту *Лінь* українська дослідниця О. Г. Хомчак провела асоціативний експеримент серед студентів Мелітопольського державного педагогічного

університету імені Богдана Хмельницького [Хомчак 2012, с. 373–378]. Під час експерименту в опитуванні взяло участь 1000 осіб. Експеримент проводився у два етапи: завдання першого етапу передбачало з'ясування в інформантів асоціативної реакції на слово-стимул *лень*.

Асоціативне поле досліджуваного слова-стимулу після опрацювання отриманих результатів набуло такого вигляду:

Лінь (1000): спати 107; ліжко 79; нічого не хочеться робити 68; диван 65; лежати 53; телевізор 52; втома 50; відпочинок 48, сон 47; небажання 38; робота 36; не хочу 35; нудьга 34; погано 33; працювати 32; добре 21; нудно 16; крісло 9; вихідний 6; туга 5; субота 4; бігти, спека, пульт, жах, прибирати, я 3; безробіття, підніматися, гамак, довга, дощ, канікули, Маргарита, небажання, не працювати, відпочивати, погана людина, слабкість, слабкий 2; АБК, бездарність, байдикувати, нероба, байдужість, безсилля, хвороба, велика, боротися, в бібліотеку, неминуча, вечір, газета, Гобсек, говорити, голова не варить, сумувати, гріх, бруд, готувати сніданок, гуляти, дід, думати, жовта, засохла квітка, зло, їжа, їсти, їхати, олівець, класна, коли сумно, жахливо, червоніти, краса, кричати, ксерокс, лежень, ледачий, лінь-велетень, лінь-велетень, лінь-тітка, літо, ледар, люди, МДПУ, меланхолія, "Мівіна", хвилинна слабкість, морський котик, м'юка, Мурка, ми, треба, навушники, недбалість, небажання, нецікавий, нещасний, невдача, Обломов, звичайна людина, ожиріння, відстати, дуже до речі, дуже погано, парі, писати конспект, пельмені, поганий, подружка-осінь, понеділок, вада, поспати хочеться, гидко, але треба, пилюсирити, роботі ні! , працівник, рівновага, розчарування, розслаблення, сваритися, сачок, сіре, сидіти, кепсько, смородина, зовсім добре, сонька, спокій, спортзал геофаку, страшно, так добре, тяжко, тягар, прибирання, жахлива, ранок, навчання, підручник, вчити, нудьга, часто буває зі мною, людина, людина-ледар, чорна, чистити зуби, читати, крок назад, школа 1; відмов 2 [Хомчак 2012, с. 373–378].

За допомогою методу когнітивної інтерпретації О. Г. Хомчак виокремила 36 когнітивних ознак, які організують асоціативно-вербальну модель концепту *Лінь*:

Ядро: позначення дії як стану 163; відображення фізичного стану людини 161; зв'язок із предметами меблів 153; позначення непроцесуальної ознаки 119; позначення абстрактного стану 104.

Навколоядерна зона: зв'язок із певним видом діяльності 79; співвідношення з відпочинком 58; зв'язок із предметами, призначеними для розваги та відпочинку 58. Ближня периферія: співвідношення з людиною 19.

Дальня периферія: відсутність роботи 7; зв'язок із навчанням 6; співвідношення з днем тижня 5; позначення переміщення в просторі 5; співвідношення з природними явищами 5; має вказівку на особу 5; гріховна 5; співвідношення з проміжком часу 3; зв'язок із кольором 3; ідентифікується з їжею 3; має відбиток у мовленні 3 (говорити 1, сваритися 1, кричати 1); зв'язок із читанням 2; ідентифікується з часом доби 2; співвідношення з рослиною 2; викликає позитивні емоції 2; співвідношення з літературним персонажем 2; зв'язок із родичами 2; ідентифікується з учнівськими атрибутами 2; співвідношення з порою року 2; може мати вказівку на розмір 2; співвідношення з твариною 2; відображення у думках 2; ідентифікується з навчальним закладом 2; співвідноситься зі структурними підрозділами університету 2.

Крайня периферія: викликає негативні емоції 1; позначення почуття 1.

На другому етапі експерименту інформантам було запропоновано відповісти на запитання: «якою ви уявляєте лінь?», що дало змогу виявити різноманітні оцінні ознаки досліджуваного концепту.

Лінь (1000): погана 82; замислена 79; нудна 67; приємна 66; солодка 51; чудова 47; ніжна 32; томна 33; всепоглинаюча 31; непробудна, тиха 27;

сильна, тужлива 25; безтурботна 23; божественна 21; ворожа 19; золота 18; сумна 17; виснажлива, згубна 15; вільна 12; доброчесна 11; невикорінна 10; тепла 9; переможна 8; звичайна, поблажлива 7; здолає, добра 5; дурна, чарівна, тужлива 4; млява, гріховна, груба, захоплива, мудра, не знаю, негативна, ностальгійна, солодка, тяжка, тяжка, що знищує, чудова, зла 3; вічна, вроджена, в'язка, глибока, дика, довга, така, що затягує, красива, легка, ледача, меланхолійна, мервецька, моя, недбала, непереборна, нездоланна, незрозуміла, незбагненна, обломовська, ганебна, бездіяльна, неухважність, російська, сонлива, рятівна, тупа, важка, жахлива 2; абсолютна, бездарна, хвора, велика, буржуазна, неминуха, тимчасова, генетична, головна, гламурна, дівоча, депресивна, диванна, домашня, дрімотна, безглузда, загадкова, ідейна, індивідуальна, істинна, кльова, мертва, така, що заважає, міфічна, народна, така, що починається, нездоланна, обнадійлива, звичайна, відпочивальна, відносна, очевидна, паралельна, патологічна, мінлива, пляжна, підліткова, святкова, зрадницька, прохолодна, рівна собі, реальна, найправдивіша, світська, симпатична, невідкладний, миттєвий, служба, слинява, сонячна, сонна, супровідна, соціальна, спекотна, сувора, існуюча, туманна, хом'ячкова, вперта, стійка, фальшива, філософська, фіолетова, фіктивна, фу! , часта, чиста, дивовижна, чужа 1; відмов 5.

З погляду мовної оцінки виявлені когнітивні ознаки поділяються на дві групи: оцінні та неоцінні. Серед оцінних когнітивних ознак виокремлюються позитивно-оцінні та негативно-оцінні ознаки. Оцінні ознаки: 1. Позитивно-оцінні ознаки: замислена 0,07; приємна 0,06; солодка 0,05; чудова 0,04; ніжна 0,03; безтурботна 0,02; божественна 0,02; тиха 0,02; доброчесна 0,01; золота 0,01; вільна 0,01; тепла 0,009; перемагає 0,008; поблажлива 0,007; добра 0,005; чарівна 0,004; захоплива 0,003; мудра 0,003; солодка 0,003; дивовижна 0,003; красива 0,002; легка 0,002; рятівна 0,002; неминуха 0,001; загадкова 0,001; істинна 0,001; кльова 0,001; обнадійлива 0,001; відпочивальна 0,001; святкова 0,001; прохолодна 0,001; найправдивіша 0,001; симпатична 0,001;

сонячна 0,001; стійка 0,001; чиста 0,001; дивовижна 0,001 [Хомчак 2012, с. 373–378].

2. Негативно-оцінні ознаки: погана 0,08; нудна 0,06; всепоглинаюча 0,03; важка 0,03; безпробудна 0,02; сильна 0,02; тужлива 0,02; сумна 0,01; ворожа 0,01; згубна 0,01; невикорінна 0,01; виснажлива 0,01; та, що здолає 0,005; дурна 0,004; тужлива 0,004; млява 0,003; гріховна 0,003; груба 0,003; зла 0,003; негативна 0,003; тяжка 0,003; жахлива 0,003; нищівна 0,003; в'язка 0,002; дика 0,002; та, що затягує 0,002; мертвецька 0,002; недбала 0,002; нездоланна 0,002; непоборна 0,002; ганебна 0,002; нерозважлива 0,002; бездіяльна 0,002; неуважна 0,002; тупа 0,002; важка 0,002; бездарна 0,001; потворна 0,001; хвора 0,001; депресивна 0,001; безглузда 0,001; лінива 0,001; мертва 0,001; та, що заважає 0,001; патологічна 0,001; мінлива 0,001; зрадницька 0,001; слинява 0,001; спекотна 0,001; сувора 0,001; вперта 0,001; фальшива 0,001; фу! 0,001.

Виокремлено групу ознак, які є неоцінними: звичайна 0,007; ностальгічна 0,003; вічна 0,002; вроджена 0,002; глибока 0,002; довга 0,002; меланхолійна 0,0024; незрозуміла 0,002; обломовська 0,002; російська 0,002; сонлива 0,002; абсолютна 0,001; велика 0,001; буржуазна 0,001; тимчасова 0,001; генетична 0,001; головна 0,001; головна 0,001; гламурна 0,001; дівоча 0,001; диванна 0,001; домашня 0,001; дрімотна 0,001; ідейна 0,001; індивідуальна 0,001; міфічна 0,001; власна 0,001; народна 0,001; починається 0,001; незбагненна 0,001; звичайна 0,001; відносна 0,001; очевидна 0,001; паралельна 0,001; пляжна 0,001; підліткова 0,001; рівна собі 0,001; реальна 0,001; світська 0,001; миттєва 0,001; службова 0,001; сонна 0,001; супроводжувальна 0,001; соціальна 0,001; наявна 0,001; туманна 0,001; філософська 0,001; фіолетова 0,001; фіктивна 0,001; хом'ячкова 0,001; поширена 0,001; чужа 0,001 [Хомчак 2012, с. 373–378].

Основу асоціативно-вербальної моделі концепту *Лінь*, як підсумовує

О.Г. Хомчак, формують такі ядерні когнітивні ознаки: позначення дії як стану, відображення фізичного стану людини, позначення абстрактного стану, зв'язок із предметами меблів. Можна побудувати навіть ланцюжок ядерних ознак: спати (дія як стан) – диван (предмет меблів) – нудьга (абстрактний стан) – імпліцитно передбачає наявність людського чинника. Ближня периферія представлена когнітивними ознаками, що експліцитно вербалізують співвідношення з людиною. Дальня периферія доволі обширна, крайня – незначна.

Сукупний індекс яскравості позитивно-оцінного шару концепту *Лінь* – 0,40; негативно-оцінного шару – 0,48. Незначний розрив у негативній і позитивній оцінній акцентуації свідчить про своєрідність концептуалізації ліні: з одного боку, як нетерпимої якості людської натури, з другого – не позбавленої чарівності, такої, що викликає поблажливе ставлення. Підтвердженням цього висновку є також антонімія, що виявилася в оцінному полі: добра – зла, істинна – фальшива, загадкова – звичайна, красива – потворна, мудра – дурна, ніжна – груба, легка – тяжка тощо. Це означає, що в межах однієї лінгвокультурної спільноти співіснують різні, подекуди протилежні за оцінкою стереотипи свідомості, унаслідок чого виникає двоїста концептуалізація поняття лінь.

Висновки до розділу 2

1. Внутрішня форма слів-репрезентантів як вихідна семантична ознака пов'язана з когнітивними ознаками: 'лежати', 'відпочивати', 'спати (сон, сонливий)', унаслідок чого 'не працювати, байдикувати'. Усі виокремлені когнітивні ознаки є результатом пізнання носіями російської мови стереотипної поведінки ледачої людини в прототипній ситуації, що описується за допомогою дієслівних предикатів 'ледача людина воліє лежати, відпочивати, спати'.

2. Зіставлення фактів російської та китайської мов дало змогу виявити

схоже та відмінне між ними: зважаючи на словникові дані, було зроблено висновок про те, що зміст китайського ієрогліфа 懶 (lan) і значення російського слова *лень* частково збігаються. 懶 (lan) позначає і психологічну відсутність бажання працювати, робити що-небудь, і фізичний стан млявості, сонливості, апатії.

Нами було виявлено відносно стабільне ядро досліджуваних концептів, пов'язане з універсальними людськими цінностями, які визначає соціальна природа людини, та історично мінливу периферію, зумовлену різними культурно-історичними чинниками. У матеріалі і російської, і китайської мов виокремлюються ключові (повторювані) когнітивні ознаки: 'лежати', 'відпочивати', 'спати', 'їсти', на базі яких ми реконструювали вихідний концепт-архетип. Специфіка внутрішньої форми, іконічно відображеної в китайських ієрогліфах, пов'язана з розумінням ліноців як властивості, притаманної жінкам. Зіставлення історичних і сучасних ієрогліфів показує, що актуальний шар семантики концепту тісно взаємопов'язаний з історичною епохою і принципово мінливий, що відбивається в архаїзації значень: у структурі сучасного китайського ієрогліфа зник елемент 'жінка'.

3. Початковий концепт-архетип реалізується в трьох основних виявах: у понятійних значеннях російських слів-репрезентантів *лень*, *ленивый*, *лениться* та ін.; образах персонажів російських казок (билинного персонажа Іллі Муромця та казкового персонажа Ємелі-дурня); літературному образі Іллі Обломова, який набув символічного значення головного лінивця російської культури. У китайській лінгвокультурі, на відміну від російської, виявляється типове порівняння ледачий як свиня, а також образ напівлюдини-напівсвині Чжу Бацзе, що став символом ліні, ненажерливості, боягузтва й бездіяльності.

4. Зміст концепту *Лінь* співвідноситься зі значеннями відповідних лексико-семантичних парадигм. Засобом вербалізації концепту є синонімічні

ряди та словотворчі парадигми. Сміслові характеристики концепту містять аналіз парадигматичних, синтагматичних та асоціативних зв'язків слів-репрезентантів.

Словотвірний аналіз 33 спільнокореневих слів, поданих у словнику О.М.Тихонова, дав змогу виявити оцінні смисли: крім явної негативної конотації, що її виражає більшість слів словотвірного гнізда, є лексеми (*ленца, леноватый, ленивенький, ленивенько, ленивец, ленивица*), які містять «умовно позитивну» конотацію, що підтверджується стилістичною поміткою «пестливе».

Аналіз сполучуваності іменника *лень* також дає змогу зробити висновок про амбівалентність оцінок *Ліні* в російській мовній картині світу. Результати асоціативного експерименту означають, що в межах однієї лінгвокультурної спільноти співіснують протилежні за оцінкою стереотипи свідомості, що реалізується двоїстою концептуалізацією поняття *лінь*.

6. Спільнокореневі слова різних частин мови описують одну й ту саму ситуацію по-різному, з різних точок зору, відображаючи різні концептуалізації. Так, прикметники *ленивый, леноватый, ленивенький*, позначаючи конкретні ознаки ледачої людини, що їх спостерігає мовець, відрізняються конотаціями. Іменники з конкретним значенням (*лентяй, лентяйка, ленивец, ленивица*) слугують засобом категоризації, фіксуючи належність особи чоловічої або жіночої статі до класу людей. Лексичне значення дієслова співвідноситься з синтаксичною функцією предиката (присудка), семантика слів із процесуальним значенням концентрується часовою характеристикою. Аналіз словотвірних значень похідних слів дав змогу встановити відмінності в лексичних значеннях спільнокореневих вербативів. Відмінності пов'язані з кількісно-часовою і фазисною характеристиками поведінки ледачої людини: 'почати лінуватися' (*залениться*), 'бути / становитися ледачим' (*лениться, лентяйничают*,

лениветь), ‘стати ледарем, звикнути лінуватися’ (*облениється, облениваться*), ‘провести короткий/тривалий час, віддаючись лінощам’ (*полениється, полентяйничать / пролениється, пролентяйничать*), ‘поступово зробитися ледачим’ (*разлениється / разлениваться*), ‘стати невинно ледачим’ (*излениється / излениваться*), ‘іноді поводитися так, як поводить ледача людина’ (*полениваться, прилениється / прилениваться, поизлениється*), ‘зробити когось ледачим’ (*обленивать*), ‘поступово зробитися себе ледачим’ (*разлениється / разлениваться*).

7. Іменники з абстрактною семантикою *лень, леность, ленца, лентяйство, лентяйничанье, ленивость* позначають цілісне поняття, яке не членується на складники. Саме тому в ментальній репрезентації поняття подано як єдиний образ, а не як певну сукупність ознак.

8. Семантика всіх слів-репрезентантів концепту *Лінь* пов'язана зі стереотипним образом *ледачої людини*, а також її поведінкою. Стереотипні уявлення носіїв російської мови концептуалізовані в значеннях розглянутих слів. Відмінності в семантиці словотвірно пов'язаних слів, подібних за своїми референтними можливостями через тотожність коренів, полягають у тому, що вони фіксують в описуваній ситуації різні її деталі й по-різному розподіляють увагу слухача, змінюючи співвідношення ‘фону’ й ‘фігури’ в повідомлюваній інформації.

РОЗДІЛ 3. СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ ЛЕДАЧОЇ ЛЮДИНИ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИКИ МОВНИХ ЗАСОБІВ

3.1. Концептуальна семантика й полісемія прикметника *ленивый* (за даними Національного корпусу російської мови)

Актуальність реконструкції стереотипного образу ледачої людини зумовлена тим, що в процесі вивчення російської мови в китайській аудиторії викладачеві доводиться одні стереотипи, які регулюють сприйняття й інтерпретацію рідного мовлення, замінювати іншими, що відображають зміст чужої культури.

Когнітивісти зазначають, що «стереотип (stereotype) – стандартна думка про соціальні групи або про окремих представників цих груп. Стереотип має логічну форму судження, яке в загострено спрощувальній та узагальнювальній формі, з емоційним забарвленням наділяє певний клас осіб певними властивостями чи настановами, або, навпаки, відмовляє їм у цих властивостях чи настановах. Це можна виразити реченнями на кшталт: *Італійці музичні, Жителі півдня запальні, Професори неухважні, Жінки – це емоції*. Такі висловлювання описують стереотипні уявлення, «розхожі істини», властиві окремій групі людей, що є носієм певної культури» [КСКТ, с. 177]. У когнітивній лінгвістиці стереотип трактується як форма опрацювання інформації та стану знань. Стереотипні уявлення носіїв російської мови концептуалізовані в семантиці контекстів уживання слів-репрезентантів концепту *Лінь* і передусім прикметника *ленивый*.

Метою цього підрозділу є реконструкція стереотипного образу ледачої людини на базі лінгвокогнітивного аналізу різних контекстних значень прикметника *ленивый*. Для реалізації цієї мети необхідно розв'язати такі завдання: подати типологію контекстів уживання прикметника та відповідні

контекстні значення слова ленивый, а також визначити параметри, за якими можна диференціювати різні контекстні значення полісемічного слова.

Дослідження семантики прикметника ленивый здійснювали з використанням основних понять когнітивної лінгвістики. Когнітологи підкреслюють, що ключовим поняттям когнітивної лінгвістики є поняття концептуалізації. «Концептуалізація (conceptualization) – один із найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, яка надходить до неї, і спричиняє утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини» [КСКТ, с. 93].

Проаналізувавши семантику 5000 контекстів, дібраних із Національного корпусу російської мови, ми визначили регулярно поширені значення, які, на нашу думку, пов'язані зі стереотипними уявленнями носіїв російської мови про ледачу людину.

Із позицій когнітивної семантики, відповідно до параметра характеру концептуалізації, дібраний мовний матеріал можна поділити на три групи. Перша група містить результати споглядально-чуттєвого пізнання світу (перцептуальні значення прикметника), друга – опис та оцінку внутрішнього стану, пережитого суб'єктом, а третя – результати активного раціонального пізнання, яке когнітивісти пов'язують зі здатністю робити висновки в процесі опрацювання інформації (інферентні значення).

У контекстах, що стосуються першого типу концептуалізації, міститься такий опис ледачого персонажа: він має дурнувато-лінивий вигляд (перцептуальне значення ленивый₁), наприклад, пор: *Первой в каюту вошла девушка лет семнадцать с полными плечами, полной грудью, в тесном белом платье, сквозь ткань которого проступали волнистые складки на её полных боках. Вид у неё был глуповато-ленивый. Галкин заинтересованно посмотрел*

на неї [А. В. Коровин. Золотой шар // «Волга» 2000].

Цікавим є той факт, що значення ‘тупий’ відзначено в історичному Словнику російської мови XI–XVII ст. [СРЯ XI–XVII, вып. 8, с. 204] і в дослідженні Левонтіної [Левонтина 1999, с. 105–113], але відсутнє у сучасних тлумачних словниках, які подають лише три значення прикметника *ленивый*: 1. ‘ледачий, недбайливий’, 2. ‘повільний, нерішучий, боязкий’, 3. ‘у назвах страв: приготовлений полегшеним, порівняно простим способом’, наприклад, *ленивые щи, ленивые вареники, ленивые голубцы* [СО, с. 284; МАС, т. 2, с. 175; БАС, т. 6, с. 154].

Значення, умовно назване нами ‘ленивый ум’ (*ленивый₁*), виявляється також і в контекстах, що репрезентують інферентні знання мовця, порівн.: *Как растормошит незрелые и ленивые умы?* [Гузель Яхина. Дети мои 2018]; порівн. також: *Они, очевидно, не были избалованы вниманием, и я объяснял это только тем обстоятельством, что, по точному выражению Пушкина, мы, русские, «ленивы и не любопытны»* [К. Г. Паустовский. Повесть о жизни. Начало неведомого века 1956].

У матеріалі Національного корпусу російської мови накопичені контексти, які виявляють широкий діапазон контекстних модифікацій цього значення прикметника *ленивый*: від перцептуального значення ‘дурнувато-лінивий вигляд’ до інферентних значень – ‘не здатний до щонайменшого зусилля розум, упертий, дурний, дурень, безтурботний’ та ін. Порівн.: *А это ленивый, скучный, банальный человек – ни разу ничего неожиданного не придумал...* [Ольга Новикова. Мужской роман 1999]. Порівн. також: *Ленивый и рассеянный Михель на самом деле не мог управлять чем-то сложнее двуколки, поэтому Баклавский относился к надвигающимся реформам хоть и отрицательно, но с пониманием* [Грэй Ф. Грин. Кетополис – Киты и броненосцы 2001]. Як видно зі змісту наведених контекстів, прикметник *ленивый₁* у значенні ‘ленивый ум’ має негативну конотацію.

Ще один стереотип, що відображає уявлення носіїв мови про зовнішність ледачої людини, виявляємо в регулярно повторюваних характеристиках (*ленивый*₂): *ледачий і товстий, величезний, огрядний, великий* (перцептуальні значення). Перцептуальні вживання прикметника демонструють стійкий асоціативний зв'язок між ознаками *ледачий і товстий*, порівн.: *Это вот, – показывает она на плотного мальчугана с коротко остриженной круглой головой и полным добродушным лицом, – это Тимка-Тимофей. Он толстый и потому ленивый. А еще он – «Нукало»* [Николай Дубов. Огни на реке 1966]; *Странно, именно этот ленивый толстяк и чревоугодник мечтал о прекрасном будущем Франции и уважал только то, что разумно* [А. П. Ладинский. Анна Ярославна – королева Франции 1960].

Часто в контекстах натрапляємо на синонімічні вирази з експресивно-емоційним навантаженням, наприклад: *роз'ївся до того, що в штани не влізає, нерозумно жадібний, нестриманий, жирний* тощо. Порівн.: *Я мог бы спросить, при каком деле наш ленивый, разлопавшийся до того, что в штаны не влезает, выздоравливающий боец....*[Юрий Нагибин. Война с черного хода 1990–1995]. Порівн. також: *На каждом этаже сидят без дела сотни жирных ленивых баб, а у меня отчеты!* [А. М. Титов. Анонимус // «Волга», 2012]; *Жирные всё ленивые и жрут как не в себя* [Макарьева Анастасия. Почему все лучше всех // «Наша Психология», 2018]. Цікавим є наступний контекст, у якому подано цілісну характеристику ледачої людини та авторське розуміння логічних зв'язків між названими ознаками, порівн.: *Глупо жадный, невоздержанный, ленивый, слабовольный чаще всего бывает толстым* [Владимир Дудинцев. Не хлебом единым 1956].

Фіксуємо також опис зовнішності ледачої людини через такий набір визначень, зокрема *ледачий і огрядний* (*Да это иногда вырождается в самое простое озорство... – сказал Сарифей, грузный и ленивый* [И. Ф. Наживин. Евангилие от Фомы 1933]); *ледачий огрядний варяг, розжирілий на руських хлібах* (*Седоусый воевода, ленивый дородный варяг, разжиревший на русских*

хлебах, мучительно чесал волосатую грудь, и в расстегнутом вороте белой рубахи при свете свечи, которую держал в руках отрок, поблескивал золотой крест с синей финифтью [А. П. Ладинский. Анна Ярославна – королева Франции 1960]); *велика ледача фігура* (порівн.: *От его большой ленивой фигуры, крепкой шеи, неподвижного, жесткого в наступающих сумерках, красивого лица веяло чугунной силой* [Юрий Казаков. Некрасивая 1956]). А, наприклад, у наступному контексті значення ‘лінивої людини’ описується через поєднання ознак *величезний, нечесаний, ледачий чоловік страшної, тупої сили*, порівн.: *Старший Повойников – огромный, нечесаный, ленивый мужик страшной, тупой силы; младший – прыгун и жулик* [Б. Л. Горбатов. Большая вода 1939].

Наявність стереотипу не скасовує потенційної можливості іншого використання слова автором, тобто прикметник *ленивый* виявляє широкі сполучувальні властивості. Так, у матеріалі Національного корпусу фіксуємо контекст, у якому прикметник *ленивый* поєднується з прикметником *тощий*, порівн.: *В этом же здании находилась и мужская школа, и после занятий она украдкой наблюдала за мальчишками: коротко стриженные, в синей форме военного образца, тощие и ленивые, они поголовно курили, редко улыбались и уверенно вписывались в окружающий мир* [Д.С.Филиппов. Галерная улица // «Волга» 2013].

Як доказ релевантності нашого висновку про те, що у свідомості росіян наявний стійкий стереотипний образ ледачої людини як *товстої, величезної, великої, жирної, огрядної*, наведемо контексти, що описують тварин. Фіксуємо велику кількість контекстів, у яких ідеться, зокрема, про *ледачих ожирілих мопсів* [А.И.Куприн. Гранатовый браслет 1911]; про *величезних ледачих коронів* [Виктор Некрасов. В окопах Сталинграда 1946]; *жирних ледачих камбал* [В.О.Авченко. Кристалл в прозрачной оправе. Рассказы о воде и камнях 2015] та ін.

Стереотипний образ *ледачої людини* можна доповнити такими уявленнями: вона виглядає *сонною, млявою* (*ленивий₃* перцептуальне значення). Контекстне значення *ленивий₃* є найчастотнішим із усіх розглянутих значень прикметника, порівн.: *Удивление это взяло над Алешей к совершеннолетию такую силу, что со стороны он казался всем сонным, ленивым и редко какой окрик не заставлял его врасплох* [Олег Павлов. Карагандинские девятины, или Повесть последних дней // «Октябрь» 2001]; порівн. також: *Темные, беззрачковые глаза и все выражение лица стали вдруг ленивыми, почти сонными* [Р.Б.Гуль. Азеф 1958].

Якщо в контексті описуються рухи, хода, жести, міміка ледачої людини, то автори використовують слова *плавний у промовах і рухах, неповороткий, повільний*, реалізуючи перцептуальне значення *ленивий₄*, пор: *За одним столом с Олегом сидел некто очень плавный в речах и движениях, ленивый, неповоротливый* [Олег Дивов. Молодые и сильные выживут 1998]. Словосполучення *ледачі рухи* за значенням є синонімічним до виразу *повільні рухи*, що підтверджують наведені контексти, пор: *Что-то в его медленных, ленивых движениях, в крупных плечах чувствуется барское, холеное* [Л.К. Чуковская. Спуск под воду 1949–1957]; *Уже сейчас в их работе чувствуется сонная медлительность и ленивая неповоротливость* [Б.И.Вронский. Дневник 1961]. Значення *ленивий₄* переважає в контекстах Корпусу. У їхній семантиці концептуалізується знання про стан тіла людини, фізичну розслабленість, млявість, що їх зазвичай видно збоку (такі значення ми назвали перцептуальними). Людині ліньки здійснювати будь-які фізичні рухи, але якщо їй і доводиться їх здійснювати, то вони повільні, ледачі. Порівн: *Он прыгнул с крыши и ленивой походкой знающего себе цену человека подошел к Сане* [Борис Можяев. Саня 1957].

На наш погляд, семантика таких контекстів містить і позицію стороннього спостерігача, що описує зовнішній вигляд ледачої людини. Так, у наступних контекстах в одному однорідному ряді опиняються визначення

ледачий і спокійний (порівн.: *Были судьи спокойны, вид имели, как сытые хищники – ленивый и спокойный* [Улья Нова. Инка 2004]), *ледачий и гладкий, по-богатырському спокійний* (порівн.: *Ленивый, гладкий, богатырски спокойный Саенко утруждают себя, изнуряют работой не привык* [Г.Я. Бакланов. Пядь земли 1959]). Порівн. також: *Тон будущего зрелища, как чувствовал Мовчун, был им в самом себе слышан верно: да, сдержанность, медлительность и никакого взрыда – внешне спокойный и ленивый, как после валиума* [Андрей Дмитриев. Призрак театра (2002–2003) // «Знамя» 2003].

Інтерпретація й оцінка повільних рухів і жестів часто буває негативною, наприклад, у наведеному нижче контексті через опис повільних рухів і жестів автор виражає негативне зневажливе ставлення презирства, порівн.: *Что-то такое в сбивчивом сараевском обращении тот, очевидно, уловил и, протягивая новенькую бумажку, вложил в ленивый жест и в сопровождавшую его ухмылку столько брезгливого презрения, что Сараев еще с четверть часа, пока компания не ушла, сидел, виновато улыбаясь, держа купюру между пальцами, не решаясь сложить и спрятать ее в карман* [Сергей Шикера. Выбор природы // «Волга» 2014].

У контекстах Національного корпусу найчастіше йдеться про повільність рухів, малу активність ледачої людини. Прикметник *ленивый*₅ виявляє контекстне значення ‘малорухомий’ (інферентне значення), наприклад: *В противовес своему энергичному приятелю бывший телеграфист Надькин выказывал себя человеком ленивым, малоподвижным, с определённой склонностью к философским размышлениям* [А.Т.Аверченко. Телеграфист Надькин 1914].

Крім інферентних і перцептуальних значень, у нашому матеріалі є значення і контексти, в яких стан *ліні* описується і оцінюється «зсередини» свідомості суб'єкта, що відчуває. Оцінка внутрішнього стану виявляється як

негативною, так і позитивною.

Мовний матеріал дає змогу зробити висновок про наявність ще одного стереотипного значення: стан лінощів, що наближається до почуття умиротворення та гармонії, – це приємний для людини стан (*ленивый*₆). Стан описується як *сонний, спокійний, стан умиротворення, гармонії, любові, знемоги*, його оцінюють як гарний, що відображено в позитивній конотації слова в таких контекстах: *Невозможно было более правдиво передать выражение любви и ленивой истомы...* [И.А.Ефремов. Лезвие бритвы 1959–1963]; *В самом конце, когда он уже летел в полной темноте, ленивый и умиротворённый, его взорвала изнутри резкая вспышка боли, но она была лишь мгновением, микросекундой в бесконечном полете* [Алексей Рыбин. Последняя игра 2000]; *Лицо и поза его выражают так много ленивого, беспечного довольства, что мне кажется, верх счастья быть ямщиком, ездить обратным и петь грустные песни* [Л.Н.Толстой. Отрочество 1854]. Номінацію *ленивое, беспечное довольство* відносимо до модифікацій значення *ленивый*₆.

У нашому матеріалі трапляються контексти, в яких описується внутрішній стан ліні як неприємний, важкий, близький до туги (*ленивый*₇). Наприклад, у такому контексті оповідач використовує слова *порожній, ледачий, зламаний, гортаю "Ведомости", плачу без сліз, не маю жодних надій* (порівн.: *Вчера, представьте, сижу в кабинете, по-воскресному пустой, ленивый, сломленный, листаю «Ведомости», плачу без слез, не имею никаких надежд, как вдруг раскрывается дверь и входит она!* [Булат Окуджава. Путешествие дилетантов. Из записок отставного поручика Амираана Амилахвари 1971–1977]. Порівн. також: *Целые часы проходили таким образом, дремотные, ленивые, сонливые, скучные, словно вода, стекавшая звучно и мерно в кухне с залавка в лохань* [Ф.М.Достоевский. Господин Прохарчин 1846].

До інферентних значень прикметника належать ті, що пов'язані з характерологічними ознаками людини, зокрема *несміливий, нерішучий, боязкий, безініціативний (ледачий₈)*. На наш погляд, ці ознаки співвідносяться з раніше виокремленими ознаками *млявий, малорухомий*, бо сміливість, рішучість, ініціативність передбачають активність, розум, силу волі (порівн.: *Вот что меня мучает, и поэтому я мучаю тебя, а ты, как человек ленивый и нерешительный...*[Юрий Трифонов. Утоление жажды 1959–1962]; *Ирина любила сына до судорог, хотя видела его недостатки: ленивый, безынициативный* [Токарева Виктория. Своя правда // «Новый Мир», 2002]; *Ленивы и трусливы от природы, Боящиеся двигаются вперед* [А.М. Городницкий. Тайны и мифы науки. В поисках истины 2014]. Найвищий ступінь *ліні*, безініціативності, близький до стану важкої депресії, реалізується в такому контексті: *Она страшно инертна и, по-видимому, ленива, живет голодная, потому что не варит обеда, не берет вовремя продуктов на складе* [Ю.А.Кривулина (Хордикайнен). Дневник 1957].

Як уже зазначалося, тлумачні словники першим значенням прикметника *ленивый* подають значення ‘схильний до лінощів, до неробства; той, хто уникає праці’: *ледачий учень, ледачий працівник*. У нашій типології це інферентне значення, зокрема *ленивый₉*. На наш погляд, у його семантиці концептуалізується узагальнений висновок носіїв мови про те, що *ледача людина* через усі названі вище якості (має *ледачий розум*, тому частіше буває *дурною, недопитливою*, а також *товстою, огрядною, величезною, млявою, неповороткою, нерішучою, безініціативною* тощо), є людиною *недбалою, несумлінною*, такою, що *недбало ставиться до своїх обов'язків*. Така людина не приносить користі суспільству, часто живе за рахунок інших людей. Цей висновок формує негативну оцінку та соціально-етичний стереотип – засудження ледачої людини. Соціально-етичний стереотип закладений у такому метависловлюванні: ‘не можна бути дармоїдом, потрібно бути працьовитим і відповідальним’, порівн.: *И как можно поравняют разных*

людей, заставить их дуть в одну дуду, если каждый привык жить на свой лад и манер: один степенный, трудолюбивый, встанет до зорьки, ляжет по-темному, а поле свое уходит, как невесту к свадьбе, а другой – сумятный, ленивый, на работу идет, как на каторгу, думает об утехах да удовольствиях, и в голове у него сквозняк и ветер [А.И.Мусатов. Большая весна 1957].

Таким чином, проаналізувавши характер концептуалізацій, ми виявили когнітивну діяльність трьох суб'єктів: перший суб'єкт – це сторонній спостерігач, а перцептуальні значення прикметника *ленивый* відбивають результати споглядально-чуттєвого пізнання носіями мови зовнішності та поведінки *ледачої людини*, другий суб'єкт – це суб'єкт-носій стану, у контекстних значеннях прикметника концептуалізується опис та оцінка внутрішнього стану, який переживає людина; третій суб'єкт – це суб'єкт активного раціонального пізнання, його висновки концептуалізуються в інферентних значеннях прикметника *ленивый*. Відповідно до параметра характеру концептуалізації ми диференціювали контекстні значення прикметника *ленивый* і запропонували свою типологію контекстів.

3.2. Стереотипні уявлення про ледачу людину в російській і китайській фразеології: лінгвокогнітивний аналіз культурних моделей російської та китайської мов

У сучасній науковій літературі дослідження лінгвокультурних концептів належить до соціокультурного напрямку в когнітивній лінгвістиці [Ирисханова 2014, с. 145]. Когнітивній семантиці притаманний інтерес до етнокультурних відмінностей у конструюванні способу світу, наприклад Джорджу Лакоффу та Марку Джонсону належить поняття «ідеалізованої когнітивної моделі» (ІКМ), Анні Вежбицькій – «культурного скрипта». Дослідники зазначають, що когнітивні моделі інкорпоровані в культурні моделі, і для аналізу їхньої взаємодії важливо виявити специфічні обмеження,

що накладаються на реалізацію когнітивних моделей у тій чи тій мові, тобто часто в конкретних порівняльних дослідженнях когнітивні моделі як інструмент дослідження мовної семантики набувають характеру культурних моделей. Культурні моделі в когнітивній лінгвістиці – це «сполучна ланка між описом універсальних когнітивних процесів (...) і вивченням культурно-специфічних особливостей їхньої реалізації в різних мовах» [там само, с. 147].

Так, універсальні ідеї *ліні* та *праці* є ключовими світоглядними ідеями, які для російського народу наповнені особливим змістом. Натомість у китайській мові та китайській культурі ці ідеї мають свій специфічний зміст.

Як уже зазначалося, мовна картина світу постає як національна картина світу, що сформувалася давно, збереглася дотепер і відображає світогляд і світосприйняття народу, зафіксована в мовних формах, обмежена виявами консервативної національної культури певного народу. У лексичних значеннях слів і в правилах їхньої сполучуваності відображені готові стереотипні уявлення, які сприймаються носіями даної культури і мови як аксіоми. Саме стереотипи мають найбільшу стійкість і шаблонність. Світ стереотипних колективних уявлень збіднілий, але поза ним цілісна картина світу була б неможливою. Стереотипи формуються внаслідок того, що наша свідомість зорієнтована насамперед на ті зразки, що трапляються частіше за інші і які немов би уникають винятків із правил; так, якщо об'єкт існує в кількох різновидах, то увага зацентрована на усереднений зразок. Стереотип – це абстрактна схема, узагальнений образ. Стереотипною картиною світу володіє будь-який носій мови, а метафора і фразеологія якнайкраще відображають її в мові.

Мета цього підрозділу дисертації полягає в тому, щоб проаналізувати зміст російських і китайських прислів'їв, виявити стереотипні уявлення про ледачу людину і зіставити дані обох мов. Якщо об'єктом є семантика

прислів'їв, то предметом – стереотипи поведінки ледачої людини. Методологічним підґрунтям дослідження слугує теорія культурної конотації та внутрішньої форми фразеологізмів В. Н. Телія.

Телія зазначає, що найбільш точне і зрозуміле вираження стереотипів закладене в семантиці фразеологізмів. Вони мають конотацію, у якій виражається національно-культурна специфіка мови. Аналізуючи культурну конотацію, потрібно зважати на те, що система образів, закріплених у фразеологічному складі мови, слугує своєрідною «нішею» для збереження й вираження світогляду та духовної культури народу і може свідчити про культурно-національний досвід і традиції [Телія 1996, с. 214–237]. Культурна конотація та внутрішня форма поєднують семантику фразеологізму зі знаком культури – концептом, стереотипом, еталоном, символом, міфологемою.

Порівняльний аналіз російської та китайської фразеології – ідіом, прислів'їв, приказок – дав змогу виявити стереотипні уявлення про ледачу людину. Стереотипні уявлення конвенціоналізовані в семантиці фразеологізмів через їхню внутрішню форму. Для фразеологізмів як знаків вторинної номінації внутрішня форма – це буквальне значення слів.

З позицій когнітивної семантики пареміологічний матеріал можна поділити на дві групи. Перша група містить результати споглядально-чуттєвого пізнання світу (перцептуальні значення), а друга – активного раціонального пізнання, яке когнітивісти пов'язують зі здатністю робити висновки в процесі опрацювання інформації (інферентні значення).

Як у російській, так і в китайській фразеології відображено такі стереотипні уявлення носіїв мови, отримані в результаті спостереження за поведінкою ледачої людини (перцептуальні значення): 1) ледача людина багато лежить, довго спить; 2) ледача людина багато сидить, мало і повільно рухається; 3) ледача людина любить поїсти, але не любить працювати; 4) ледача людина нічого не робить руками.

Стереотип ‘ледача людина багато лежить, довго спить’ відображений у семантиці великої кількості російських прислів'їв. Так, у прислів'ї *Отлежав бока, не любо за молотило взятъся* лексема *бік* позначає ‘горизонтальне положення тіла людини’, пов'язане з прототиповою ситуацією лежання як стереотипною поведінкою ледаря. Фразеологізм *плевать в потолок* – ‘зовсім нічого не робити, байдикувати’ – також співвідносить із ситуацією ледачий лежить на спині. Порівн. також: *Лежит на боку да глядит за реку; Лёжа, не работают; Кто много лежит, у того и бок болит; Люди жать, а мы под межою лежатъ; Кто долго спит, тому бог простит; Больше спишь – меньше грешишь. Кто спит – не грешит; Господи, господи! До обеда проспали, встали да обедать стали: наелись, помолились да спать повалились; Были б хлеб да одежда, так и ел бы лежа; В просе на печи лежатъ* (півд.) та ін. [Даль ПРН, т. 2, с. 10–21]. У китайській мові фіксуємо прислів'я зі схожим значенням, пор: *Ленивый сидя спит, лежа работает* & 懶汉坐着睡觉, 躺着吃饭 (Ледачі сплять у сидячому положенні, їдять у лежачому положенні); 勤人没瞌睡, 懒人瞌睡多 (Ледача людина більш сонлива, ніж працювита); 懶汉坐着睡, 吃饭想人喂 (Ледачі сплять у сидячому положенні, їдять і хочуть, щоб їх хто-небудь годував); 勤人没瞌睡, 懒人瞌睡多 (Ледача людина більш сонлива, ніж працювита); 懶汉睡不足 (Ледачий не висипається) [ВСКП 2004, т.1, с. 487–720].

Стереотипне уявлення про те, що ‘ледача людина багато сидить, мало і повільно рухається’, відображене в семантиці російських прислів'їв: *Сидит Елеся, ноги свеса; Ленивый сидя спит, лёжа работает; Глядит в окно да ест толочно* та ін. У китайській мові теж є прислів'я з таким значенням, ср.: *坐等禾苗黄-懶汉* (Ледачі сидять і чекають, поки зернові достигнуть); *坐享其成* (Лінівці сидять і насолоджуються результатами чужої праці) [ВСКП 2004, т. 2, с. 1367].

Стереотип ‘бажання перебувати в статиці, не рухатися, не діяти, не

ворушитися' репрезентовано в таких російських прислів'ях: *Шел бы воевать, да лень сабли вынимать; Проглотить-то хочется, да прожевать лень; Некстати спесив: ему замеси да и в рот понеси; Лень без соли хлебает. Лень одежду бережет. Замерзла тетка, на печи лёжа (свинья дверь растворила, а ей лень было сойти да притворить)* тощо. [Даль ПРН, т. 2, с. 10–21]. У китайських прислів'ях виявляємо такий самий стереотип, пор: 不怕淹, 不怕旱, 就怕懒人不动弹 (Не бійся дощів і посухи, а бійся ледарів, які не рухаються); 陀螺不抽不转 (Якщо не заводити дзигу, вона не крутитиметься); 不怕山高路远, 只怕中途偷懒 (Якщо попереду довга дорога, а людина не хоче рухатися, то вона не дійде до кінця); 懒汉住井边, 也会干渴死 (Ледачі помруть від спраги, навіть якщо живуть біля колодязя) [ВСКП 2004 т. 1, с. 486–1020].

Стереотип 'ледача людина любить поїсти, але не любить працювати' відображає прототипну поведінку ледаря і репрезентований як у російській, так і в китайській мові. Порівн. російські прислів'я: *Ел бы да пил – вот мое дело; Пилось бы да елось, да работа на ум не шла; На работу позадь последних, на еду наперёд первых; Лень лени и за ложку возьмься, а не лень лени обедать; В работе заяц, а в еде жидовин; Робить – ребята, а есть – жеребята (робить, север. работать)* та ін. [Даль ПРН, т. 2, с. 10–21]. Порівн. китайські прислів'я: 人越嬉越懒, 嘴越吃越馋 (Що більше людина розважається, то лінівішою стає; що більше їсть, то ненаситнішою стає); 好吃懒做, 到老不成货 (Якщо людина любить поїсти, але не любить працювати, то в старості в неї нічого не буде); 吃饭拣大碗上场拣小杈 (Ледачий обирає найбільшу порцію їжі і найлегшу роботу); 勤俭的人讲实干, 懒惰的人贪茶饭 (Працьовиті прагнуть наполегливої праці, а ледачі женуться за їжею та питтям); 汉争食, 好汉争气 (Ледар мріє всього лише про їжу, а працюючий прагне до кращого) [ВСКП 2004 т. 1, с. 104–800].

Стереотип ‘ледача людина нічого не робить руками’ втілений у внутрішній формі таких паремій, порівн.: *У него руки вися отболтались; Не сиди сложа руки, так не будет и скуки; Люди пахатъ, а мы руками махатъ; Руки в брюки; Работатъ спустя рукава; Сидеть сложа руки* [ССРЯ; СОВРЯ]. Внутрішня форма – це значення ‘трудова діяльність здійснюється руками’, тому складені, опущені, нерухомі руки або безцільне махання руками стає символом бездіяльності. Стереотипне уявлення ‘руки – головне знаряддя праці для людини’ представлено як у російській, так і в китайській фразеології. Порівн: 勤快的人用手, 懒惰的人用口 (Працьовиті користуються руками, а ледачі – ротом); 勤人过山易, 懒人动指难 (Працьовиті переходять гори легко, а ледачим складно клацнути пальцями); 遇到横草不肯竖, 倒了油瓶也不扶 (Ледача людина не прибере трави, яка заважає їй іти, не підніме пляшки олії, що впала); 懒人只说 不做, 好汉勤劳肯干 (Ледар тільки говорить, але не робить, а працьовитий трудиться старанно) [ВСКП 2004, т. 1, с. 720–721].

Як у російській, так і в китайській фразеології відображені стереотипні уявлення носіїв мови, отримані внаслідок умоглядних висновків. До інферентних значень відносимо такі: 1) висновок про причинно-наслідковий зв'язок між лінощами та відсутністю необхідного, зокрема їжі й теплого житла; 2) узагальнення – ‘ледачий не приносить користі ні собі, ні суспільству’; 3) висновок про причинно-наслідковий зв'язок між працею / лінню та тривалістю життя людини; 4) висновок-спостереження про те, що ледачий добре вміє знаходити привід, щоб ухилитися від роботи; 5) висновок-спостереження про те, що лінощі начебто ‘зростають’, збільшуються та примушують людей дедалі більше й більше лінуватися.

Так, російські прислів'я, що відображають ідею про існування причинно-наслідкового зв'язку між лінощами та відсутністю необхідного, зокрема їжі й теплого житла, вимовляються як повчання, порівн.: *Хочешь*

есть калачи, так не сиди на печи! *У ленивого что на дворе, то и на столе (ничего); На полатях лежат, так и ломтя (и хлеба) не видать; Не потрудиться, так и хлеба не родится (не добиться); Кто толчёт, тот и хлеб печёт; Пролениться – и хлеба лишиться* [Даль ПРН, т. 2, с. 10–21].

Порівнюючи російські та китайські прислів'я, робимо висновок, що китайські паремії більш категоричні: у них начебто констатується факт: 'якщо будеш лінуватися, то будеш голодувати'. Порівн.: 懒惰懒惰, 受冷挨饿 (Ледачий буде відчувати голод і холод); 懒惰将会挨饿 (Будеш лінуватися – узнаєш, що таке голод); 懒惰懒惰, 受冷挨饿, 勤俭勤俭, 吃饱穿暖 (Якщо людина ледача, то вона буде терпіти і холод, і голод. А якщо людина працююча, то вона буде забезпечена їжею та одягом); 勤人荒年打粮食, 懒人丰收饿肚皮 (Працюючі люди збирають хліб навіть у неврожайні роки, ледачі люди залишаються голодними навіть у врожайні роки); 懒和尚做不出好斋来 (Ледачі ченці не приготують хорошу вегетаріанську їжу); 不劳动, 不得食 (Хто не працює, той не їсть); 不劳动享不到幸福, 不播种收不到五谷 (Не працюючи, не можеш насолоджуватися щастям. Не посіявши насіння, не можеш зібрати врожаю); 勤勤快快, 有吃有卖; 懒懒惰惰, 捱饥受饿 (У працюючих завжди вистачає їжі не тільки для себе, а й для продажу. А ледачі страждають від голоду); 人勤地生宝, 人懒地生草 (Якщо людина працююча, то земля дасть гарний урожай, а якщо людина ледача, то на землі буде рости тільки трава) [ВСКП 2004 т. 1, с. 719–722].

Стереотипне узагальнення 'ледачий не приносить користі ні собі, ні суспільству' представлено в таких російських прислів'ях: *Без дела жить – только небо коптит; Лень добра не деет; Лень к добру не приставит; И дурак праздники знает, да будней не помнит; У него дело из рук валится; Работа в руках плеснеет* (гниєт) [Даль ПРН, т. 2, с. 10–21]. У китайських прислів'ях, на відміну від російських, виражено категоричніший осуд ліні та застереження: 'Шлях ледачих дуже небезпечний' (懒人之路, 充满荆棘); 'Не

бійся, що бідна сім'я, а бійся того, що в домі є ледацюга' (不怕家里穷, 只怕出懒虫); 'У ледачої людини справа не вдасться' (懒惰办不成事); 'Слава не схильна до ледачого' (功名不上懒人头); 'Якщо лінь керує діями, то людина нічого не доб'ється' (才能一但让懒惰支配, 它就一无可); 'Праця може перетворити пустелю на оазис, лінь перетворює оазис на руїни. Лінь є недоліком, який сприяє появі в людини інших вад' (劳动能将戈壁滩变成绿洲懒惰能将绿洲变成废墟); 'Лінь може призвести до злиднів' (懒惰出乞丐); 'Ледачий не збере врожаю, працьовитий виростить рясні плоди' (懒惰两手空空, 勤劳硕果累累) [ВСКП 2004, т. 1, с. 57–491].

Зіставивши російські та китайські прислів'я, можемо зробити висновок про подібне та відмінне у вираженні стереотипних узагальнень. До відмінностей належать висновки про причинно-наслідковий зв'язок між працею / лінощами і тривалістю життя людини. Російські прислів'я містять умовиводи про те, що важка праця призводить до хвороб і вкорочує життя людини (з погляду російського селянства), порівн.: *От работы кони дохнут; Заработали чирый да болячку да третий горб; Ретивая лошадка недолго живёт; Ретивый надсадится; Лошадка с ленцой хозяина бережёт (не надорвётся и не введёт его в убыток). Пиво с кваском (с кислотой), лошадь с запинкой да человек с ленцой два века живут. Конь с запинкой да мужик с заминкой не надорвутся.* Песимістичний погляд російського селянства відображений у діалозі: *А когда досуг-то будет? – А когда нас не будет; Будет досуг, когда вон понесут* (тобто як помреш) [Даль ПРН, т. 2, с. 10–21].

У російській мові є ідіоми зі значеннями 'важко і виснажливо працювати на кого-небудь'; 'вимотувати непосильною працею, доводити до повної знемоги, до повної втрати життєвих си', що мають позначку 'говориться з несхваленням', порівн.: *работать до седьмого пота, гнуть / ломать спину / спины / хребет / горбы (кто на кого); выжимать сок / соки*

(кто из кого); высосать соки и др. Важка робота оцінюється як єгипетська, каторжна [СОВРЯ].

На відміну від російських, китайські прислів'я відображають стереотип 'праця продовжує життя людини, а лінь змушує старіти', порівн.: 懶惰催人老, 勤勞能延年 (Лінь змушує старіти, а праця продовжує життя); 劳动使人长寿. (Праця змушує людей жити довше); 懶惰比勤勞更能消耗身体 (Лінь шкідливіша для здоров'я, ніж праця).

У російських прислів'ях ідеться про те, що ледача людина завжди знаходить привід, щоб не працювати, порівн.: *Лодырь всегда найдет причину, только бы не работать; Небольшой дождишко, а лодырям отдышка* [Даль ПРН, т. 2, с. 10–21].

Китайські прислів'я більш категорично підкреслюють цю думку: 懶汉尽想懶主意 (Ледар весь час думає про те, як би лінуватися ще більше); 懶牛屎尿多, 懶人明天多 (Ледача людина знайде багато причин, щоб відкласти роботу); 懶鸟不搭窝--得过且过 (Ледачі пташки не в'ють гнізда – їм байдуже, що трапиться); 懶羊总嫌自己的毛太重, 勤马总觉背上的东西太轻 (Ледача вівця завжди вважає, що вантаж, який вона тягне, занадто важкий, працьовитий кінь завжди вважає, що вантаж, який він тягне, занадто легкий); 懶驴上磨屎尿多 (Коли ледачий віслук крутить жерно, тоді хоче до туалету, тобто ледача людина знайде безліч відмовок, щоб відкласти роботу). *Лінь* оволодіває людьми і змушує їх усе більше й більше лінуватися.

У російській фразеології *Лінь* концептуалізується як хвороба, порівн. вирази: *ленью зарости; пузырится от лени; от лени мохом оброс; от лени губы блином обвисли; от лени опузырился* (распух) та ін. У китайському матеріалі міститься схожа ідея, пор: 勤人睡成懒人, 懒人睡成病人 (Якщо працьовиті люди будуть довго спати, то вони перетворяться на ледачих, а якщо ледачі будуть довго спати, вони перетворяться на хворих);

懒人做一工，身体三天痛 (Якщо ледачий працює хоча б трошки, у нього все тіло болить кілька днів); 懒汉生百病. (Ледачий страждає від усіх видів хвороб); 懒汉无长寿 (У ледачого не буде довголіття); 劳动的人力大，懒惰的人病多 (Працьовитий сильніший, ледачий більше часу хворіє); 懒病无药医 (Лінь – це хвороба, від якої немає ліків) [ВСКП 2004 т. 1, с. 719–722].

На відміну від російських, у китайських прислів'ях міститься інформація про стереотипні уявлення китайського народу, що стосуються прототипної поведінки працюючих чоловіків і жінок. Працьовиті жінки виховують працюючих дітей, а чоловіки займаються сільським господарством. Порівн.: 懒婆娘养不出好娃娃，懒汉种不出好庄稼 (Ледачі жінки не можуть виховати працюючих дітей, а ледачі чоловіки не можуть виростити гарний урожай хліба); 懒鸡婆带不出勤鸡崽 (Від ледачої курки не буде працюючих курчат). Китайський ідеал працюючої жінки пов'язаний із любов'ю до хатньої роботи та дому; лінива ж займається собою, порівн.: 懒媳妇爱爱打扮自己，勤媳妇爱打扮房子 (Ледачі жінки люблять прикрашати себе, а працюючі люблять прикрашати дім).

Носіям російської культури можуть бути незрозумілими деякі прислів'я, наприклад: 懒惰的女人种莴苣 (Ледача жінка саджає латук). Автор словника коментує це прислів'я так: латук найпростіше посадити й виростити, хоча він символізує найгіршу несмачну їжу; жінка обирає латук з усіх можливих рослин, придатних для посадки, тільки для того, щоб не напружуватися, не працювати надто багато. Заради цього вона готова жувати несмачне листя латук. Саме тому 'посадка латуку' стає символом найвищого вияву ліні.

На наш погляд, лінгвокультурологічного коментаря потребує також прислів'я 懒女人盼正月，馋女人盼时节 (Ледачі жінки люблять перший місяць за місячним календарем, ненаситні жінки прагнуть свята). У словнику

подається коментар цього прислів'я: упродовж першого місяця за місячним календарем жінкам у Китаї не треба шити та в'язати, тому ледачі жінки з нетерпінням чекають цього періоду.

Незважаючи на те що універсальна оцінка – осуд неробства, лінощів – виявляється у змісті й російських, і китайських прислів'їв (порівн.: *Праздность – мать пороков; Ленижай да шалопай – два родных брата; Бить баклуши & 懒惰乃万恶之源* (Лінь – джерело всього зла); *勤奋和智慧是双胞胎, 懒惰和愚蠢是亲兄弟* (Працьовитість і мудрість – близнюки, а лінь і дурість – брати)), фіксуємо й певні особливості концептуалізації *ліні*, властиві для кожної мови.

Специфіку російської фразеології пов'язуємо з таким фактом мови: у російському пареміологічному матеріалі, на відміну від китайського, відчутний голос ледаря, який виправдовує свою *лінь*, порівн. прислів'я, в яких виражена думка 'лежати на печі краще, ніж тяжко працювати': *Печь не пролежишь; Как ни мечи, а лучше на печи; Спишь, спишь, а отдохнуть некогда* (не дадут); 'бажання не працювати сьогодні, а перенести роботу на завтра' відображено в пареміях: *День к вечеру, а работа к завтраму; Всех дел не переделаешь; Нашей работы не переработаешь; Всех работ не переработаешь*. Головною думкою наступних паремій є така: 'робота нікуди не дінеться, тож не треба поспішати її виконувати': *Работа не волк, в лес не убежит; Работа не чёрт, в воду не уйдёт; Дело не медведь, в лес не уйдёт; У бога дней впереди много: наработаемся. Была бы охота, а впереди ещё много работы; Что дело, дело не сокол – не улетит*. Російський ледар мріє про те, щоб у нього завжди було все необхідне, і в цьому разі можна не працювати: *Подать оплачена, хлеб есть, и лежи на печи; Сыт да богат, не хочу работать, а дети будут – сами добудут* [Даль ПРН, т. 2, с. 10–21].

З погляду російського народу, найнеобхідніше повинен дати людині Бог, порівн.: *Жилами не нажить (не натянешь), чего бог не даст*. Зміст

наступних прислів'їв містить прохання бідного селянина до Бога. Суть прохання (мрії) полягає в тому, щоб Бог послав добрий урожай, незважаючи на те що селянин нічого не посіяв, порівн.: *Уроди, боже, побольше, а не посеяно – ни горсти! Уроди бог много, а не посеяно ничего! Не посеяв ни горсти, да пошли бог пригоршни!* Якщо цей ідеальний сценарій утілюється в життя, то прислів'я констатують таке: *Ленивому всегда праздник; Ленивый что богатый: всё гуляет* [там само].

З точки зору китайців, навпаки, їжа, одяг, житло не впадуть з неба: *天上不会掉馅饼* (З неба не падає безкоштовна смачна їжа, така, як пиріжки). У змісті китайських прислів'їв немає виправдання поведінки ледачої людини.

Виявлені відмінності особливостей концептуалізації *Ліні* в російському й китайському мовному матеріалі спричиняє з'ясування причин таких відмінностей. У процесі міркування над можливими причинами можемо висловити деякі припущення, пов'язані з соціально-історичними обставинами життя російського і китайського народів. По-перше, розглянуті російські прислів'я, дібрані й видані Володимиром Далем наприкінці 50-х – на початку 60-х років XIX століття, присвячені панщині – кріпосній, примусовій праці залежного селянина, який працював у господарстві земельного власника, пана, і тому не був зацікавлений у результатах своєї праці. Порівн.: *Господской (барской) работы никогда не переделаешь*. По-друге, дослідники зазначають, що «російському натуральному господарству протягом багатьох століть було властиве общинне користування. Така форма ведення господарства могла породжувати безвідповідальність» [Борщева 2014, с. 21–22]. У Росії в умовах общинної форми життя можна було не боятися залишитися без засобів до існування. Звідси виникало бажання «ухилитися» від роботи (тобто виявити лінощі) і згодом скористатися плодами чужої праці (утриманство), що широко представлено фразеологічними одиницями, в основі яких семантичне протиставлення зон концепту *Праця* й концепту *Лінощі*. «За членами общини закріплені різні обов'язки: існувала чітка

невідповідність між обсягом роботи й кількістю учасників трудового процесу (*Один с сошкой, а семеро с ложкой; Семеро одну соломинку подымают; Двое пашут, а семеро руками машут; Любо глядеть на молотильщиков (только бы самого не заставили)*)» [там само].

Історія китайського натурального господарства інша: періоди державної власності на землю чергувалися з періодами приватної власності. Починаючи з династії Цинь (221 р. до н. е.), у Китаї було запроваджено приватну власність на землю: селяни платили ренту за постійне користування землею. Це значною мірою стимулювало ентузіазм людей до праці, оскільки завдяки наполегливій праці люди могли жити більш заможнo. У період же феодалізму в Китаї відбувалися зміни земельного ладу. У цю історичну епоху селяни не могли володіти власною землею. Більшу частину їхніх трудових доходів привласнював правлячий клас, що значною мірою позначалося на ентузіазмі селян [Сунь Сяоюн 2019, с. 105].

На наш погляд, однією з найважливіших причин, що глибоко вплинула на китайську культуру, є Даосизм, місцева релігія Китаю. Ідеологія даосизму проголошує тезу про те, що працьовитість буде винагороджена небесами, при цьому поняття працьовитості охоплює не тільки сільськогосподарську роботу, а й старанність у поліпшенні життя, наприклад, у побудові кар'єри, моральному вихованні дітей тощо [Чан Гуанмін 2014, с. 111].

Щоб підтвердити зроблені висновки, вважаємо за необхідне звернутися до думки Миколи Бердяєва, який указував на те, що деякі якості російських людей пов'язані з такою важливою характеристикою російського життя, як «величезна кількість просторів», «влада просторів над російською душею». Науковець пише про те, що перш ніж щось робити, треба нібито зібрати воедино ресурси, поширені на великому просторі, а якщо в цьому великому просторі немає кордонів, немає волі підкорити цю землю, немає впевненості у своїх силах, народжується лінь. Можливо, російська людина ледача тому,

що в неї багато землі [Бердяев 2007, с. 124–131].

Висновки до розділу 3

1. Проведений лінгвокогнітивний аналіз полісемії прикметника *ленивий* дає змогу реконструювати цілісний стереотипний образ *ледачої людини*. Наша реконструкція базується як на результатах споглядально-чуттєвого пізнання, так і на інферентних висновках носіїв мови. Ледача людина має *дурнуvато-ледачий вигляд* (*ленивий*₁), часто буває *товстою, величезною, великою, огрядною* (*ленивий*₂), має *сонний, млявий вигляд* (*ленивий*₃), її рухи, хода, жести, міміка *плавні, неповороткі, повільні* (*ленивий*₄); можливо, у зв'язку з названими ознаками ледача людина вирізняється *малою активністю, малою рухливістю* (*ленивий*₅). Аналіз інферентних значень прикметника дає змогу змоделювати стереотипні уявлення, по-перше, про інтелектуальні здібності ледачої людини: *її розум не здатний до найменших зусиль, вона людина вперта, дурна, безтурботна* (*ленивий*₁), по-друге, про її характер: *вона людина несмілива, нерішуча, боязка, полохлива, безініціативна* (*ленивий*₈). Найвищий ступінь узагальнення, що виражає точку зору суспільства, його оцінка відображена в соціально-етичному стереотипі, який виділено в тлумачних словниках як перше значення прикметника *ленивий*. У нашій типології це значення *ленивий*₉ – *схильний до ліні, до неробства; той, хто уникає праці*.

2. Лінгвокогнітивний аналіз контекстних значень *ленивий*₆ і *ленивий*₇ дає змогу змоделювати те, як суб'єкт переживає й оцінює стан лінощів. У матеріалі зафіксовано як негативну, так і позитивну оцінку. Позитивна конотація пов'язана з описами стану як *сонного, спокійного, стану умиротворення, гармонії* (*ленивий*₆). Негативну конотацію прикметник реалізує в контекстах, де стан оцінюється як *неприємний, важкий, гнітючий, близький до стану туги* (*ленивий*₇).

3. Проаналізувавши семантику і внутрішню форму прислів'їв, ми

підтвердили правильність раніше зроблених висновків. У прислів'ях концептуалізовано стереотипні уявлення носіїв мови, що відображають результати спостереження за поведінкою *ледачої людини*. Вони названі перцептуальними значеннями: 'ледача людина багато лежить, довго спить'; 'ледача людина багато сидить, мало і повільно рухається'; 'ледача людина любить поїсти, але не любить працювати'; 'ледача людина нічого не робить руками'. Перцептуальні значення, які формують образну схему ледачої людини, зафіксовані в російських і китайських прислів'ях, загалом збігаються.

4. Стереотипні уявлення носіїв мови, отримані в результаті умовивідних висновків, відносимо до інферентних значень. Це стосується, зокрема, висновку про причинно-наслідковий зв'язок між лінощами та відсутністю необхідного, зокрема їжі й теплого житла; про те, що ледачий не приносить користі ні собі, ні суспільству; про причинно-наслідковий зв'язок між працею / лінощами та тривалістю життя людини тощо. Зіставивши інферентні значення в російських і китайських прислів'ях, ми виявили відмінності: російські прислів'я репрезентують висновок про те, що 'важка праця призводить до хвороби і вкорочує життя людини', а китайські відбивають стереотип 'праця подовжує життя людини, а лінь викликає старість'.

Цей висновок можна пояснити відмінностями в ментальності, національній психології та культурних сценаріях, які склалися під впливом історії, способів господарювання, побутового устрою, а також релігійних уявлень носіїв мови та культури. Російський культурний сценарій відображає психологію мрійника і може бути експлікований у такому метависловлюванні: оскільки важка праця призводить до хвороби і вкорочує життя людини, у російському пареміологічному матеріалі звучить виправдання лінощів, а також мрія про те, щоб Бог дав людині найнеобхідніше, щоб людина могла жити, не займаючись виснажливою

працею. Китайський культурний сценарій, навпаки, пов'язаний із уявленнями про те, що їжа, одяг, житло не впадуть із неба, що відображає стереотип 'праця продовжує життя людини, а лінь спричиняє старість'.

РОЗДІЛ 4. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ЛІНЬ НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ РОСІЙСЬКОЇ СЛОВЕСНОЇ КУЛЬТУРИ

4.1. Національно-культурна специфіка образів ледачих персонажів у російських народних казках (на тлі зіставлення з китайськими)

Вивчення лінгвокультурних концептів має здійснюватися на текстах, у яких ці концепти вербалізовані. Фольклорні тексти відображають національну культуру і свідомість, тому мають бути залученими для лінгвокультурологічного дослідження. З давніх-давен тема *ліні* представлена у фольклорі, наприклад, в образі героя билинного епосу, богатиря, народного захисника, який утілює народний ідеал, Іллі Муромця, що пролежав на печі 33 роки.

Російські народні казки колективно-анонімні, традиційно стійкі, становлять зразки національної культури. Саме в казці якнайкраще відбивається концептосфера, тобто система, сукупність концептів, що характерна для народної свідомості [Лихачев 1993, с. 7]. Концепти, представлені в російській казці, відображають російську казкову картину світу.

Дослідники вважають, що в російських народних казках реалізована колективна мовна свідомість, оскільки творцем казок виступає народ – колективний автор, колективна мовна особистість [Ли Исинь 2020, с. 4].

Антропоцентричний характер казок не викликає сумнівів, оскільки в центрі їхньої уваги опиняється «людський досвід, його відображення та інтерпретація, взаємозв'язок і взаємодія різних типів знань, поєднання індивідуальних особливостей свідомості, психіки, культури та поведінки людини з відповідними колективними уявленнями в різних галузях знань»

[Шарандин 2017, с. 190]. Навіть у тих казках, де персонажами є тварини, птахи, унаслідок уособлення відбувається перемикання на ознаку «людський». Казки, як уже йшлося, у своїй основі становлять певні фольклорні традиції, що відображають мовну картину світу народу, його менталітет, культуру, звичаї та поведінку.

У казці світ часто описується за допомогою двоїстих протиставлень, або бінарних опозицій (*Правда і Кривда*). Дуалістичний принцип протиставлення сприятливого – несприятливого для колективу реалізується за допомогою типових для культурної спільноти концептів. Бінарну опозицію *Праця – Лінь* дослідники вважають змістовною домінантою в російській казковій картині світу, поряд із такими опозиціями, як *Добро і Зло*, *Розум і Безглуздя* та деякими іншими [Абышева 2008; Ли И 2017; Кузнецова 2014; Ли Исин 2020; Люсин 2000; Суслович 2010].

Ключові концепти репрезентують систему національних культурних, світоглядних цінностей і норм поведінки, серед яких важливу роль відіграє *Лінь*, оскільки в казках – це одна з найбільш "оспівуваних" властивостей людської натури поряд із хоробрістю, спритністю, хитрістю, мудрістю.

Для дослідження концепту *Лінь* у російських народних казках було залучено такі тексти: «Ледача дружина», «Ледача Арина», «Морозко», «Про лінь», «Два Морози», «Лінь та Отеть», «За щучим велінням» зі збірки Народні російські казки О. М. Афанасьєва в 3-х томах.

Зазначимо, що в одних казках про ледачих людей висловлюється безпосереднє захоплення цією якістю, а в інших персонажі, які не люблять працювати, заслуговують на покарання. За названим оцінним параметром казки поділяємо на дві групи: у першій лінь оцінюють як ваду і засуджують; у другій ледар отримує винагороду, зокрема багатство, ще й наречену на додачу.

4.1.1. Казки, в яких лінь засуджується

До першої групи належить, наприклад, казка про «Ледачу дружину», у якій лінощі засуджуються, а персонаж, що лінується, заслуговує покарання. У казці розповідається про дружину, яка не працювала по господарству, не ткала, як інші жінки, від своїх обов'язків постійно ухилялася і завжди виправдовувалася, тобто її поведінка не відповідає усталеним уявленням про працюовиту дружину. Тоді чоловік вирішив провчити недбайливу дружину, інсценувавши свою смерть. Одягу для поховання чоловіка не було, оскільки ледача дружина нічого не наткала. Спочатку вона обмотує чоловіка нитками, потім покривалами, принесеними іншими. Аж ось він несподівано «воскресає». Дружина налякана, покарана і тепер працює й веде себе, як усі слухняні жінки. Порівн: *Жили муж с женой. А жена была ужасно ленивая. Ей ничего не хотелось делать, и до того дошло у них, что у мужа даже рубашки не было... – Пусть, – говорит, – жена умрет, а я сделаю мотовило!* [Афанасьев 1861].

Той самий мотив наявний і в казці про «Ледачу Орисю». В Івана була дружина Оришка. Коли достигло в полі жито, пішла вона його жати. А працювати не хочеться! Вижала смужку, звільнила трохи місця і спати лягла. Наступного дня все повторилося – сил і бажання в лінивиці вистачало лише на те, щоб приготувати собі місце для сну. Так весь тиждень ухилялася від роботи. Приїхав у поле Іван, побачив обсяг зробленого та сплячу дружину і обстриг її наголо. Прокинулася дружина і навіть сама себе не впізнала, а собака господиню ледве не закусав. Порівн.: *Жив-быв мужик Иван та дружина Орися. Послав він її в поле жито жати. Ось Оришка прийшла на смугу, вижала таку місцинку, щоб можна було самій влягтися; виспалася добряче і пішла додому, ніби й справді натрудилася-напрацювалася... Наступного дня знову пішла Оришка в поле, вижала місцинку і проспала до вечора; так весь тиждень й ухилялася від роботи. Настав час, думає мужик, за снопами в поле їхати. Приїжджає – а жито майже все стоїть*

невижате; лише подекуди, щоб вистачило місця людині влягтися. Став дружину шукати і бачить: лежить вона на одній місцині та ще й хропе! [Афанасьєв 1861].

Зрештою через свою лінь Оріся отримала покарання. Порівн.: *Мужик додому, захопив ножиці, повернувся на жнива, обстриг свою бабу наголо... Отут виліз з-під воріт собака, не впізнав господині й кинувся на неї немов на чужу; так за поли й хапає. Оришка бігом втікати, аби тільки живою від своєї хати втекти!* [Афанасьєв 1861].

Історія російської народної казки «Морозко» починається з того, що за наказом мачухи рідний батько взимку відвіз доньку в ліс і залишив на ніч у заметі на вірну смерть. Мотив жорстокого вчинку мачухи очевидний – добра, вродлива й працьовита пасербиця привертає увагу наречених і заважає видати заміж жінчину доньку – зарозумілу, брутальну, ледачу й некрасиву. Батько дівчинки – людина безхарактерна, він підкоряється дружині, хоч і жаліє доньку, але покірно везе її до лісу й залишає саму на морозі. Порівн.: *Жив дід та з іншою дружиною. У діда була донька і в баби була донька. Усі знають, як за мачухою жити: перевернешся – бита і недовернешся – бита. А рідна дочка що не зробить – за все гладять по голівці: розумниця. Пасербиця і худобу напувала-годувала, і дрова й воду в хату носила, і піч топилася, хату підмітала ще не розвиднялося...* [Афанасьєв 1861].

Усе-таки донька баби була покарана за свою лінь. Порівн.: *Бабиної дочки в мішку кісточки везуть... Заскрипіли ворота, баба кинулася зустрічати дочку. Рогожку відвернула, а дочка лежить у снях мертва. Заголосила баба, та було пізно* [Афанасьєв 1861].

Працьовиту й добру пасербицю нагороджують золотом-сріблом, а ледача дочка покарана.

Лінь є головним персонажем російської народної казки «Про лінь». У

ліні відсутнє бажання трудитися, вона, як епідемія, швидко заражає всіх персонажів. Так, під впливом ліні їжачок і ведмідь із працюючих перетворилися на ледачих нероб. Порівн.: *І як тільки оселилася лінь у їжачка, став він неймовірно ледачим, усе б йому вдома сидіти, нічого не робити... Як оселилася лінь у ведмежому барлозі, почала там хазяйнувати, то ведмедеві й зовсім життя не стало. Раніше він цілими днями рибку в річці ловив, ягоди, мед збирав, на зиму наїдався, щоб жиром запастися, а тепер цілими днями лежить він, з боку на бік перевертається та позіхає... Довго ходила лінь лісом, і де б вона не оселялася, там одразу нудьга та дрімота-зіниця на звірів нападали, їм працювати не давали [Афанасьєв 1861].*

У російській народній казці «Два Морози» йдеться про те, що, на відміну від ліні, працюючість може врятувати майже від будь-якої напасті. Якось раз два хвацькі братики Морози задумали потішитися – поморозити людей. Один погнався за бідним мужиком, будучи впевненим, що здолає його першим, другий полетів за багатим паном. Але мужик, розуміючи, що замерзає, почав працювати – рубати дрова, розчищати дорогу, і тому зігрівся. А багатий пан тільки кутався в шубу і не намагався нічого зробити, бо працювати він не звик. Перемогу в цій сутичці здобув Синій ніс, заморозивши боярина, а Червоний, який хвалився, так і залишився з носом. Порівн.: *Довго біг мороз Синій-ніс, поки пана наздогнав. Нарешті наздогнав, під шубу заліз. Тепло виганяє звідти. Наїжачується пан, ноги мерзнуть, холод по тілу пішов, панський ніс посинів. А мороз Синій-ніс тільки посміхається. Ледь до смерті пана не заморозив... А мороз Червоний-ніс наздогнав селянина і давай його морозити... Нарубав дров чоловік, до кожуха йде... Розсердився мороз Червоний-ніс на селянина, але нічого з ним удіяти не може [Афанасьєв 1861].*

Народна казка «Лінь та Отеть» за характером іронії близька до анекдоту. Мораль анекдотичної казки, зазначає Є. М. Мелетинський, полягає

в тому, щоб висміяти дурість, інертність, пасивність, нерухомість, відсталість, відсутність ініціативи в російського селянина, що призводить до фатальних наслідків. Анекдотичні казки – вияв народної сатири над персонажами, які не подають надії, мають «низьку», нерозвинену свідомість [Мелетинский 2005, с. 199].

Казка навчає, що *лінь* прилиплива і їй не можна піддаватися: *Жили-були Лінь та Отеть. Про Лінь усі знають: хто від інших чув, хто зустрічався, хто знайомиться і дружбу веде. Лінь – прилиплива: у ногах плутається, руки зв'язує, а якщо голову обхопить – спати завалить.*

Отеть за Лінь лівішою була.

День був легкий, сонечко пригрівало, вітерцем обдувало. Лежали під яблунею Лінь та Отеть. Яблука стиглі, рум'яняться і над самими головами висять. Лінь і каже:

– Якби яблуко впало та мені в рот, я б з'їла.

Отеть відповідає:

– Ліне, як тобі говорити не лінь?

Упали яблука Ліні й Отеті до рота. Лінь стала зубами рухати повільно, з перепочинком, і з'їла-таки яблуко. Отеть каже:

– Ліне, як тобі зубами не лінь рухати?

Насунулася темна хмара, блискавка вдарила в яблуню. Спалахнула яблуня великим вогнем. Спекотно стало. Лінь і каже:

- Отете, відсуваймося від вогню; якщо жар не діставатиме, буде тільки тепло доходити, ми й зупинимося.

Стала Лінь трохи рухати себе і вже далеченько відсунулася. Отеть каже:

- Ліне, як тобі себе рухати не лінє?

Так Отеть голодом та вогнем себе й знищила.

Стали люди вчитися, хоч і з лінощами, а вчитися. Стали вміти працювати, хоч і з лінню, а працювати. Менше стали бійку заводити через кожен шматок чи клапчик.

А як лінє знищимо – щасливо заживемо! [Афанасьєв 1861].

Як бачимо, лінє може мати найвищий вияв, і тоді вона перетворюється на отеть (за словником Даля). Порівн.: *Така отеть охоплює, що не дивився б і на роботу.* Про дуже ліниву людину говорять зневажливо: *Матушка отеть.*

4.1.2. Казки, в яких лінє не засуджується

До другої групи російських народних казок, у яких ледар знаходить наприкінці і багатство, і наречену, належить насамперед казка «По щучому велінню» (хоча той же «лінивий» ідеал простежується і в казках «Курочка Ряба», «Царівна-жаба» та «Казка про золоту рибку» О.С.Пушкіна). Головний персонаж Ємеля вважається типовим образом ледаря, який, однак, стає нагородженим удачею і щастям. На перший погляд, Ємеля, на відміну від своїх братів, дурний і ледачий. Брати їдуть у справах, торгують, а він і вдень і вночі на печі лежить і на прохання невісток допомогти відповідає, що йому не хочеться. Казка починається так: *Жив-був старий. І було в нього три сини: два розумних, а третій – дурник Ємеля. Розумні брати працюють, а дурень-Ємеля цілий день лежить на печі, знати нічого не хоче. Одного разу брати поїхали на базар, невістки почали просити Ємелю: сходи по воду. А він їм із печі: немає бажання...* [Афанасьєв 1861]. Звідси походить російська приказка: *лежить, як Ємеля на печі.*

Спочатку Ємелю характеризують як «дурня». Аналізуючи образ дурня в російській казці як концепт, О. М. Абишева виявляє, що «з одного боку, дурень здатний лише виконувати вказівки оточення, не виявляючи при цьому

самотійності мислення; а з іншого боку, він буває здатним у деяких випадках робити правильний вибір і відповідати за свої вчинки» [Абишева 2008, с. 72]. Ємеля не прагне успіху, є ледачим дурнем: він лежить на печі й не хоче нічого робити, відповідаючи на всі прохання: «Я лінуюся!». При цьому Ємелю не можна назвати злим і байдужим: щоразу йому вдається подолати свою *лінь* і після третього прохання все ж таки вчинити так, як хочуть оточуючі. Із власної волі Ємеля не починає робити нічого, якщо йому тепло й ситно. Може здатися, що Ємеля є героєм, для якого в концепті «успіх / удача» більш важливим є компонент «удача» [Комарова 2021, с. 2005–209].

Незважаючи на те, що «Ємеля не трудиться для досягнення успіху, вважає М. М. Комарова, він, однак, його має. Тільки на перший погляд це відбувається випадково» [там само]. За сюжетом казки, Ємеля піймав щуку, і та в обмін на волю навчає Ємелю особливого заклинання: «По щучьому веленью, а по моему прошенью...» [Афанасьєв 1861]. Персонаж милостиво вчинив із рибою (стародавнім тотемом, що символізував удачу), виявив доброту, співчуття, і за це винагороджений. Щука стає його покровителькою, про що свідчить подароване Ємелі заклинання, в якому воля риби стоїть на першому місці (і це веління), а бажання героя казки – на другому (і це прохання). Удача стає нагородою за доброту, співчуття і смиренність.

За допомогою заклинання Ємеля рубає дрова, заготовляє їх у лісі, їде до короля. Жодну з цих справ Ємеля не хоче робити, бо ледачий, але виконує прохання невісток і посланця короля. Удача сприяє успішно завершити кожен зі справ. Перший учинок, який герой робить за власним бажанням (але за допомогою заклинання), – змушує королівську доньку покохати себе. Вона здалася Ємелі надзвичайно прекрасною, коли він побачив її у віконці палацу. Контрастом до дій казкового ледачого героя, що ламає стереотипи, але доброго й незлобливого, є вчинок цілком розумного короля: той посадив свою доньку разом із коханим нею Ємелею в просмолену діжку й «велів пустити ту бочку морем» [там само]. Цей учинок ніяк не оцінюється в казці, але з цього

моменту народні симпатії остаточно належать Ємелі з його лінощами і нестандартним мисленням.

Удача є нагородою зовсім не за лінь Ємелі. Герой постає перед читачем як добра і податлива людина. Принцесі нескладно «зачепити» його «проханням і сльозами», а коли вона просить «поставити який-небудь будиночок», він наказує: *...Будь серед цього острова палац, кращий за королівський, і щоб від мого палацу і до королівського був кришталевий міст, а в палаці щоб були різного звання люди* [там само]. Вийшовши із ситуації комфорту, Ємеля поступово починає виявляти ініціативність, і з'ясовується, що він зовсім не дурний і цілком адекватно себе оцінює: *Дурень, бачачи, що всі люди як люди, а він один негарний і нерозумний, захотів зробитися дещо кращим* [там само]. Поняття «дещо кращий» у Ємелі асоціюється із красою і розумом, і завдяки тому самому заклинанню герой став таким прекрасним, крім того, ще й розумним, що всі дивувалися. Успіх Ємелі полягає насамперед у тому, що він залишився живим і витримав ті негаразди й неприємності, які з ним трапилися. Герой не прагне успіху, його цілком влаштовує власне тихе, спокійне, ледаче життя. Діяти, а отже, рухатися до успіху він починає під впливом обставин, змушений долати неприємності, що звалилися на нього. Наприкінці казки Ємеля, якому спочатку допомагала тільки удача, стає володарем успіху.

Успіх – це відсутність необхідності важко працювати і непосильною працею добувати свій хліб. Для простої російської людини, обтяженої працею з ранніх років і до самої смерті, цей складник успіху дуже важливий. Навіть найбагатша і найщасливіша людина, яка змушена багато працювати, у народній свідомості не буде сприйматися як щаслива й успішна [Комарова 2021, с. 2005–209].

Успіх – це вдалий шлюб, причому основним компонентом успіху в цьому випадку є симпатія, кохання, вміння виявити жалість, а не вигода. Як

зазначає О. І. Пушкіна, «майже всі чарівні казки закінчуються весіллям, яке прийнято розцінювати як найвище досягнення успіху» [Пушкіна 2004, с. 14]. Однак при цьому шлюб більш важливий як критерій жіночого успіху: згідно з народними уявленнями, жінка, яка не вийшла заміж, не може бути успішною і шанованою. Справді, Ємеля навіть не просить у казці руки принцеси у її батька, король пропонує йому свою доньку сам: «*Я перед тобою дуже завинив і за те віддаю за тебе заміж дочку мою*» [Афанасьєв 1861].

Успіх не є результатом великої й кропіткої праці, його, за задумом російської казки, вартий радше той, хто лінується, не прагне активно будувати свою долю, але натомість добрий, жалісливий, розуміє інших живих істот. Основними складниками концепту Успіх / Удача в російській казковій картині світу є відсутність необхідності у важкій праці, вдалий шлюб, матеріальне благополуччя і можливість продемонструвати свій успіх оточенню, особливо тим, хто в нього раніше не вірив.

Можна припустити, що десь у підсвідомості російського народу закладена ідея про те, що можна все отримати, не докладаючи до цього жодних зусиль. Про це свідчать мовні засоби з текстів казок з негативною конотацією, що виражають негативне ставлення до Праці / Роботи, порівн.: *каждое утро ни свет ни заря вставать, работал без устали три лета и три зимы, без отдыха работают, над работой занудить, заморить, мучить всевозможными работами, задать еще больше работы, таскать из печки, от трудов похудеть, роздыху не знать, с коня не слезать, измаяться от охоты, последний год дослуживая, под палками отдувался, работают, света белого не видать* та ін.

Ідея про те, що можна все отримати, не докладаючи до цього жодних зусиль, реалізується в змісті приказки *понадеяться на русский авось*. Анна Вежбицька пише про частку *авось*: «Серед російських часток є одна, про яку

самі носії мови кажуть, що вона дуже точно відображає низку особливостей російської культури і російського національного характеру. Ідеться про частку *авось*. Таким чином, російська частка *авось* підбиває короткий підсумок теми, яка пронизує наскрізь російську мову і російську культуру, – теми долі, неконтрольованості подій, існуванню в світі, який неможливо пізнати і який не керується раціональною свідомістю. Якщо в нас усе добре, то це лише тому, що нам просто пощастило, а зовсім не тому, що ми опанували якісь знання чи вміння і підпорядкували собі світ, який нас оточує. Життя непередбачуване й некероване, і не потрібно надто покладатися на сили розуму, логіки або на свої раціональні дії» [Вежбицкая 1996, с. 77–79].

На відміну від російських народних казок, китайські казки містять категоричний осуд *ліні* та ледачих персонажів. Так, у казці «Ледача складнозуба летяга» (寒号鸟) головний персонаж летяга не хоче будувати собі гніздо і постійно скаржиться на холодну погоду. Сорока радить їй побудувати гніздо до настання зими, поки погода тепла й сонячна. Але летяга живе, ні про що не турбуючись, і врешті-решт однієї зимової ночі помирає від холоду [Вэнь Жюмин 温儒敏 2016, с. 60].

Казка про ледачу людину, яка їсть пиріжок (懒人吃饼), розповідає про ледаря, який увесь день лежить і навіть не хоче піднятися з ліжка. Одного разу його дружина зібралася надовго виїхати з рідної домівки, тож приготувала чоловікові пиріжки і, знаючи про його лінь, повісила один пиріжок йому на шию. Ледачий чоловік зміг з'їсти тільки той пиріжок, що висів у нього на шиї. Виявилось, що він був настільки (до абсурду) ледачим, що помер з голоду, бо йому було навіть ліньки повернути голову, щоб з'їсти пиріжки, що лежали поруч. [Сунь Чжічжен 2016, с. 102].

У наступній казці розповідається про те, як один селянин вартував зайців біля пенька (守株待兔). У царстві Сун жив-був один селянин. Одного

разу, коли він працював у полі, повз нього пробіг заєць. Він так швидко біг, що врізався в пень, зламав собі шию і помер. Селянин дуже зрадів цьому, але зробив неправильний висновок із цієї події. Одного разу роздобувши зайця задарма, чоловік більше не хотів працювати в полі, тож він закинув свою мотику і став цілодобово сидіти поруч із пеньком. Селянин сподівався, що з'являться інші зайці, які теж вдаряться об пень і помруть, але так і не дочекався цього. Жителі царства Сун стали розповідати цю історію один одному і сміятися над селянином [Сунь Чжічжен 2016, с. 169].

Казка про трьох ченців, яким не було чого пити (三个和尚没水喝), розповідає про те, як трьом безвідповідальним і ледачим ченцям довелося терпіти спрагу. Ніхто з них не хотів набрати води і зробити свій унесок у спільну справу. Вони покладалися один на одного, перекладаючи відповідальність один на одного, оскільки всі були надзвичайно ледачими [Сунь Чжічжен 2016, с. 91].

Зіставляючи мовні засоби вербалізації концепту *Лінь* у російських і китайських казках, можемо констатувати, що більш негативну конотацію концепт має в китайських казках, де *лінь* сприймають радше як непростиму безглуздість і слабкість. Характерними мовними засобами аналізованого концепту в російських казках є такі: *такие лентяи, неработницы – во всем свете поискать, сидеть на печи да гложить кирпичи, дело пытать иль от дела лытатъ, корабли тьяп-ляп делают, кататься как сыр в масле, в углу прикорнутъ, у ворот сидеть, на улицу глядеть, распечься на солнышке, разлечься на травушке, глазки смежить, погостили они, попиrowали, да медок попивали, спал трое суток беспробудным сном, скоро сказка сказывается, да не скоро дело делается, ничего не делал, только на печи в углу сидел да сморкался, играют, плещутся, смеются, песни поют, все лежал на печи, перегребал сажу и спал по несколько суток непробудным сном, что же ты не учишься, али целый век хочешь дураком изжить, сидит на завалинке, греется на солнышке, дурак ничего не делал, все на печке сидел*

да мух ловил, не пошел Иван-царевич к отцу, к матери, а собрал он пьяниц, кабацкой голи и давай гулять по кабакам, сидеть сложа руки, как барыни, в холодочке отдыхать.

Визнаючи важливість результату праці, носії російської культури приділяють велику увагу процесу і особливо мотивації праці. Це можна пояснити історично: ступінь зовнішнього примусу для селянина в Росії був дуже високим порівняно з іншими країнами. Дослідники вважають, що не випадковими є етимологічні асоціації «труд – страдание», «работа – рабство» [Карасик 2002, с. 201]. Саме тому для жителів Китаю істотними є утилітарні ознаки результативності праці (працюємо для себе і на себе), а для Росії – етичні ознаки шанобливого ставлення до праці та людини, яка трудиться.

Таким чином, на матеріалі китайських і російських народних казок ми виявили схоже й відмінне у сприйнятті китайців і росіян *ледачих людей і ліні* як такої, що допоможе нам визначити національно-культурну специфіку російського концепту *Лінь*.

4.2. Соціальні та національні стереотипи, пов'язані з Лінню, у дзеркалі творів російської художньої літератури

Російська ментальність виявляється не тільки в народних казках, а й у творах художньої літератури, у яких відтворюється життя народу певного історичного періоду. Як зазначає Н. Д. Арутюнова, розкриття внутрішнього світу людей є одним із основних завдань художньої творчості.

Для дослідження змісту концепту *Лінь* у творах російської художньої літератури було залучено такі тексти: комедію Д. І. Фонвізіна «Недоросток», байки І. О. Крилова, вірші О. С. Пушкіна, твори М. В. Гоголя, роман І. О. Гончарова «Обломов», повість Ф. М. Достоєвського «Записки з підпілля», оповідання А. П. Чехова.

4.2.1. Образ Митрофанушки в комедії Д. І. Фонвізіна «Недоросток» як проекція концепту Лінь

Лінь представлена в п'єсі Д. І. Фонвізіна «Недоросток» як вада. Персонаж п'єси Митрофанушка (Простаков Митрофан) – син поміщиків Простакових – вважається недоростком, бо йому 16 років і він не досяг повноліття, порівн.: *шістнадцять років виповниться близько зимового Миколи...* За указом Петра Першого всі недоростки були зобов'язані мати елементарні знання. Без цього вони не мали права одружуватися, а також не могли йти на службу, тому Митрофан навчається в домашнього вчителя. Робить це з великим небажанням. Головною рисою Митрофана є *душевна лінь*. Йому зовсім не хочеться нічого робити, особливо вчитися, він зовсім не розуміє необхідності в знаннях. Його девізом є висловлювання, яке стало крилатим: *«Не хочу вчитися – хочу одружитися»*. Недоросток абсолютно не думає про своє майбутнє, не піклується про свою долю. Він живе одним днем: оскільки щодня він ситий, йому не доводиться нічого робити. Якби комфортне життя раптом закінчилося б, то Митрофан, швидше за все, не зміг би пристосуватися до нових умов життя.

Очевидно, що автор комедії критично ставиться до свого головного персонажа – розпеченого, ледачого, невдячного, дурного (до того ж Митрофан не соромиться власної дурості). Митрофанушка запобігає перед Стародумом – заможною, незалежною, шляхетною та практичною людиною, дядьком й опікуном Софії. Саме через його статки Простакова намагалася одружити Митрофана з Софією.

Як і інші п'єси епохи класицизму, цей твір прямолінійний за своєю проблематикою – засуджує традиційне дворянське виховання, лиху вдачу і «дикість» провінційного дворянства; персонажі чітко поділяються на позитивних і негативних, навіть прізвища виконують характерологічну функцію: Простакови, Скотиніни, Стародум, Мілон, Правдін, Цифиркін,

Кутейкін, Митрофан (грецьк. «вияв матері»), Софія (грецьк. «мудрість») тощо.

4.2.2. Проекції концепту Лінь у байках І. А. Крилова

У байках, які є одним із найдавніших літературних жанрів, відображені як універсальні, так і національно-специфічні особливості ментальності та російського характеру. Поширеною в байках І. А. Крилова є й тема лінощів, яка реалізується, зокрема, в таких творах, як: «Муха і бджола», «Орел і бджола», «Мірошник», «Бабка і мураха». Найпопулярнішою стала байка «Бабка і мураха»: це гімн праці та засудження неробства.

І. А. Крилов опублікував байку про бабку і мураху 1808 року, але сюжет узяв із байки «Цикада і мураха» Жана де Лафонтена (1621–1695). Уперше ж цей сюжет з'явився у грецького байкаря VI століття до н. е. Езопа.

Мураха символізує працьовитість: цей рід живих істот славиться своєю працездатністю, у будь-яку пору року мурахи старанно трудяться. Бабка ж, навпаки, асоціюється з легковажністю. У байці вона представлена ледачою, оскільки влітку не працювала, а всю осінь прогуляла, порівн.:

Попрыгунья Стрекоза

Лето красное пропела;

Оглянуться не успела,

Как зима катит в глаза.

Помертвело чисто поле;

Нет уж дней тех светлых боле,

Как под каждым ей листком

Был готов и стол и дом.

Всё прошло с зимой холодной.

Нужда, голод настаёт;

Стрекоза уж не поёт:

И кому же в ум пойдёт

На желудок петь голодный!

Вона попросила їжу у Мураха:

К Муравью ползёт она:

«Не оставь меня, кум милой!

Дай ты мне собратья с силой

И до вешних только дней

Прокорми и обогрей!

Мураха не лінувалася, весь час старанно працювала, тому в неї є все необхідне, щоб перезимувати. Мураха відмовила Бабці в проханні: адже хто лінується, той не їсть. Мораль байки проста: не хочеш узимку мерзнути і голодувати – працюй улітку.

4.2.3. Лїнь як свобода від світської суєти, як обов'язкова умова для творчості (на матеріалі віршів О. С. Пушкіна)

Особливу роль відіграє мотив *ліні* в російській поезії. У текстах російських поетів словом *лень* описується стан, споріднений із натхненням, стан відчуженості від життєвої метушні. Особливо виразно таке сприйняття *Ліні* виявляємо у творах О. С. Пушкіна. Для поета *Лїнь* уособлює собою творчий стан, подібний до натхнення, вона щаслива, блаженна, весела:

Друзья! Вам сердце оставляю

И память прошлых красных дней,

Окованных счастливой ленью

На ложе маков и лилей...

(Мій заповіт друзям) [Пушкин 1951, т. 1, с. 134].

«Одним із основних джерел поезії впродовж усієї творчості Пушкіна, зазначає О. В. Сулеміна, виступає Лінь, яку можна розуміти як свободу від суєти зовнішнього світу і зануреність у творчість. Лінь завжди пов'язана з насолодою і є атрибутом образу поета-гедоніста» [Сулемина 2014, с. 49].

У вірші «Сон» (1816) Лінь є музою юного поета і веде його до занурення в сон. Порівн: «<...> занурення в себе, коли душа чуйно прислухається до неясних рухів мрії, цей стан, що володіє всіма зовнішніми ознаками ліні, близький до занурення в сон, особливо дорогоцінний для поета в ліцейських посланнях» (цит. за [Сулеміна 2014, с. 49]). Порівн.:

Приди, о лень! приди в мою пустыню.

Тебя зовут прохлада и покой;

В одной тебе я зрю свою богиню;

Готово все для гостьи молодой.

Все тихо здесь: докучный шум укрылся

За мой порог; на светлое окно

Прозрачное спустилось полотно,

И в темный ниш, где сумрак воцарился,

Чуть крадется неверный свет дневной.

Вот мой диван; приди ж в обитель мира:

Царицей будь, я пленник ныне твой.

Учи меня, води моей рукой,

Всё, всё твое: вот краски, кисть и лира. [Пушкин 1951, т. 1, с. 192].

Лінь асоціюється зі спокоєм (порівн.: *Тебя зовут прохлада и покой*), із усамітненим сном і тишею (порівн.: *Все тихо здесь: докучный шум укрылся*), місцем, де панує мир (порівн.: *Вот мой диван; приди ж в обитель мира*). *Лінь* стає музою поета, його богинею (порівн.: *В одной тебе я зрю свою богиню*), царицею (*Царицей будь, я пленник ныне твой*), завдяки *Ліні* поет творить; пензель, ліру – усе віддано їй (порівн.: *Учи меня, води моей рукой, Всё, всё твое: вот краски, кисть и лира*).

У вірші «Городок» виникає зв'язок між *Лінню* та щасливим простором (раєм!), звідки поет виштовхав за двері турботи й печалі, де в тиші святій живе він філософом ленивим. Ключові слова – *свята тиша, ледачий філософ* – формують ідею райського простору. Порівн.:

Но слава, слава богу!

На ровную дорогу

Я выехал теперь;

Уж вытолкал за дверь

Заботы и печали,

Которые играли,

Стыжусь, столь долго мной

И в тишине святой

Философом ленивым,

От шума вдалеке,

Шиву я в городке,

Безвестностью счастливом.

У наступному фрагменті прикметник *ленивый* (*И в час безмолвной ночи, / Когда ленивый мак / Покроет томны очи*) має значення ‘мрійливий’, близьке до виразу *на маках ліні*. Порівн.:

И в час безмолвной ночи,

Когда ленивый мак

Покроет томны очи,

На ветренных крылах

Примчись в мой домик тесный,

Тихонько постучись

И в тишине прелестной

С любимцем обнимись! [Пушкин 1951, т. 1, с. 100].

Ідеал життя не сприймається поза *Лінню*, вона присутня як обов'язковий складник щасливого життя й у вірші «Послання до Галича», порівн.:

Здесь, розовой денницы

Не видя никогда,

Ленясь под одеялом,

С Тибурским мудрецом

Мы часто за бокалом

Проснемся – и заснем [Пушкин 1951, т. 1, с. 141].

Лінь і млість – це певний ідеал, обов'язкова умова для справжнього

щастя, порівн. зміст віршів «До Дельвіга», «Моя епітафія»:

Еще хоть год один

Позволь мне полениться

И негой насладиться,

Я, право, неги сын!

(К Дельвигу) [Пушкин 1951, т. 1, с. 149].

Здесь Пушкин погребен; он с музой молодою:

С любовью, ленью провел веселый век...

(Моя епітафія) [Пушкин 1951, т. 1, с. 146].

У вірші «Послання до Галича» Пушкін уживає слово *лінивець* у значенні, яке відрізняється від дефініції тлумачного словника. У словнику *лінивець* – це ‘нероба’ [СО], а в Пушкіна *лінивець* – це коханець насолоди. Порівн.:

Где ты, ленивец мой?

Любовник наслажденья!

Ужель уединенья

Не мил тебе покой?

Слово *лінивець* позначає натуру поетичну, романтичну, спрямовану геть від суєтних земних турбот. *Лінивцем* уважається той, хто свідомо відмовляється від багатства і кар'єри, той, хто віддає перевагу *блаженній ліні*, дружбі й коханню.

У вірші «Труна Анакреона» ліричний суб'єкт чує *ліні* милий голос, порівн.:

Все в таинственном молчанье;

Холм оделся темнотой;

Ходит в облачном сиянье

Полумесяц молодой.

Вижу: лира над могилой

Дремлет в сладкой тишине;

Лишь порою звон унылый,

Будто лени голос милый,

В мертвой слышится струне [Пушкин 1951, т. 1, с. 166].

«Усамітнення реалізується за допомогою лінії як свободи від світської суєти і можливості звернутися до «внутрішнього життя», що сприяє тому, що до ліричного героя приходять натхнення. Однак лінь – це не відсутність волі, поет заперечує таку рису, як розслабленість, оскільки це може призвести не тільки до фізичної, а й духовної деградації» [Сулемина 2014, с. 50]. Поет застерігає: без творчості, без праці, без руху *лінь* обтяжлива й болісна, порівн.:

Берегитесь вы, о дети, мудрой лени!

Обманчивой успокоенья тени... [Пушкин 1951, т. 1, с. 192]

Усе життя, проведене на дивані й ліжку, спричиняє подагру, тугу й хворобу, порівн.:

Средь мирных сёл, без всякого труда.

Что ж надобно?

Движеньё, господа! [Пушкин 1951, т. 1, с. 192]

У Пушкіна *Лінь* пов'язана з хронотопом *Раю*: у поемі «Гавриліада», наприклад, читаємо: *Где без трудов они так долго жили / В объятиях ленивой тишины*. У вірші «Чаадаєву» (1821) *Лінь* пов'язана з хронотопом Царського села, порівн.: *Я пеньем оглашал уют забав и лени / И царскосельские хранительные сени...*

Неодноразово у віршах трапляються рими *лень – сень* або *лень – тень*. Слова *сень*, *тень* мають значення ‘укриття’, ‘покрова’, отже, *Лінь* пов'язана з особливим захищеним простором, символічною ‘утробою’. У вірші «Дельвігу» (1815) *Любов*, *Дружба* і *Лінь* створюють своєрідне укриття-притулок від турбот і бід, порівн.:

Любовью, дружеством и ленью

Укрытый от забот и бед,

Живи под их надежной сенью;

В единении ты счастлив: ты поэт.

Лінь співвідноситься з усамітненим *сном* і *тишею*, порівн.: *сладкий сон приходит в мирны сени <...>/ склонен на посох томной лени* («Мечтатель» 1815). Усі ці ознаки дають змогу дійти висновку, що *Лінь* є точкою відліку сюжету ‘відходу і повернення’ (із *раю* – до *раю*, із Царського села – до Царського села).

Отже, проаналізований матеріал дає змогу зробити такі висновки:

1) для поета стан *ліні* – це умова, необхідна для виникнення натхнення, а отже, і творчості (*В таком ленивом положенье стихи текут и так и сяк* [Моему Аристарху]). *Лінь* стає алегорією Музи;

2) у текстах Пушкіна слово *лень* уживається винятково з позитивною конотацією: *лінь* асоціюється зі свободою від світської метушні, схованкою-прихистком від турбот і бід, насолодою, щастям;

3) стан *ліні* концептуалізується за допомогою таких визначень-епітетів: *творчий, повільний, щасливий, тихий, спокійний, м'який, ніжний, лагідний, неметушливий, мрійливий*;

4) у текстах Пушкіна слово *лень* має широкий діапазон контекстних (поетичних) значень, які відсутні в тлумачних словниках. Для ліричного героя *Лінь* – це *подруга, богиня, цариця*; вона *задумлива, тиха, спокійна, сонна, томна, сердечна, щаслива, безтурботна, вільна, глибока, усамітнена, філософична, мрійлива, поетична, лірична, горда, розкішна, свята*.

4.2.4. Калейдоскоп ледачих персонажів у творах М. В. Гоголя

«Є в російській людині ворог, незаперечний, небезпечний, не було б якого, людина була б велетнем». Цей ворог – *лінь*. Це висловлювання М. В. Гоголя можна було б зробити епіграфом до багатьох творів письменника, у текстах якого представлений калейдоскоп ледачих персонажів.

Серед персонажів «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» багато таких, які описуються ледачими: деяким, наприклад, *ліньки* виходити на вулицю (порівн.: *Все это было заманчиво, правда; но темнота ночи напомнила ему о той лени, которая так мила всем казакам*; порівн. також уривок: *В последнее время его [Пузатого Пацюка] редко видали где-нибудь. Причина этому была, может быть, лень, а может и то, что пролезать в дверь делалось для него с каждым годом труднее*); іншому персонажу *лінь* жувати (порівн.: *Нет, этот, - подумал Вакула про себя, - еще ленивее Чуба: тот по крайней мере ест ложкою, а этот и руки не хочет поднять!*); третім *лінь* навчатися (порівн.: *ленивцы и шалуны в гадячском поветовом училище*) [Гоголь 2009].

Одними персонажами *Лінь* виправдовується (порівн.: *намагаючись виграти час для своєї ліні...*), інші вважають *лінь* негативною рисою людини (порівн.: *не хотілося-таки здатися перед іншими ледачим і боягузливим*). В аналізованому тексті висловлено ідею про те, що *лінь* властива багатьом, нею можна скористатися, отримати для себе вигоду (порівн.: *У тій надії чорта,*

що старий Чуб ледачий і не легкий на підйом) [Гоголь 2009].

У «Ревізорі» в ледачого персонажа є притулок – це ті полаті, про які мріє Осип, порівн.: *Справді, у селі краще: воно хоч і немає публічності, та й турбот менше; візьмеш собі бабу, та й лежи весь вік на полатях та їж пироги [Гоголь 2009].*

У поемі «Мертві душі» ледарі, які «не переводяться на Русі», названі особливим терміном – *коптители неба* (порівн.: *Андрій Іванович Тентетников належав до сімейства тих людей, які на Русі не переводяться, яким колись були ймення: увальни, лежебоки, байбаки, і яких тепер, справді, не знаю, як назвати. Чи народяться вже такі характери, чи потім утворюються, як породження сумних обставин, що суворо тяжіють над людиною?*) [Гоголь 1984, с. 249].

Манілов, поміщик із поеми М. В. Гоголя «Мертві душі», мало приділяє уваги своїй садибі Манилівці. Справи йдуть самі собою: Господарством не можна сказати, щоб він займався, він навіть ніколи не їздив на поля, господарство йшло якимось само собою... Манілова не цікавлять справи життєві. Він і його дружина не звертають уваги на те, що їхні слуги п'ють і лінуються, ключниця займається крадіжками, а куховарка безглуздо витрачає продукти. Кілька років Манілов не може замовити нову оббивку для крісел, які псують вигляд у вітальні. Відомо, що персонаж читає одну книжку вже два роки, порівн.: У його кабінеті завжди лежала якась книжка із закладкою на 14 сторінці, яку він постійно читав уже два роки [Гоголь 1984, с. 301].

За прізвищем цього персонажа з'явилося поняття «маніловщина» – ‘бездіяльне, відірване від реальної дійсності ставлення до життя; добродушне мрійництво, що не має жодної практичної користі’.

Причиною *ліні* часто виступають апатія і байдужість, порівн.: *Платонов ліниво і напівсонно дивився на становища людей, так само як і на*

все у світі. Серце його співчувало й щеміло, коли він бачив страждання інших, але враження якось не проникали глибоко в його душу. Він тому не думав про Хлобуєва, що й про себе самого не думав [там само].

Автор саркастично стверджує, що російська людина стає ледарем, одягнувши німецький сюртук, порівн.: *Брат Василь [Платонов] усе стверджував, що начебто російська людина тільки доти гарна, і кмітлива, і красива, і зухвала, і багато працює, доки ходить у сорочці й сіряку, але як тільки одягнеться в німецький сюртук – стане і незграбною, і некрасивою, і безсоромною, і ледарем [там само].*

Лінь посилюється з віком: Мені сорок, у мене вже й поперек болить, я зледащів; а посади мені кращої не дадуть; я ж не на хорошому рахунку.

До власної ліні людина ставиться з розумінням, тоді як інші люди повинні працювати: *Яка дивна мода тепер повелася на Русі! Сама людина лежить на боці, до справи справжньої ледача, а іншого квапить, начебто хтось неодмінно має щосили тягнути від радості, що її приятель лежить на боці [Гоголь 2008, с. 130].*

Отже, у творах Гоголя лінь представлена як непримиренний, небезпечний ворог людини. Причини ліні різні: потурання, небажання трудитися або відповідати за кого-небудь, що-небудь, безтурботність, сибаритство, відсутність волі, сили духу, невміння жити і йти вперед, пияцтво і ненажерливість, апатія, невластивий російській людині одяг (а відтак, і рід діяльності та набір обов'язків), вік. Персонажі гоголівських творів засуджують лінь в інших, але при цьому до власної ліні ставляться поблажливо.

4.2.5. Символічне значення художнього образу Іллі Обломова в романі І. О. Гончарова «Обломов»

1859 року Іван Олександрович Гончаров опублікував свій роман

«Обломов», який є найвідомішим твором письменника.

Ілля Ілліч Обломов – головний персонаж однойменного роману Гончарова, він потомствений дворянин, розумна, інтелігентна молода людина, яка здобула гарну освіту і мріяла в юності про безкорисливе служіння Росії. Однак він ледачий. Він просто мріє, нічого не робить, нічим не цікавиться. Будь-яка діяльність для нього – це важкий тягар.

В Обломова приємне обличчя і розумний погляд. З першого погляду він справляє позитивне враження, але, придивившись до нього пильніше, починаєш помічати, що на його обличчі відображається втома й нудьга. Проте Іллю Ілліча не можна назвати абсолютно негативним персонажем, оскільки йому властива душевна теплота і м'якість характеру.

Прізвище Обломов стало крилатим ім'ям, уособленням будь-якого ледачого «диванного жителя», оскільки все життя Обломов проводить у домашньому халаті й туфлях, лежачи на дивані.

Лежання на дивані – улюблене проведення часу Обломова, на це в нього немає вагомої причини – він робить це через *лінь*, порівн.: *Лежання в Іллі Ілліча не було ні необхідністю, як у хворого або як у людини, що хоче спати, ні випадковістю, як у того, хто втомився, ні насолодою, як у ледаря: це було його нормальним станом. Коли він був удома – а він був майже завжди удома, – він весь час лежав, і постійно в одній кімнаті, де ми його знайшли, що слугувала йому спальнею, кабінетом і приймальнею. У нього було ще три кімнати, але він рідко туди заглядав, вранці хіба, і то не щодня, коли слуга підмітав кабінет його, чого щодня не робилося...* [Гончаров 2017].

Улюблений одяг Обломова – домашній халат. Порівн: *З перської матерії, справжній східний халат, без найменшого натяку на Європу, без китиць, без оксамиту, без талії, вельми місткий, тож і Обломов міг двічі загорнутися в нього. Його халат був значно поношений (порівн.: утратив*

свою первісну свіжість і місцями замінив свій первісний, природний лиск іншим, благопридбаним, але все ще зберігав яскравість східної фарби і міцність тканини), але Обломова це не бентежить.

У реалістичному характері Обломова *лінь* асоціюється зі схильністю до споглядання, тяжінням до життя у «створеному світі» мрії, що дає уявлення про ідеальний устрій життя, позбавленого порожніх клопотів і життєвої суєти. Для Обломова *лінь* стає постійним супутником життя. Порівн: *Дні Обломова проходять у безперервному неробстві, йому навіть ліньки піднятися з ліжка, щоб привітати гостей. Усе його життя – це сонне царство, мрійлива напівдрімота, що складається з безперервного нанизування й творення нездійснених ілюзій, які виснажували його морально й від яких він деколи втомлювався й, знеможений, засинав. У цьому одноманітному житті, що призводить до деградації, Ілля Ілліч ховався від реального світу, відгороджувався від нього всіма можливими способами, боячись його активності та не бажаючи брати на себе відповідальність за свої дії, а вже тим паче трудитися й упевнено переступати через невдачі та поразки, продовжуючи рух уперед... [там само].*

Обломов – суперечливий персонаж. Ключем до розгадки характеру головного персонажа, а можливо, і задуму всього роману є сон Обломова. Уві сні Обломов переміщається в дитинство. Йому сниться сонячне світло, сади з прекрасними квітами, де панує безтурботність, спокій і щастя. Гончаров так описує життя в цьому місці: *Тихо і сонно все в селі: мовчазні хати відчинені навстіж; не видно ні душі; одні мухи хмарами літають і дзижчать у задусі [там само].*

Саме зі сну читач дізнається про дитячі роки Обломова та його виховання. Ця інформація дає змогу зрозуміти характер Іллі Ілліча. Дитиною Обломов нічого не робив самостійно, навіть ніколи не одягався сам, йому в цьому допомагали слуги. Подорослішавши, він також не може обійтися без

їхньої допомоги. Ілюша ріс в атмосфері зайвої турботи, спокою і любові. Він виріс на казках, переказах і легендах, які розповідала йому няня. Казки розвивали в Обломова мрійливість, дедалі більше прив'язуючи Ілюшу до дому.

Обломовка – це місце, де панує умиротворення і незворушна тиша. Обломовка є сном уві сні: все навколо без винятку застигло, і ніщо й ніхто не здатний розбудити всіх цих людей, які марно живуть у далекому селі без зв'язку з рештою світу. Життя Обломових – це бездіяльність і байдужість. Життя в Обломовці – ось ідеал головного персонажа. Там він відчувається надійно і дуже захищеним.

Розгадка характеру Обломова полягає в його дитинстві, його характер являє собою об'єктивний результат умов народження і виховання. Особлива увага читача привернута до соціального клімату описуваної епохи, який впливав на персонажа. Цей вплив спричинив порожнє й позбавлене сенсу існування Обломова. Безпорадні спроби до відродження під впливом Ольги, Штольца, одруження з Пшенициною, та й сама смерть визначені в романі як Обломовщина.

Лінь Іллі Обломова – риса російського національного характеру. Обломови вважають головним лінивцем у російській культурі. Він утілює риси, які традиційно визначаються як властивості російського національного характеру. Поєднання «російська лінь» настільки ж стандартне, як «російська душа». Однак російська лінь радше не млява, не сонна, а мрійлива.

У зображенні І. О. Гончаровим в Обломові, крім мрійливості й відходу від метушні, *лінь* стає важкою хворобою, що призводить до того, що герою стає ліньки жити. Пор.:

– *Тобі, здається, і жити лінь?* – *запитав Штольц.* – *А що, адже і правда: лінь, Андрію* [Гончаров 2017].

Лінь для самого І. О. Гончарова – риса, що спричиняє розпад і розбещення. Головний персонаж роману втілює метафору спокою та ідилії. У пошуках спокою і втраченого раю Обломов перебуває все життя. Слова *спокій, лінь* – найчастотніші в романі. На звинувачення Штольца Обломов відповідає: *Хіба мета всієї вашої біганини, пристрастей, воєн, торгівлі та політики не спокій, не прагнення до цього ідеалу втраченого раю?* [там само].

Наприкінці життя Обломов ...був повним і природним відображенням і вираженням спокою, достатку і безтурботної тиші; ...йому вдавалося дешево відгороджуватися від життя, виторгувати в нього і застрахувати собі незворушний спокій... [там само]. Слово *покой* тут багатозначне: це і тиша, відпочинок, бездіяльність, відсутність руху, занепокоєння; це і хвороба (порівн.: *приёмный покой в больнице*); це і смерть (порівн.: *вечный покой, покойник*).

Таким чином, постать Обломова символізує, з одного боку, зв'язок із вічністю, тишею, відхід від метушні, а з іншого – нежиттєвий, хворобливий, смертельний стан. Невипадково в описах Обломовки та Виборзької сторони спокій описується як мертва тиша і сон, подібний до смерті, там немає поетичних праць і книг. А в мріях Обломова істинний спокій і щастя там, де можна почути музику, де можна з дружиною обговорити прочитане і де бесіди з друзями приносять радість й умиротворення.

Е. А. Краснощоківа пише: «У картинах Обломовки, що поєднують скрупульозні реалістичні деталі з майже символічними, поступово проступає глибинний задум: максимально розширити тлумачення образу садиби (села) аж до перетворення її на образ цілої країни» [Краснощоківа 2012, с. 273]. Якщо Обломов – це символ «руськості» як такої (метафізичної сутності всього «руського»), то Обломовка – це символ Росії – метафізичної Русі, що перебуває поза часом і поза простором. «Головна прикмета Обломовки, –

читаємо у Краснощоквої, – зупинка Історичного бігу, випадання з Часу» [Краснощекова 2012, с. 169].

4.2.6. Проекції концепту Лінь у повісті Ф. М. Достоевського «Записки з підпілля»

Повість Ф.М.Достоевського «Записки з підпілля» видано 1864 року. Оповідь ведеться від імені колишнього чиновника, відставного державного службовця, який живе в Петербурзі. Повість починається як щоденник, написаний у монологічній формі, у якому автор критикує російську філософію, особливо роман «Що робити?» М.Чернишевського. У змісті уривчастих, часто незв'язних мемуарів відображений безіменний, самотній, запеклий оповідач.

Підпілля – алегоричний образ. Персонаж не має жодного стосунку до революційної діяльності. Він вважає діяльну волю дурною, а розум безвольним. Персонаж схиляється радше до інтелігентної безвольності, яка рефлектує, хоча й заздрить людям, які не розмірковують, а просто й нахабно діють. Підпілля – інша назва для самотності, ключова фраза: *Я-то один, а вони всі*. Квінтесенцією сповіді російського інтелігента є думка про особисту перевагу над рештою, хоч би яким нікчемним не було його життя.

Головний персонаж нещасний і жалюгідний, але, залишаючись людиною, отримує задоволення від того, що мучить себе та інших. Цю схильність людини слідом за Достоевським відкриває сучасна психологія.

Головному персонажу належать розмірковування про те, що ледача людина набагато краща за ту, про яку взагалі нема чого сказати, порівн.: *О, якби я нічого не робив тільки з ліні. Господи, як би тоді себе поважав. Поважав би саме тому, що хоч лінь я в змозі мати в собі; хоч одну властивість мав би в собі начебто й позитивну, в якій я б і сам був упевнений. Запитання: хто такий? Відповідь: ледар; але ж це приємно було б чути про себе. Значить, позитивно визначений, значить, є що сказати, про*

мене. «Ледар!» – але ж це звання і призначення, це кар'єра-с. Не жартуйте, це так. Я тоді член найпершого клубу по праву і займаюся тільки тим, що безперервно себе поважаю. Я знав пана, який усе життя пишався тим, що знав толк у лафіті. Він вважав це за позитивну свою гідність і ніколи не сумнівався в собі. Він помер не те що з покійною, а з тріумфуючою совістю, і мав цілковиту рацію. А я б собі тоді вибрав кар'єру; я був би ледар і ненажера, але не простий, а, наприклад, такий, що співчуває всьому прекрасному і високому. Як вам це сподобається? Мені це давно ввижалося [Достоевський].

Очевидно, що в наведеному уривку лінь протиставляється безликістю, відсутності якихось якостей, слова ледар і поважати поставлено в один ряд, що має позитивну оцінку.

4.2.7. Іронічне ставлення до Ліні А. П. Чехова

Аналіз репрезентацій концепту *Лінь* у картині світу творів російської літератури вимагає врахування особливостей його втілення в оповіданнях А. П. Чехова, де подано опис російської дійсності, закарбовано процес розвитку суспільного життя. Автор прагнув показати різні типи свідомості, різні типи поведінки людей у різних життєвих ситуаціях. У змісті оповідань відображені риси російського національного характеру і менталітету.

Оповідання «Іонич» було написано А.П.Чеховим 1898 року. На наш погляд, письменник ставить важливе питання, адресуючи його російському обивателю: у чому сенс життя? Як душевна *лінь* може погубити людину?

Головний персонаж оповідання Дмитро Іонич Старцев, земський лікар, замолоду талановитий, захоплений своєю справою; а в старості – байдужий до своєї роботи, опустився, розжирів, жадібно збирає гроші.

На початку життєвого шляху в молодого лікаря були різноманітні інтереси, властиві інтелігентній молодій людині. Він відчував красу природи,

цікавився мистецтвом, літературою, шукав зближення з людьми, був здатний закохатися і мріяти. Але поступово Старцев утрачає все людське, духовно опускається і замикається у своєму маленькому світі, в якому тепер важливі лише гроші, карти та сита вечеря.

Молодий лікар розумів, наскільки нікчемними були інтереси людей, що оточували його і із задоволенням говорили тільки про їжу. Але, однак, у Старцева не виникло почуття відторгнення нікчемного оточення. У нього не виникло бажання боротися за свою любов. Утім, його почуття важко назвати коханням, бо воно згасло через три дні після відмови Катерини Іванівни. Дмитро Іонич не здатний на сильне почуття, воно чуже для Старцева. Не випадково він із задоволенням думає про посаг, а відмова коханої не доводить його до відчаю, а тільки ображає. У персонажа немає внутрішнього протесту і «протиотрути» проти *ліні*.

Героєм володіє *душевна лінь*, яка заважає йому жити повним, насиченим почуттями життям, страждати, ненавидіти, заважає боротися з недоліками в оточуючих і в собі самому. *Душевна лінь* і обивательське середовище, вульгарне й нікчемне, гублять найкраще, що було в персонажі.

В оповіданні «Моя вона» (1885) Чехова *Лінь* навіть виступає одним із головних персонажів. Порівн.: *Вона, як авторитетно стверджують мої батьки і начальники, народилася раніше за мене. Праві вони чи ні, але я знаю точно, що не пам'ятаю жодного дня в моєму житті, коли б я не належав їй і не відчував над собою її влади. Вона не покидає мене день і ніч; я теж не виявляю наміру втекти від неї, – зв'язок, отже, міцний, міцний... Але не задріть, юна читачко!.. Цей зворушливий зв'язок не приносить мені нічого, крім нещастя. По-перше, моя «вона», не відступаючи від мене день і ніч, не дає мені займатися справою. Вона заважає мені читати, писати, гуляти, насолоджуватися природою... Я пишу ці рядки, а вона штовхає мене під лікоть і щомиті, як стародавня Клеопатра не мені стародавнього Антонія,*

вабить мене до ложа. По-друге, вона розоряє мене, як французька кокотка. За її прихильність я пожертвував їй усім: кар'єрою, славою, комфортом... За її милість я ходжу роздягнений, живу в дешевому номері, харчуюся бозна-чим, пишу блідим чорнилом. Усе, усе пожирає вона, ненаситна! Я ненавиджу її, зневажаю... Давно б пора розлучитися з нею, але не розлучився я досі не тому, що московські адвокати беруть за розлучення чотири тисячі... Дітей у нас поки що немає... Хочете знати її ім'я? Будь ласка... Воно поетичне і нагадує Лілю, Лелю, Неллі...

Її звати – Лінь.

Розповідь починається з опису прихильності персонажа начебто до жінки, порівн.: *Вона не покидає мене день і ніч; я теж не виявляю наміру втекти від неї, – зв'язок, отже, міцний, міцний... Але не задріть, юна читачко! Автор уводить читача в оману, грає з ним, тому що уподібнює свою лінь жінці, пишучи: моя «вона», не відступаючи від мене день і ніч, не дає мені займатися справою. Вона заважає мені читати, писати, гуляти, насолоджуватися природою... Я пишу ці рядки, а вона штовхає мене під лікоть і щомиті, як стародавня Клеопатра, не мени стародавнього Антонія, вабить мене до ложа. По-друге, вона розоряє мене, як французька кокотка.*

Критика ліні ґрунтується на критиці поганої дружини: на перший план виступає той факт, що лінь, як і погана, марнотратна дружина, призводить до розорення (порівн.: *За її милість я ходжу роздягнений, живу в дешевому номері, харчуюся дурницею, пишу блідим чорнилом. Все, все пожирає вона, ненаситна!*), забирає все: кар'єру, славу, майбутнє (порівн.: *Я ненавиджу її, зневажаю...*)

Порівняння з жінкою підкреслюється міркуванням про розлучення, порівн.: *Давно б пора розлучитися з нею, але не розлучився я досі не тому, що московські адвокати беруть за розлучення чотири тисячі... Дітей у нас поки*

що немає... Хотите знати її ім'я? Будь ласка... Воно поетичне і нагадує Лілю, Лелю, Неллі... Її звати – Лінь.

Автор звертає увагу читача на те, що *лінь* персонажа – звичка вроджена, вона... народилася раніше за мене. Порівн.: *Вона, як авторитетно стверджують мої батьки і начальники, народилася раніше за мене. Праві вони чи ні, але я знаю тільки, що я не пам'ятаю жодного дня в моєму житті, коли б я не належав їй і не відчував над собою її влади.* Чеховський персонаж, відчуваючи надмірну владу *ліні* над собою, прекрасно усвідомлює її згубний вплив на себе (*Все, все пожирає ненаситна*). Але, проте, усвідомлюючи панування *ліні* над собою, персонаж оповідання водночас не докладає жодних зусиль, щоб протистояти *лінощам*, «розлучитися» з ними.

У цьому виявляється іронічне ставлення автора до персонажа. Читаючи текст, у якому *лінь* асоціюється з жінкою, читач відчуває м'яку, незлостиву посмішку автора. Але м'якість чеховської іронії зовсім не означає повного виправдання *ліні*. Навпаки, читач відчуває насмішку над безвольністю персонажа. Позиція автора явно не виражена. Але ми бачимо, як Чехов з іронією говорить про свого героя, його вподобання, його залежність (*вона... вабить мене до ложа, розоряє..., як французька кокотка*). Ми відчуваємо підтекст: не можна ставати заручником власної *ліні*.

4.3. Порівняльна характеристика російського і китайського концептів: лінгвістичні особливості та екстралінгвістичні чинники

4.3.1. Лінгвістичні параметри зіставлення російського та китайського концептів

Як уже зазначалося, для усвідомлення національно-культурної специфіки російського концепту *Лінь* необхідно зіставити дані двох мов. Мовна картина світу кожної мови водночас і універсальна, і національно-специфічна, у свідомості ж її носіїв вона постає як двійник світу, а не як

інтерпретація об'єктивної дійсності. Щоб усвідомити національно-культурну специфіку, тобто перевести інтуїтивний процес на рівень раціонального усвідомлення, необхідно зіставити дві лінгвокультури.

У результаті проведеного аналізу семантики мовних засобів доходимо висновку, що в картинах світу, а отже, і в ментальності двох народів є схоже й відмінне. Виокремлюємо параметри, за якими можна зіставити характер концептуалізацій, відображених в семантиці мовних засобів, які є результатом пізнання феномена *ліні* носіями російської та китайської мов. Такими параметрами є: ціннісний критерій, внутрішня форма мовних засобів, концептуальна семантика, концептуальна метафора, характер концептуалізації стереотипної поведінки ледачої людини, причини виникнення *лінощів* тощо.

Схожість у змісті російського і китайського концептів. Що стосується ціннісного критерію, то схожість полягає в тому, що концепти *Лінь* і 懶(лан) співвідносяться із системою цінностей російського і китайського народів, у яких *праця* розцінюється як чеснота, а *лінь*, *лінощі* – як вада, негативна якість людського характеру. Універсальний концепт *Лінь* відіграє важливу роль у мовній свідомості і росіян, і китайців, а стереотипні уявлення є соціально й етично значущими як для конкретної людини, так і для всієї нації загалом. Ця настанова культури в прямому вигляді виражена в таких російських і китайських виразах: словосполученнях (*моторошна лінь*, *тупа лінь*, *важка лінь*, *дика лінь*, *невикорінна лінь*, *всепоглинаюча лінь*, *безпробудна лінь*, *згубна лінь*, *жахлива лінь*, *жахлива лінь*, *зрадницька лінь*; у прислів'ях (*Праця годує, а лінь псує* тощо); у фразеологізмах 奖勤罚懒 (Схвалюється працьовитість і карається лінь), 勤俭有活做, 懒惰无凳坐 (Працьовитому є чим займатися, ледареві нікуди сісти) та багатьох інших. З погляду ставлення народу до *ліні* та *ледачих людей*, *лінь* традиційно розцінюється як вада, оскільки *ледача людина*, ухиляючись від роботи, перекладає її на плечі інших, у суспільстві

ледачу людину називають дармоїдом, утриманцем.

Крім того, в обох лінгвокультурах фіксуємо контексти, в яких слово *лень* та ієрогліф 懶(лан) позначають особливий стан умиротворення і спокою, виступаючи як антитеза стану стурбованості та клопітливості.

З погляду етимології і російське слово, і китайський ієрогліф співвідносяться з дієсловом *лежати*. Як уже зазначалося, внутрішня форма як вихідна семантична ознака пов'язана з вихідним концептом-архетипом, що реалізується в трьох основних іпостасях: у понятійних значеннях російських слів-репрезентантів *лень, ленивый, лениться, лентяй* тощо; образах персонажів російських казок (билинного персонажа Іллі Муромця та казкового персонажа Ємелі-дурня); літературному образі Іллі Обломова, який дістав символічне значення головного ледаря російської культури. Усі названі персонажі – ледарі, які вважають за краще *лежати, відпочивати, спати, а не працювати*.

З погляду концептуальної семантики слово *лень* і ієрогліф 懶(лан) позначають як зовнішню фізичну нерухомість людини, так і її внутрішню, духовну млявість, пов'язану з небажанням працювати. Зміст китайського ієрогліфа і значення російського слова *лень* частково збігаються: lan позначає і психологічну відсутність бажання працювати, робити що-небудь, і фізичний стан млявості, сонливості, апатії.

З погляду метафоричної форми стан *ліні* і в російській, і в китайській мовах концептуалізується як хвороба. Можна припустити, що причина такої концептуальної метафори полягає в тому, що стан лінощів може сприйматися як нездужання. З цієї позиції *лінь* описується як ворожа сила, яка позбавляє людину здатності рухатися, викликає сонливість.

Ми зафіксували також відмінності у змісті російського та китайського концептів. Зміст мовного матеріалу дає змогу зробити висновок про

амбівалентність оцінок *Ліні* в російській мовній картині світу. У російській лінгвокультурі співіснують дві протилежні за знаком оцінки *ліні* – негативна і позитивна. З одного боку, стверджується, що *праця* викликає схвалення, а *лінь* – ганьбу, вона обмежує людину в досягненні бажаного, притупляє взагалі всяку активність. З іншого боку, поряд із засудженням *ліні* висловлюється думка про те, що люди схильні до *ліні*, вона може викликати поблажливе ставлення, а інколи в текстах висловлюється навіть мрія про *лінь*, заздрість до того, хто може собі дозволити лінуватися, уникаючи важкої праці. Із цих позицій, як указує О.Г.Хомчак, *лінощі* є корелятом таких понять, як *спокій, безпристрасність, блаженство*, і має специфічні риси, зумовлені особливостями російського менталітету, філософією абсолютного спокою, небажанням брати участь у метушні житейській [Хомчак 2009, с. 379].

На відміну від російського народу, китайський народ упевнений у тому, що *лінь* – це камінь спотикання на шляху розвитку особистості, і жодного поблажливого ставлення до ледарів не має. Ледача людина завжди отримує негативну соціальну оцінку [Ма Дан 2017, с. 218].

Як уже було раніше зазначено, національно-культурна специфіка китайського концепту полягає в тому, що в стародавньому Китаї чоловіки вважали жінок ледачими. В історії російського концепту такого факту не зафіксовано.

Зіставлення російського і китайського матеріалу дає змогу дійти висновку, що носії російської мови, говорячи про *лінь*, можуть мати на увазі три різні стани: перший – стан фізичної розслабленості, знемоги або заціпеніння, другий – душевний стан, коли в людини паралізована воля, коли людина не може зібратися й примусити себе розпочати якусь дію, третій – раціональна настанова, небажання людини виконувати безглузді дії, марно витрачати сили. Із цією настановою, найімовірніше, пов'язаний вислів: *Лінь – двигун прогресу. Лінь* тут розуміється як інстинкт збереження енергії, відмова

від непотрібних дій. *Лінь* нібито допомагає людині берегти сили для по-справжньо важливої діяльності.

Носії ж китайської мови переважно, кажучи про *лінь*, мають на увазі два стани: перший – стан фізичної млявості, розслабленості, другий – психологічна відсутність бажання працювати, робити що-небудь. У китайській мові нами не виявлено значення, яке відповідало б значенню ‘раціональна установка, небажання людини виконувати безглузді дії, витратити сили даремно’.

До відмінностей варто віднести також російську ідею про те, що короткочасний фізичний стан *ліні* може відрізнятися від *духовних лінощів*. Фізичний стан *ліні* – це зазвичай особливий фізіологічний стан, який часто спричинений зовнішніми чинниками: утомою від фізичного навантаження, від сильної спеки тощо. Цей стан не є показником властивості характеру особистості та стилю життя й поведінки людини.

У російській і китайській лінгвокультурах різняться концептуалізації стереотипної поведінки ледачої людини: ледачі китайці описуються як ті, хто любить смачно і багато їсти і не любить працювати, особливо в полі; ледачі росіяни віддають перевагу ‘лежати на печі’ або на дивані, грітися на сонечку. Як уже зазначалося, у китайській лінгвокультурі, на відміну від російської, виявляється типове порівняння *ледачий, як свиня* (ледача людина асоціюється зі свинею, яка після вживання їжі одразу лягає спати), а також образ напівлюдини-напівсвині Чжу Бацзе, що стала символом лінощів, ненажерливості, боягузтва й бездіяльності.

Щодо причин виникнення *ліні*, то в російській лінгвокультурі зафіксовано розуміння *ліні* як родової риси, укоріненої в людській натурі, як стану, неконтрольованого людиною; у китайській же лінгвокультурі культивується ідея про те, що людина ледачою не народжується, що *лінь* – це набута погана звичка, якої можна позбутися.

По-різному росіяни й китайці ставляться до питання про шкоду, яку завдають лінощі: у російській лінгвокультурі йдеться про те, що *лінь* руйнівна для моральності самого її носія, а в китайській – головним чином ідеться про матеріальний бік життя, зокрема про потребу в їжі, житлі, одязі.

4.3.2. Екстралінгвістичні чинники, пов'язані зі змістом російського та китайського концептів

Ставлення до *ліні* російського і китайського народів формувалося в різних культурно-історичних умовах. Нам видається, що витокami національно-культурної специфіки і російського, і китайського концепту є різноманітні чинники: географічні, релігійні, історичні, а також традиції життя і побуту народів.

Важливим чинником формування національного характеру є географічні природні умови. Клімат чинить величезний вплив на природу, рослинний і тваринний світ, визначає можливості та напрямки сільськогосподарської діяльності людини. Природно-кліматичне середовище одночасно є потужним етноутворювальним чинником, оскільки в ньому виробляються певні трудові навички та стереотипи поведінки, формуються норми моралі та культури.

Росія має велику територію, що охоплює Європу й Азію. Територія Російської держави розташована в середніх і високих широтах, де клімат помірно-континентальний або зовсім холодний. Кордони Росії простягаються від Арктики, де все вкрите вічною мерзлотою, до степової зони з теплим і посушливим кліматом. Між Арктикою і степом розташовуються: тундра, де постійно дме холодний вітер, за тундрою – велика зона лісів, а на схід від степів – смуга пустель. У більшості районів земля малородюча: страждає не тільки від нестачі сонця і тепла під час жорстокої зими, а й від дефіциту опадів під час літньої посухи. Дослідники зазначають, що кліматичні умови

накладають свій відбиток на традиції господарювання та побут народу. У Росії на цілий місяць коротший вегетативний період (період росту рослин), ніж у Європі, а на головні сільськогосподарські роботи – оранку, посів і збирання – кліматичні умови відводять у середньому лише 25 днів [Мединский 2007]. Більшість селян із давніх-давен живе у важких кліматичних умовах, коли за короткі літні місяці потрібно забезпечити себе усім необхідним, щоб не голодувати впродовж довгої і холодної зими. На думку дослідників, це спричинило звичку до праці «на ривок». За словами В. Мединського, мороз потрібно було вміти пережити. Довгі суворі зими примушували людей залишатись у теплій хаті, де вони могли займатись домашнім господарством. Тільки нагальна потреба могла вигнати селянина з хати [Мединский 2007]. Коли людині нічого робити, вона впадає в стан ліні. Порівняйте прислів'я: Скучний день до вечора, коли робити нема чого; Не та турбота, що багато роботи. А та турбота, як її немає.

Деякі стереотипи поведінки, відображені в змісті численних прислів'їв і народних казок, можемо пояснити тим, що в Росії зимовий період характеризується сильними морозами і снігопадами, тому звичною була така поведінка: лежати на печі, щоб зігрітися; сидіти на печі; довго спати, тепло одягнутися; насолоджуватися сонцем, коли воно гріє. Порівн.: *спав три доби безпробудним сном; сидіти на печі та гризти цеглини; усе лежав на печі, перегрівав сажу і спав кілька днів непробудним сном; дурень нічого не робив, усе на пічці сидів та мух ловив; розжаритися на сонечку, розлягтися на травичці; оченята заплющити; сидить на призьбі, гріється на сонечку* та ін.

У Китаї традиції ведення сільського господарства склалися під впливом інших природно-географічних умов. Більша частина території Китаю розташована в помірній кліматичній зоні. Основний кліматичний тип – помірний мусонний клімат. Улітку в країні зазвичай спекотно, сонця вистачає, дощі йдуть часто, що сприяє швидкому дозріванню посівів і високій урожайності. Чотири пори року чітко розрізняються, тож працю можна

розподілити на весь рік, звідси і звичка до розміреного життя, коли щомісяця – різний вид діяльності. Є час робити все ґрунтовно, не поспішаючи, але й не зловживаючи часом. Великі рівнини з родючим ґрунтом, такі, як Північно-Китайська рівнина, середній і нижній райони річки Янцзи, сприятливі для розвитку сільського господарства. Усе це посприяло тому, що китайська нація здавна стала нацією землеробів. Сільськогосподарська діяльність вимагає пильної уваги до полів і невтомної праці. З огляду на те, що більшість населення давно сконцентрована в південно-східних сільськогосподарських районах, виникає протиріччя між зростанням населення і нестачею орних земель. Для того щоб ефективно використовувати кожен земельну ділянку і вирощувати гарні врожаї, селянам доводиться працювати в полі з самого ранку й до пізнього вечора, займаючись ретельним обробітком землі. Зважаючи на це, китайська нація цінує працюваність, а лінь вважає непростимим недоліком. Протягом тисячоліть складався китайський національний характер, який можна схематично описати за допомогою двох настанов: бути задоволеним місцем проживання і насолоджуватися своєю мирною працею [Сунь Сяюан, Ван Сяожуй 2019, с. 105–111].

Крім географічних і кліматичних чинників, необхідно назвати ідейно-політичні умови, які часто спричиняють зрушення в соціальній психології та впливають на формування ментальності народу.

Як відомо, ставлення селян до землі регулюється державною владою, зокрема земельним законодавством. Приватизація землі в Росії має довгу історію, вона поступово посилювалася з розвитком феодального правління. Процес закріпачення селян у Росії був досить тривалим і пройшов кілька етапів. 1497 року Іван III ухвалив декрет, що обмежував свободу селян щодо їхнього вільного пересування. Почалася епоха кріпосного права. Феодальний лад у Росії тривав понад 400 років (від часу правління Івана IV до царювання Миколи II). Під час довгого феодального правління пригноблення селян

поглиблювалося. За Івана Грозного централізація влади посилювалася, а кріпаки були піддані більш жорсткому поводженню. Із земель феодальних поміщиків виїжджати їм було заборонено. Указом царя Федора Іоановича 1597 року вперше був установлений п'ятирічний термін розшуку селян-утікачів і повернення їх поміщикам. Під час царювання Катерини II узаконена торгівля кріпаками між феодальними аристократами перетворювала людей на справжніх рабів, зробивши їх живим товаром [Ма Дан 2017, с. 210].

Тільки після 1861 року, коли Олександр II підписав декларацію про скасування кріпосного права, епоха кріпосництва в Росії закінчилася. Але водночас були вжиті заходи щодо посилення придушення селян. Їх безжально експлуатували, тому вони змушені були щодня дуже важко працювати. З одного боку, це спричинило усвідомлення необхідності трудитися і виробило в людях таку якість, як працьовитість, а з іншого – заклало в їхній свідомості бажання ухилитися від важкої роботи. Живучи під ярмом абсолютної влади, коли право стратити і помилувати належало можновладцям, російські селяни не сформували потреби в особистій власності та свободі: селянин розумів, що будь-якої хвилини його наділ орної землі можуть відібрати, тому виникало логічне питання: навіщо намагатися обробляти свою – не свою землю?

Дворянство ж, навпаки, поступово звільнялося від обов'язкової служби в армії. Маніфестом від 31 грудня 1736 р. Анна Іоанівна скоротила термін обов'язкової служби з безстрокової до 25 років, її наступниця Єлизавета Петрівна внесла подальші послаблення в службові обов'язки дворян. 18 лютого 1762 року цар Петро III частково через страх перед дворянством, частково через загрозу палацового перевороту, а також керуючись державними міркуваннями, видав Маніфест про вольності дворянські, яким звільнив дворян від обов'язкової служби. Дворянство, звільнившись від обов'язкової служби, відчувало себе на дозвіллі, стало намагатися наповнювати

це дозвілля смислом, зайняти «нудьгуючу лінь» плодами чужих розумових і моральних зусиль, досягненнями запозиченої культури.

У Радянській Росії духовний саморозвиток і творчість утратили свою цінність порівняно із суспільно-корисною працею. У Моральному кодексі будівника комунізму йшлося про те, що справжній комуніст має сумлінно працювати на благо суспільства (хто не працює, той не їсть) і бути нетерпимим до несправедливості, дармоїдства, нечесності, кар'єризму, користолюбства [Яровая 2011, с.122]. Дармоїдство розглядали як паразитичне існування за рахунок суспільства, і з 1961 до 1991 року за нього кримінально карали. 4 травня 1961 року Президія Верховної Ради СРСР ухвалила указ «Про посилення боротьби з особами, які ухиляються від суспільно-корисної праці і зловживають своїм становищем».

У Китаї ж історія земельної власності була іншою: за часів первісного і рабовласницького суспільства основною формою власності на землю була суспільна власність. У період феодального суспільства було створено феодальну власність на землю трьох типів: державну власність на землю, власність землевласників, яка була основною, і власність селян (період Чуньцю і царів, що воювали). Особливістю такої форми власності було те, що поміщики, які володіли великою кількістю землі, здавали її в оренду селянам і збирали земельну ренту, експлуатуючи таким чином безземельних селян. На початку виникнення орендних відносин селяни перебували в сильній особистій залежності від землевласників.

У період династії Сун оренда землі стала важливою формою господарської діяльності, яка поступалася лише формі селянина-власника. Сторони укладали несправедливі договори, які й призводили до експлуатації селян. Під час династій Мін і Цин набула розвитку товарна економіка, по всій країні була поширена система ренти, вона і стала основною формою сільськогосподарської економіки. Контрактний (договірний) режим оренди

давав змогу орендареві знизити залежність від землевласника й збільшити автономію виробництва. Селяни могли обирати роботодавців і мали певні права в контролі над своєю продукцією. Вони могли навіть продавати продукцію на ринку й отримувати прибуток. Це значно підвищувало трудовий ентузіазм селян і тим самим сприяло розвитку виробництва. Отже, незважаючи на те, що впродовж тривалого періоду феодалізму, селяни були залежні від поміщиків, вони, однак, могли дещо розбагатіти шляхом збільшення виробництва і врожайності, працюючи не тільки на поміщиків, а й на самих себе, на свою родину. Тому трудовий ентузіазм у китайських селян не був знищений, як у російських кріпаків [Сунь Сяююнь, Ван Сяожуй 2019, с. 105–111].

Феодальну власність на землю було усунуто після демократичної революції. У нову й сучасну епоху поступово зміцнюється незалежність селян. Під час десятиліття протистояння між гомінданом і комуністичною партією з метою задоволення потреб селян у землі комуністична партія, поваливши поміщиків і роздавши їхню землю селянам, практично перетворила феодальну і напівфеодальну систему землеволодіння на земельну власність селян. Велика кількість бідних селян і батраків отримала ділянки землі.

Під час війни проти Японії з метою об'єднання всіх сил для перемоги було затверджено право поміщиків на землю, але водночас із цим було знижено орендну плату і відсоткову ставку для селян. Під час визвольної війни було опубліковано «Директиви про скорочення оренди та розчищення земель», які не лише знизили орендну плату, а й сприяли конфіскації землі у поміщиків.

Після заснування Китайської Народної Республіки 1 жовтня 1949 року було проведено земельну реформу, під час якої оприлюднили Закон «Про земельну реформу в Народній Республіці Китаю», який повернув право

власності на землю селянам, які стали повноправними власниками землі й господарями своєї долі.

1978 року, під керівництвом Ден Сяопіна, Китай уніс зміни в економічну систему, запровадивши систему сімейної підрядної відповідальності, згідно з якою було створено соціалістичну систему державної власності та систему розподілу, в якій домінуючу роль відіграє розподіл за працею. Ця подія вважається початком періоду реформ і відкритості в Китаї.

Таким чином, на основі державної власності на землю сільські райони мають право виробляти і поширювати сільськогосподарські продукти автономно, що мобілізувало ентузіазм у селян. Як бачимо, трудовий ентузіазм китайських трудящих тільки посилювався: 'хто більше працює, той більше отримує, а хто ледарює, той буде голодувати'. Незалежно від того, належить земля державі чи селянинові, китайці сумлінно трудяться, щоб виростити гарний урожай.

Як уже зазначалося, на процес формування національної ментальності, національного характеру безпосередньо впливає національна культура: язичницькі вірування, релігія, історія, а також традиції життя і побуту народу.

Дослідники зазначають, що язичницькі уявлення про *лінощі* були пов'язані з ідеєю помсти, яку насилали господарям дому. Слов'яни розрізняли двох духів: *лінь* (стан втоми, стомлення, млявості) і *отеть* (абсолютне небажання працювати). *Лінь* великої біди не приносить, не завдає загалом шкоди, а *отеть* вбиває людину. Відгомони двох типів *ліні* довго зберігалися в лінгвокультурі. Крім того, згідно з політеїзмом, існував польовий ельф – «Полуденниця», що була не лише духом полів, а й духом нестерпної сонячної спеки, яку сонце посиляє на землю, підіймаючись максимально високо в небо. Коли опівдні жар стає особливо сильним, «Полуденниця» з'являється в полі. Вважалося, що якщо працівник залишається в полі опівдні, він ображає

польових духів, і ті, будучи за своєю природою особливо злими, можуть йому помститися і навіть вбити. Тому опівдні селянам було заборонено працювати. Зважаючи на це, і народилися уявлення про те, що потрібно поєднувати працю з відпочинком. Носії російської мови вважають, що і праця необхідна, і легка *лінь* у вигляді відпочинку чи розваги потрібна, не варто від ранку до вечора мозолити собі руки. Язичницькі уявлення пов'язані з ідеєю непізнаваності світу, і вони вплинули на психологію російського народу, а саме: створили настанову 'підкоритися своїй долі'. На початку зародження феодальних соціальних відносин у суспільстві такі уявлення обмежували розвиток продуктивних сил.

Християнська релігія дала поштовх для розвитку нових морально-етичних аспектів у розумінні *ліні*. З одного боку, настанова християнської культури в прямому вигляді виражена в біблійному вислові, який наказує людині здобувати свій хліб у поті чола, а *зневіра (лінь)* за Біблією – один зі смертних гріхів людини [Хомчак 2009, с. 379].

Крім того, існує також погляд на працю як безперспективну, яка приносить людині страждання і за яку християнин отримає винагороду в наступному житті: *Птахи небесні не сіють, не жнуть, не збирають у житниці, і Отець Небесний годує їх* (Матф. 6: 26); *І озирнувся я на всі діла мої, що їх зробили руки мої, і на працю, якою я займався, роблячи їх, і ось, все – марнота й томління духу, і немає від них користі під сонцем* (Еклезіаст. 2: 11). Це, на наш погляд, і призводить до того, що в людей немає мотивації до праці.

Дослідники пишуть про те, що на початку дев'ятнадцятого століття новий літературний напрям – романтизм – приніс нові віяння в російську культуру, установив моду на *лінь*: стан *ліні* стає спорідненим із натхненням. Насолоджуючись неробством, людина може зосередитися на творчості. *Лінь* – це поетична фантазія, що допомагає творцеві позбутися безглуздих

дрібниць, зосередитися на важливіших завданнях. У художніх текстах слово *лень* стало вживатися з різноманітними епітетами: *безтурботна, безпросипна, дрімотна, замислена, золота, непереборна, незрозуміла, незбагненна, нездоланна, млосна, неуважна, важка, тиха, глибока, мертва, солодка* і т. ін. Словом *ленивець* у романтичній літературі позначають поетичну натуру, яка заперечує спокуси багатства і кар'єри заради мирних утіх дружби і кохання [Хомчак 2009, с. 376].

«Російський народ, – писав М. А. Бердяєв, – воістину має свободу духу, що дається лише тому, хто не надто захоплений спрагою земного прибутку і земного благоустрою. Росія – країна побутової свободи, невідомої передовим народам Заходу, закріпаченим міщанськими нормами...» [Бердяєв 2007]. «Цінність праці, яка лягла в основу побудови капіталістичного західного суспільства, не дістала підтримки у сприйнятті російської людини» [Яровая 2011, с. 120].

В. Е. Ярова вважає, що *російська лінь* пов'язана з антибуржуазним характером російського народу. За її словами, «аграрний комунізм» у свідомості селянина став причиною краху столипінської селянсько-земельної реформи початку ХХ століття [Яровая 2011, с. 120]. Російська людина не змогла прийняти як головну цінність працьовитість і необхідність отримання матеріальної вигоди, оскільки це суперечило уявленню про те, що щастя походить не від матеріального буття, а від сенсу життя [Андрєєв 2004].

Розглянемо вплив китайської традиційної культури на формування концепту 懒(лань). Традиційне віросповідання ханської національності – це інтеграція конфуціанства, буддизму і даосизму. Традиційна китайська культура – це конфуційська культура із украленнями ідей буддизму і даосизму. Три віросповідання доповнюють одне одного, проникають одне в одного, впливаючи на всі рівні соціального життя з часу династій Цинь і Хань: від національної концепції до політичної системи, від морального

усвідомлення до етичних норм, від соціальної психології до національного характеру [Ши Яньпін 2011, с. 43–49].

Конфуціанство сформувало традиційну систему моральних цінностей. Китайські конфуціанці найчастіше ненавидять *лінь*, стверджують, що працьовитість отримає нагороду від небес. Конфуцій навчав студентів бути «швидкими в роботі й обережними у висловлюваннях» і все виконувати старанно. Ознаки ‘старанний’ і ‘швидкий’ відображають моральний дух конфуціанців: благородна людина говорить діями й учинками, а лиходій говорить своїм язиком.

Лінь у буддизмі означає, що людина не намагається ні творити добро, ні викорінювати зло. Буддистська філософія узагальнює вплив лінощів на людину: по-перше, *лінощі* затримують творення добра; по-друге, *лінощі* впливають на людину так, що вона проводить життя в співі й танцях. По-третє, *лінь* призводить до втрати віри в себе, а потім – до свідомої деградації людини. У Буддизмі виокремлюють три причини всіх зол і страждань: гординя, гнів і заздрість. Сутність гордині та гніву полягає в прагненні до веселощів і позбавлення від болю. *Лінь* як властивість характеру вважається продовженням гордині та гніву, тобто виявом прагнення до легкого життя, утечі від праці. Буддистська мудрість застерігає: *лінь* поєднує шість провин: благополучні люди не хочуть працювати через *лінь*; бідні люди не бажають самовдосконалюватися через *лінь*; *ледачі люди* відмовляються удосконалювати свої моральні якості, пояснюючи це холодом; інші *ледачі люди* під приводом спеки відмовляються удосконалювати свої моральні якості; пояснюючи раннім часом, *ледачі люди* відмовляються працювати над собою; виправдовуючись пізнім часом, *ледачі люди* відмовляються працювати над собою. Як бачимо, буддистська філософія викриває різноманітні причини, під якими ховається *лінь* [там само].

Відповідно до філософії шанування Дао і прагнення тільки до Дао,

даоське вчення надихає людину наполегливо загартовуватися і досягати єдності пізнання і дії, щоб після довгих пошуків і невпинної боротьби досягти моральної досконалості та стати богом. За теорією даосизму, пізнавши теорію Дао, розумні люди переконуються в її правильності та починають старанно практикувати її; менш кмітливі люди іноді пам'ятають її, а іноді забувають про неї, ставляться до неї з деяким сумнівом; ті, хто зовсім не обізнаний, негайно ж висміють її, вважають її абсурдом [там само].

У китайському класичному творі «Троєслів'я» висловлюється ще одна ідея, пов'язана з розумінням *ліноців* у китайській лінгвокультурі: людина народжується доброю, з гарним характером, і тільки під впливом людей, що її оточують, довкілля, здобутої освіти, певних побутових умов формуються звички та властивості характеру людини. Китайці не вірять у вроджену, природну *лінь*.

Висновки до розділу 4

1. Порівняльну характеристику російського та китайського концептів здійснювали відповідно до параметрів: ціннісний критерій, внутрішня форма мовних засобів, концептуальна семантика, концептуальна метафора, характер концептуалізації стереотипної поведінки *ледачої людини*, причини виникнення *ліноців* тощо.

2. У народних казках якнайкраще відбивається та концептосфера (тобто система, сукупність концептів), яка характерна для народної свідомості. На матеріалі китайських і російських народних казок ми виявили схоже і відмінне в ментальних стереотипах і ставленні китайців і росіян до *ледачих людей* і *ліні* як такої. У китайських народних казках *лінь* оцінюється як вада і засуджується. Російські ж казки містять різні оцінки. Перша оцінка пов'язана із засудженням і покаранням ледачого персонажа («Ледача дружина», «Ледача Арина», «Морозко», «Про лінь», «Два Морози», «Лінь та Отеть»),

іншу оцінку виявлено в казці «За щучим велінням», в якій ледачий Ємеля-дурень отримує винагороду: півцарства й доньку короля за дружину. Ми дійшли висновку, що специфіка російської ментальності виражається в кореляції концептів *Лінь* і *Успіх/Удача*. Відповідно до виявлених мисленневих стереотипів, *Успіх/Удача* не є результатом великої, кропіткої праці, його, за задумом російської казки, вартий скоріше той, хто *ледарює*, не прагне бути активним будівничим своєї долі, але натомість добрий, здатний до жалю та розуміння інших живих істот. Основними складниками концепту *Успіх / Удача* в російській казковій картині світу є відсутність необхідності у важкій праці, удалий шлюб, матеріальне благополуччя і можливість продемонструвати свій успіх оточенню, особливо тим, хто в це раніше не вірив. На наш погляд, у російській колективній підсвідомості закладена ідея про те, що можна все отримати, не докладаючи до цього жодних зусиль, залишаючись *ледарем*.

3. У текстах О.С.Пушкіна у слова *лень* фіксуємо широкий діапазон контекстних (поетичних) значень, які відсутні в тлумачних словниках. Для ліричного суб'єкта *Лінь* – це *подруга, богиня, цариця*; вона *задумлива, тиха, спокійна, сонна, томна, сердечна, щаслива, безтурботна, вільна, глибока, усамітнена, філософічна, мрійлива, поетична, лірична, горда, розкішна, свята*. Для поета стан *ліні* – це умова, необхідна для виникнення натхнення, а отже – і творчості. *Лінь* стає уособленням *Музи*, тому в текстах О.С.Пушкіна слово *лень* уживається винятково з позитивною конотацією: *лінь* асоціюється зі свободою від світської метушні, укриттям-прихистком від турбот і бід, насолодою, щастям. Стан *ліні* концептуалізується за допомогою таких визначень-епітетів: *творчий, повільний, щасливий, тихий, спокійний, м'який, ніжний, лагідний, немарнотратний, мрійливий*.

4. У байках І.А.Крилова «Муха і бджола», «Орел і бджола», «Мірошник», «Бабка і мураха» *лінь* подано як ваду. Найпопулярнішою стала байка «Бабка і мураха», сюжет цієї байки був узятий у Жана де Лафонтена,

уперше ж цей сюжет з'явився в грецького байкаря VI століття до н. е. Езопа.

5. Персонажі комедії Д.І.Фонвізіна «Недоросток» чітко групуються на позитивних і негативних. Д.І.Фонвізін критично ставиться до свого головного персонажа Митрофана – розпещеного, ледачого, невдячного, тупуватого, що мріє одружитися на багатій нареченій; засуджує традиційне дворянське виховання та *лінощі*, «лиху вдачу», «дикість» провінційного дворянства.

6. У творах М.В.Гоголя *лінь* описана в саркастичних рисах: як непримиренний, небезпечний ворог людини. Причини *лінощів* різні: потурання, небажання трудитися або відповідати за будь-кого, будь-що, безтурботність, сибаритство, відсутність волі, сили духу, невміння жити і йти вперед, пияцтво та ненажерливість, апатія. Персонажі гоголівських творів засуджують *лінь* в інших, але при цьому до власних *лінощів* ставляться поблажливо.

7. Художній образ Іллі Обломова не тільки узагальнює деякі риси національного російського характеру (*лінь і мрійливість*), але поступово трансформується в символ російської людини взагалі. Образ Обломова має передісторію: у фольклорі задовго до роману І.О.Гончарова існував образ лінивця, подібний до образу Обломова. Ним є герой билинного епосу богатир, народний герой-воїн, народний заступник Ілля Муромець, який пролежав на печі 33 роки. Невипадково й Обломова названо Іллею. Обломов нагадує і Ємелю-дурня з російської народної казки «По щучому велінню». Обломов весь час лежить на дивані, як Ємеля на печі. Якщо Обломов – це символ «руськості» як такої, то Обломовка – це символ Росії – метафізичної Русі, що перебуває поза часом і поза простором. Головна прикмета Обломовки – зупинка Історичного бігу, випадання з Часу.

8. У повісті Ф.М.Достоевського «Записки з підпілля» у змісті уривчастих, часто незв'язних мемуарів зображено безіменного, самотнього,

запеклого оповідача. Головний персонаж настільки нещасний і жалюгідний, що вважає, ніби ледача людина набагато краща за ту, про яку взагалі нема чого сказати. Персонаж отримує задоволення від того, що мучить себе та інших. Цю схильність людини слідом за Достоевським відкриває сучасна психологія.

9. Змістом оповідання «Іонич» А.П.Чехов начебто відповідає на важливі запитання, адресовані російському обивателеві: у чому сенс життя; як *душевна лінь* може згубити людину? Головним персонажем володіє душевна лінь, яка заважає йому жити повним, насиченим почуттями життям, страждати й ненавидіти, заважає боротися з недоліками в людях, які його оточують, і в собі самому. *Душевна лінь* і обивательське середовище, вульгарне і нікчемне, гублять найкраще, що було в Старцева. А.П.Чехов показує, як поступово Старцев утрачає все людське, духовно спустошується і замикається у своєму маленькому світі, в якому тепер важливими є лише гроші, карти та сита вечеря.

Чеховське іронічне ставлення до *Ліні* виражається в оповіданні «Моя вона». *Лінь* постає в образі жінки, яка є поганою дружиною. Тому критика *ліні* ґрунтується на критиці поганої дружини: *лінь*, як і погана, марнотратна дружина, призводить до розорення персонажа; забирає в нього кар'єру, славу, майбутнє. Чеховський персонаж відчуває надмірну владу *ліні* над собою, усвідомлює її згубний вплив на себе, але, однак, не докладає жодних зусиль, щоб протистояти *ліношам*, «розлучитися» з ними. Читач відчуває глузування над безвіллям персонажа, над його вподобаннями, його залежністю від власної *ліні*. Читач відчуває підтекст: не можна ставати заручником власної *ліні*.

10. Зіставивши екстралінгвістичні чинники, зокрема географічні, релігійні, історичні, а також традиції життя і побуту російського та китайського народів, можемо констатувати таке: оскільки трудовий ентузіазм

у китайських селян не був знищений, як у російських кріпаків, то для жителів Китаю істотними є утилітарні ознаки результативності праці (працюємо для себе і на себе), а для жителів Росії – етичні ознаки шанобливого ставлення до праці та людини, яка трудиться. У текстах російської лінгвокультури йдеться про те, що *лінь* руйнівна для моральності самого її носія, а в китайських – головним чином ідеться про матеріальний бік життя. Під впливом історичних подій, способів господарювання, побутового устрою, а також релігійних уявлень у носіїв російської мови та культури сформувалася філософія Споглядача, який не надто покладається на сили розуму, логіки та активної раціональної діяльності, у тому числі трудової.

Отже, осмисливши лінгвістичні особливості та екстралінгвістичні чинники вказаних концептів, ми визначили, що витокami лінгвокультурних концептів є міфологічні, релігійні, національно-традиційні уявлення та образи, органічно пов'язані з культурою суспільства та його історією.

ВИСНОВКИ

Концепт *Лінь* належить до універсальних, але має національно-культурну специфіку як у російській, так і в китайській мовах.

Концепт характеризується великою значущістю в концептосфері російської мови і культури, оскільки належить до складної системи духовно-моральних і морально-етичних цінностей російського народу. Концепт *Лінь* є важливим для розуміння російського національного характеру, менталітету, соціальних і національних стереотипів поведінки. Оскільки «колективна» особистість, колективна підсвідомість виражаються в мові – у значеннях слів, метафоричних виразів, прислів'їв, змісті текстів художньої літератури, аналіз мовних засобів сприяє виявленню найпростішим і найнадійнішим способом ознак концепту і моделюванню його змісту. Отримані результати підтверджують продуктивність семантико-когнітивного підходу, доводять, що шлях дослідження від семантики окремих одиниць мови до концепту є найбільш надійним.

Реалізуючи перше завдання дослідження, ми проаналізували історію слів-репрезентантів концепту, визначили співвідношення історичного (пасивного) та актуального смислового планів концепту *Лінь*; зіставили отримані дані із семантикою китайських ієрогліфів. На основі даних етимологічних словників установили, що внутрішня форма слова *лень* (вихідна семантична ознака) пов'язана з когнітивними ознаками: 'лежати', 'відпочивати', 'спати (сон, сонливий)' і, як наслідок, 'не працювати, байдикувати'.

У змісті і російського, і китайського концептів виявлено понятійне й оцінне ядро, пов'язане з універсальними людськими цінностями, які визначає соціальна природа людини, та історично мінливу периферію, зумовлену різноманітними культурно-історичними чинниками. У матеріалі двох мов виокремлюються ключові когнітивні ознаки – 'лежати', 'відпочивати',

‘спати’, ‘їсти’, на базі яких ми реконструювали вихідний концепт-архетип. Ці ознаки є результатом пізнання носіями мови стереотипної поведінки ледачої людини в реконструйованій ситуації ‘ледача людина воліє лежати, відпочивати, спати’. Специфіка внутрішньої форми, іконічно відображеної в китайських ієрогліфах, пов'язана з розумінням *лінощів* як якості, властивої жінкам. Зіставлення історичних і сучасних ієрогліфів показує, що актуальний шар семантики концепту тісно взаємопов'язаний з історичною епохою та принципово мінливий, що відбивається в архаїзації значення ‘жінка’: у структурі сучасного китайського ієрогліфа цей елемент зник.

Факти російської та китайської мов свідчать як про схоже, так і про відмінне між ними: зміст китайського ієрогліфа 懶 (lan) і значення російського слова *лень* частково збігаються, позначаючи і психологічну відсутність бажання працювати, робити що-небудь, і фізичний стан млявості, сонливості, апатії. На відміну від китайського, російське слово позначає також раціональну настанову, небажання людини виконувати безглузді дії, витратити сили даремно.

Витоками лінгвокультурного концепту *Лінь* є міфологічні, релігійні, національно-традиційні уявлення та образи, органічно пов'язані з культурою суспільства та його історією. Витоки образних фразеологічних значень сягають дохристиянської міфології: вирази російської мови *лінь здолала*, *лінь найшла*, *лінь насунулась*, *лінь напала*, *лінь навалилась*, *лінь обуяла* пов'язані з язичницькими уявленнями, відповідно до яких якості, стан людини, модель її поведінки персоніфікувалися в міфологічних істотах. У стародавній слов'янській міфології *Лінь* усвідомлювалася як сила, що сковає й паралізує волю людини за однієї тільки думки про напруження в роботі, бо труднощі завжди лякають, і людина не наважується розпочати справу.

Релігійно-моральне трактування *лінощів* уперше подав Володимир

Мономах у «Повчанні до дітей» (1117 р.). Упродовж кількох століть співіснувало два уявлення про *лінь/лінощі*: церковне і народне, традиційне, проте межа між ними була рухливою.

Серед інших гріхів *зневіра (лінь)* згадується в Біблії (1 Посл. Іоанна 5: 16-17; Галат. 5: 19-21). Релігія дала поштовх новим морально-етичним аспектам у розумінні *ліні* як властивості людського характеру. *Лінь* обмежує людину в досягненні бажаного, припиняє будь-яку активність, змушуючи постійно зважувати, наскільки бажаною є та чи інша річ, чи варто було витратити зусилля. Це абсолютно нове розуміння волі людини: *лінь* у християнському розумінні викликана лише відсутністю вольового начала.

Реалізуючи друге завдання дослідження, ми проаналізували зміст сучасного смислового поля концепту *Лінь*. Воно співвідноситься зі значеннями слів-репрезентантів, які становлять лексико-семантичну парадигму. Засобом вербалізації концепту є синонімічні ряди та словотворчі парадигми. Сміслові характеристики концепту полягають в аналізі парадигматичних, синтагматичних та асоціативних зв'язків слів-репрезентантів.

Аналіз словотвірних значень спільнокореневих похідних слів, поданих у словнику О. М. Тихонова, дав змогу виявити оцінні смисли: крім явної негативної конотації, що її виражає більшість слів словотвірного гнізда, наявні лексеми (*ленця, леноватый, ленивенький, ленивенько, ленивец, ленивица*), які містять 'умовно позитивну' конотацію, що підтверджується словниковою стилістичною поміткою 'лагідне'.

Зроблено висновок про те, що спільнокореневі слова різних частин мови описують одну й ту саму ситуацію по-різному, з різних точок зору, відображаючи різні концептуалізації. Прикметники *ленивый, леноватый, ленивенький*, які різняться конотаціями, позначають конкретні ознаки ледачої людини, що їх спостерігає мовець. Іменники з конкретним значенням

(*лентяй, лентяйка, ленивец, ленивица*) є засобом категоризації – фіксують належність людини до класу людей. Аналіз словотвірних значень дієслів дав змогу встановити відмінності в їхніх лексичних значеннях. Відмінності пов'язані з кількісно-часовою і фазисною характеристикою поведінки ледачої людини: ‘почати лінуватися’ (*залениться*), ‘бути/становитися ледачим’ (*лениться, лентяйничать, лениветь*), ‘стати ледарем, звикнути лінуватися’ (*облениться, облениваться*), ‘провести короткий / тривалий час, віддаючись лінощам’ (*полениться, полентяйничать/пролениться, пролентяйничать*), ‘поступово зробитися ледачим’ (*разлениться/разлениваться*), ‘стати невіправно ледачим’ (*излениться / излениваться*), ‘інколи поводитися так, як поводитьися ледача людина’ (*полениваться, прилениться / прилениваться, поизлениться*), ‘стати ледачим поступово’ (*разлениться / разлениваться*).

Іменники з абстрактною семантикою *лень, леность, ленца, лентяйство, лентяйничанье, ленивость* позначають поняття як нерозкладну цілісність, тому з логіко-семантичних позицій важко диференціювати когнітивні ознаки: у ментальній репрезентації поняття існує як єдиний образ, а не як певна сукупність ознак (тлумачення в словниках: ‘відсутність бажання діяти, працювати, любов до неробства’).

Семантика всіх слів-репрезентантів концепту *Лінь* пов'язана зі стереотипним образом *ледачої людини*, а також стереотипними уявленнями про її поведінку. Відмінності в семантиці словотвірно пов'язаних слів, подібних за своїми референтними можливостями з огляду на тотожність коренів, полягають у тому, що вони фіксують в описуваній ситуації різні її деталі й по-різному розподіляють увагу слухача, змінюючи в повідомлюваній інформації співвідношення ‘фона’ і ‘фігури’.

Проведення лінгвокогнітивного аналізу полісемії прикметника *ленивий* дало змогу реалізувати третє завдання дисертації. Унаслідок цього було

реконструйовано цілісний стереотипний образ *ледачої людини* як центр сценарного фрейму, що визначає структуру концепту, у якій виявлено три суб'єкти та їхню когнітивну діяльність.

Проаналізувавши характер концептуалізацій, ми виявили трьох суб'єктів і з'ясували їхню когнітивну діяльність: перший суб'єкт – це сторонній спостерігач, а перцептуальні значення прикметника *ленивий* відбивають результати споглядально-чуттєвого пізнання носіями мови зовнішності та поведінки ледачої людини, другий суб'єкт – це суб'єкт-носій стану, у контекстних значеннях прикметника концептуалізується опис та оцінка внутрішнього стану, який переживає людина; третій суб'єкт – це суб'єкт активного раціонального пізнання, його висновки концептуалізуються в інферентних значеннях прикметника *ленивий*. Згідно з параметром ‘характер концептуалізації’ ми диференціювали дев'ять контекстних значень прикметника *ленивий* і запропонували своє розуміння полісемії.

Наша реконструкція цілісного стереотипного образу *ледачої людини* базується як на результатах споглядально-чуттєвого пізнання, так і на інферентних висновках носіїв мови. Ледача людина має *дурнувато-ледачий вигляд* (*ленивий*₁), часто буває *товстою, величезною, великою, огрядною* (*ленивий*₂), має *сонний, млявий вигляд* (*ленивий*₃), її рухи, ходу, жести, міміку описують як *плавні, неповороткі, повільні* (*ленивий*₄); з огляду на названі ознаки ледача людина вирізняється *малою активністю, малою рухливістю* (*ленивий*₅). Аналіз інферентних значень прикметника дав змогу змодельовати стереотипні уявлення, по-перше, про інтелектуальні здібності ледачої людини: *її розум не здатний до найменших зусиль, вона людина уперта, дурна, безтурботна*, по-друге, про її характер: *вона людина несмілива, нерішуча, боязка, безініціативна* (*ленивий*₈). Найвищий ступінь узагальнення, точка зору суспільства, його оцінка відображена в соціально-етичному стереотипі, який виділено в тлумачних словниках як перше значення прикметника *ленивий*. У нашій типології це дев'яте значення (*ленивий*₉) –

схильний до ліні, до неробства; той, хто уникає праці.

Лінгвокогнітивний аналіз контекстних значень *ленивый*₆ і *ленивый*₇ дав змогу змодельовати те, як переживає й оцінює *стан лінощів* суб'єкт, що відчуває. У матеріалі зафіксовано як негативну, так і позитивну оцінку. Позитивна конотація пов'язана з описами стану як *сонного, спокійного, стану умиротворення, гармонії (ленивый*₆*)*. Негативну конотацію має прикметник в контекстах, у яких стан оцінюється як *неприємний, важкий, гнітючий, близький до стану туги (ленивый*₇*)*.

Реалізуючи четверте завдання дослідження, ми проаналізували семантику і внутрішню форму прислів'їв, підтвердивши при цьому правильність раніше зроблених висновків. У прислів'ях концептуалізовано стереотипні уявлення носіїв мови, що відображають результати спостереження за поведінкою *ледачої людини*. Вони названі перцептуальними значеннями: 'ледача людина багато лежить, довго спить'; 'ледача людина багато сидить, мало і повільно рухається'; 'ледача людина любить поїсти, але не любить працювати'; 'ледача людина нічого не робить руками'. Перцептуальні значення російських і китайських прислів'їв загалом збігаються, формуючи образну схему ледачої людини в російській і китайській мовах.

Стереотипні уявлення носіїв мови, отримані в результаті умовивідних висновків, відносимо до інферентних значень: висновок про причинно-наслідковий зв'язок між лінощами та відсутністю необхідного, зокрема їжі й теплого житла; узагальнення – 'ледачий не приносить користі ні собі, ні суспільству'; висновок про причинно-наслідковий зв'язок між працею/лінощами та тривалістю життя людини та деякі інші. Зіставивши інферентні значення в російських і китайських прислів'ях, ми виявили відмінності: російські прислів'я репрезентують висновок про те, що важка праця призводить до хвороб і вкорочує життя людини, а китайські відбивають

стереотип 'праця подовжує життя людини, а лінь примушує старіти'.

Виявлені відмінності можна пояснити відмінностями в ментальності, національній психології та культурних сценаріях, які склалися під впливом історії, способів господарювання, побутового устрою, а також релігійних уявлень носіїв мови та культури. Російський культурний сценарій відображає психологію споглядача та мрійника і може бути експлікованим у такому метависловлюванні: 'оскільки важка праця призводить до хвороб і вкорочує життя людини, у російському пареміологічному матеріалі звучить виправдання лінощів, а також мрія про те, щоб 'Бог дав людині найнеобхідніше, щоб людина могла жити, не займаючись виснажливою працею'. Китайський культурний сценарій, навпаки, пов'язаний із уявленнями про те, що їжа, одяг, житло не впадуть із неба, відображаючи стереотип 'праця подовжує життя людини, а лінь змушує старіти'.

Завдання лінгвокультурологічного дослідження концепту на матеріалі текстів російської словесної культури було націлене на визначення національно-культурної специфіки російського концепту на тлі зіставлення з китайським.

У народних казках якнайкраще відбивається концептосфера, яка характерна для народної свідомості. На матеріалі китайських і російських народних казок ми виявили схоже й відмінне в ментальних стереотипах і ставленні китайців і росіян до *ледачих людей* і *ліні* як такої. У китайських народних казках *лінь* оцінюється як вада і засуджується. Російські ж казки містять різні оцінки. Перша пов'язана із засудженням і покаранням ледачого персонажа («Ледача дружина», «Ледача Арина» та ін.), іншу оцінку виявлено в казці «За щучим велінням», у якій ледачий Ємеля-дурень отримує півцарства і дочку короля за дружину.

Ми дійшли висновку, що специфіка російської ментальності виражається в кореляції концептів *Лінь* і *Успіх/Удача*. Відповідно до

виявлених мисленневих стереотипів, *Успіх/Удача* не є результатом великої та кропіткої праці, його, за задумом російської казки, вартий скоріше той, хто переважно *лінується*, не прагне бути активним будівничим своєї долі, але натомість добрий, здатний до жалю та розуміння інших живих істот. Основними складниками концепту *Успіх/Удача* в російській казковій картині світу є відсутність необхідності у важкій праці, удалий шлюб, матеріальне благополуччя і можливість продемонструвати свій успіх тим, хто в це раніше не вірив. На наш погляд, у російській колективній підсвідомості закладена ідея про те, що можна все отримати, не докладаючи зусиль, залишаючись ледарем.

У текстах О. С. Пушкіна слово *лень* виявляє широкий діапазон контекстних (поетичних) значень, не зафіксованих у тлумачних словниках. Для ліричного суб'єкта *Лінь* – це *подруга, богиня, цариця*; вона *задумлива, тиха, спокійна, сонна, томна, сердечна, щаслива, безтурботна, вільна* тощо. Стан *ліні* – це умова, необхідна для виникнення натхнення і творчості. *Лінь* стає уособленням *Музи*, тому в текстах Пушкіна слово *лень* уживається винятково з позитивною конотацією: вона асоціюється зі свободою від світської метушні, укриттям-прихистком від клопоту й бід, насолодою, щастям. Стан *ліні* концептуалізується за допомогою епітетів *творчий, повільний, щасливий, тихий, спокійний, м'який, ніжний, лагідний, не метушливий, мрійливий*.

У текстах російської лінгвокультури подано діапазон авторських оцінок: у байках І. А. Крилова *лінь* – це вада («Муха і бджола», «Орел і бджола», «Мельник», «Бабка і мураха»); персонажі комедії Д. І. Фонвізіна «Недоросток» чітко поділяються на позитивних і негативних, а головного персонажа Митрофана показано розпеченим, ледачим, невдячним, дурним, який мріє одружитися з багатою нареченою. Автор засуджує традиційне дворянське виховання і лінощі, «лиху вдачу», «дикість» провінційного дворянства.

Із саркастичним значенням уживається лексема *лень* у творах М.В.Гоголя: це непримиренний, небезпечний ворог людини. Причини лінощів різні: потурання, небажання трудитися або відповідати за будь-кого, будь-що, безтурботність, сибаритство, відсутність волі, сили духу, невміння жити і йти вперед, пияцтво та ненажерливість, апатія. Персонажі гоголівських творів переважно засуджують лінє в інших героїв, але при цьому до власних лінощів ставляться поблажливо.

Художній образ Іллі Обломова не тільки узагальнює деякі риси національного російського характеру (*лїнь і мрійливість*), але поступово трансформувався в символ російської людини взагалі. Образ Обломова має передісторію: у фольклорі задовго до роману Гончарова існував образ *лінивця*, подібний до образу Обломова. Ним є герой билинного епосу – богатир, народний герой-воїн, народний заступник Ілля Муромець, який пролежав на печі 33 роки. Невипадково й Обломова названо Іллею. Обломов нагадує і Ємелю-дурня з російської народної казки «За щучим велінням». Обломов весь час лежить на дивані, як Ємеля на печі. Якщо Обломов – це символ «руськості» як такої, то Обломовка – це символ Росії, метафізичної Русі, що перебуває поза часом і поза простором. Головна прикмета Обломовки – зупинка історичного розвитку, випадання з часу.

У повісті Ф. М. Достоевського «Записки з підпілля» у змісті уривчастих, часто незв'язних мемуарів зображено безіменного, самотнього, запеклого оповідача. Головний персонаж настільки нещасний і жалюгідний, що вважає: ніби ледача людина набагато краща за ту, про яку взагалі немає чого сказати. Персонаж отримує задоволення від того, що мучить себе та інших. Цю схильність людини слідом за Достоевським вивчає сучасна психологія.

Змістом оповідання «Іонич» А. П. Чехов начебто відповідає на важливі запитання, адресовані російському обивателеві: у чому сенс життя; як

душевна *лінь* може згубити людину? Головним персонажем володіє душевна *лінь*, яка заважає йому жити повним, насиченим почуттями життям, страждати й ненавидіти, заважає боротися з недоліками в людях, які його оточують, і в собі самому. *Душевна лінь* і обивательське середовище, вульгарне і нікчемне, гублять найкраще, що було в Старцева. Чехов показує, як поступово Старцев утрачає все людське, духовно занепадає і замикається у своєму маленькому світі, в якому тепер важливі лише гроші, карти та сита вечеря.

Чеховське іронічне ставлення до *ліні* виражається в оповіданні «Моя вона». У тексті *лінь* постає в образі жінки, зокрема поганої дружини. Критика *ліні* ґрунтується на критиці поганої дружини: *лінь*, як і погана, марнотратна дружина, призводить до розорення персонажа; забирає в нього кар'єру, славу, майбутнє. Чеховський персонаж відчуває надмірну владу *ліні* над собою, усвідомлює її згубний вплив на собі, але, однак, не докладає жодних зусиль, щоб протистояти *ліношам*, «розлучитися» з ними. Читач відчуває глузування над безвіллям персонажа, над його вподобаннями, його залежністю від власної *ліні*. Читач відчуває підтекст: не можна ставати заручником власної *ліні*.

Лінгвокультурологічний аналіз змісту художніх текстів дав змогу побачити широкий діапазон авторських оцінок *ліні* та зробити висновок про амбівалентність оцінок *Ліні* в російській лінгвокультурі. Протилежні за знаком оцінки *Ліні* можуть бути пов'язані з різними концептуальними планами культури. Перша оцінка – негативна. У цьому разі концепт *Лінь* постає як універсальний, співвідноситься із системою етичних цінностей народу, в якій *праця* розцінюється як чеснота, а *лінь*, *лінощі* – як вада, негативна якість людської натури. Друга оцінка – не негативна, а така, що виправдовує *Лінь*. У цьому випадку концепт *Лінь* – це національно-специфічний, російський погляд на світ, у якому відображено філософію Споглядача. Із цих позицій *лінь* є корелятом таких понять, як *спокій*,

безпристрасність, блаженство, і має специфічні риси, зумовлені особливостями російського менталітету, філософією абсолютного спокою і фаталізму (навіщо щось робити?), небажанням брати участь у метушні життєвській.

Російська культурна традиція не тільки глибоко ввібрала комплекс новозавітних уявлень про суєту суєт, про марність усякої діяльності і про птахів небесних, які не жнуть і не сіють, але вона ще й інтерпретувала їх як апологію бездіяльності. *Лінь* у творах російської літератури поетизується, осмислюється як філософський модус свідомості: обломовщина є неусвідомленою мрією російської людини про життя в неквапливих, спокійних роздумах про вічне, в осмисленні свого буття як факту перебування на землі.

Незважаючи на те що нам вдалося реконструювати стереотипний образ *ледачої людини* як центр сценарного фрейму, визначити її ознаки, поведінку, онтологічна сутність *ліні* лишається неочевидною, і це, на нашу думку, виявляється в дифузній семантиці, таксономічній розмитості іменника *лень*. Чому виникає стан *ліні*? Як його кваліфікувати? Для китайців *лінь* – це однозначно негативна властивість людського характеру, а для росіян – ні. *Лінь*, з одного боку, – це стан, який, як і багато інших станів, концептуалізується в мові як ворожа стихія, що захоплює людину ззовні, перемагає її. Однак поряд із ворожою силою *лінощів* існує зовсім інша концептуалізація, в якій *лінь* постає як *солодка лінь, млосна лінь, задумлива лінь, приємна лінь, тиха лінь*. Концептуалізація поняття *лінь* відбувається значною мірою через фразеологізми, що фіксують у формі стійких і відтворюваних мовних одиниць найважливіші, з погляду даної лінгвокультурної спільноти, ознаки концепту.

Отже, два протилежні способи концептуалізації поняття *лінь* відображають парадоксальність настанов російської культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверинцев С. С. Софія – Логос. Словник. Київ: Дух і літера, 1999. 464 с.
2. Абышева Е. М. Инверсии концепта «чудо / miracle» в русских и ирландских сказках // Вестник Челябинского государственного университета. 2008. № 36. С. 5–9.
3. Абышева Е. М. Концепт «дурак» в национальной картине мира (на материале русской, ненецкой и французской фольклорной сказки) // Язык и культура: сборник статей XXVII Международной научной конференции. Томск: ТГУ, 2017. С. 72–75.
4. Алещенко Е. И. Концепт «удача» в русской и болгарской народной сказке // Категории рационального и эмоционального в художественной словесности: материалы VII Международной научной конференции. Волгоград : Перемена, 2013. С. 351–354.
5. Андреев А. Русский человек (особенности менталитета). URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Article/And_RuChel.php (дата звернення: 04.03.2024).
6. Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Москва: Гнозис, 2007. 512 с.
7. Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Т. 5. Волгоград: Парадигма, 2007. 349 с.
8. Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Т. 7. Волгоград: Парадигма, 2009. 334 с.
9. Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Т. 8. Волгоград: Парадигма, 2011. 328 с.
10. Апресян Ю. Д. Избранные труды: в 2 т. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1995. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография. 1995. 767 с.
11. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: Попытка системного

- описания // Вопросы языкознания. 1995. № 1. С. 37–66.
12. Арапова Н. С. Этимон // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. 597.
13. Арутюнова Н. Д. Метонимия // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. 300–301.
14. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. Москва: Прогресс, 1990. С. 5–32.
15. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1998. 896 с.
16. Аскольдов С. А. Концепт и слово // Русская словесность: От теории словесности к структуре текста: Антология / под общ. ред. В. П. Нерознака. Москва: Academia, 1997. С. 267–279.
17. Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу: в 3 т. Москва: Современный писатель, 1995. 416 с.
18. Бердяев Н. А. Судьба России: Книга статей. Москва: Эксмо, 2007. 640 с.
19. Борщева О. В. Информативная, образная и ценностная зоны концепта ЛЕНЬ и их репрезентанты в русской идиоматике // Русская устная речь. Материалы международной научной конференции «Баранниковские чтения. Устная речь: русская диалектная и разговорно-просторечная культура общения» и межвузовского совещания «Проблемы создания и использования диалектологических корпусов» (Саратов, СГУ, 15–17 ноября 2010 г.). Саратов: ИЦ «Наука», 2011. С. 19–23.
20. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Лексический состав русского языка как отражение «русской души» // Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). Москва: Языки русской культуры, 1997. С. 481–492.
21. Вайс Д. Человек, лицо, личность и особа: четыре неравных соперника // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. Москва: Индрик, 1999. С. 81–98.

22. Ван Лілі Внутрішня форма слів-репрезентантів концепту *Лінь* в російській мові (на тлі зіставлення з китайськими ієрогліфами) // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса: «Астропринт», 2021. № 35. С. 61–68. URL: <http://mova.onu.edu.ua/article/view/237797> (дата звернення: 04.03.2024).
23. Wang L. (2023) Стереотипные представления о ленивом человеке: лингвокогнитивный анализ культурных моделей русского и китайского языков // Studia Rossica Posnaniensia. 2023. Vol. 48. № 1. pp. 157–166. URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/strp/article/view/38655> (дата звернення: 04.03.2024).
24. Ван Лілі Концептуальна семантика прикметника *ленивый* і стереотипний образ лінивої людини (за даними Національного корпусу російської мови) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Філологія". 2023. № 92. С. 64–69. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/22145/20434> (дата звернення: 04.03.2024).
25. Вежбицкая А. Русский язык // Язык. Культура. Познание / перевод с англ. Москва: Русские словари, 1996. С. 33–85.
26. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове). Москва: Высшая школа, 1972. 614 с.
27. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова // Лексикология и лексикография: Избранные труды. Москва: Наука, 1977. С. 162–192.
28. Виноградов В. В. История слов / Российская академия наук. Отделение литературы и языка: Научный совет «Русский язык». Институт русского языка им.; отв. ред. академик РАН Н. Ю. Шведова. Москва: 1999. 1138 с.
29. Волошин Ю. К. Общий американский сленг: состав, деривация и функция (лингвокультурологический аспект): монография. Краснодар: Кубан. гос. ун-т, 2000. 282 с.

30. Вольф Е. М. Метафора и оценка // Метафора в языке и тексте. Москва: Наука, 1988. С. 52–64.
31. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. 2001. С. 64–72.
32. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии // Теоретическая и прикладная лингвистика: межвузовский сборник научных трудов. Воронеж, 2002. Вып. 3. Аспекты метакоммуникативной деятельности. С. 79–95.
33. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва: Гнозис, 2004. 236 с.
34. Воробьёв В. В., Полякова Г. М. Сопоставительная лингвокультурология как новое научное направление // Вестн. РУДН Сер. «Русский и иностранные языки и методика их преподавания». 2012. № 2. С. 13–17.
35. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте. Москва: Наука, 1988. С. 11–25.
36. Гак В. Г. Лексическое значение слова // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. Ярцева В. Н. Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. 261–263.
37. Гак В. Г. Человек в языке // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. Москва: Индрик, 1999. С. 73–80.
38. Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1984. 1320 с.
39. Гаспаров Б. М. Поэтический язык Пушкина как факт истории русского литературного языка. Санкт-Петербург: 1999. 400 с.
40. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. Москва: Новое литературное обозрение, 1996. 352 с.

41. Гачев Г. Д. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос. Москва: Издат. группа «Прогресс», «Культура», 1995. 480 с.
42. Голубовська І. О. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов). Мовознавство. 2004. № 2–3. С. 66–74.
43. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія [2-е вид., випр. і доп.]. Київ: Логос, 2004. 284 с.
44. Гумбольдт В. фон Характер языка и характер народа // Язык и философия культуры. Москва: Прогресс, 1985. С. 148–156.
45. Давиденко І. В., Калюжна А. Б., Шевченко І. С. Еволюція концепту МИСТЕЦТВО в англійській мовній картині світу: від РЕМЕСЛА до ТВОРЧОСТІ. Cognition, communication, discourse, 23, 2021 30–50. URL: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-23-02> (дата звернення: 04.03.2024).
46. Демьянков В. З. Текст и дискурс как термины и как слова обыденного языка // Язык. Личность. Текст: сб. ст. к 70-летию Т. М. Николаевой / Ин-т славяноведения РАН; ред. В. Н. Топоров. Москва: Языки славянских культур, 2005. С. 34–55.
47. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии // Вопросы языкознания. 1997. № 6. С. 37–48.
48. Дробішевська У. Концепт «щастя» в українській і польській фразеології. Етнос і культура. 2011–2012. № 8–9. С. 125–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/etnik_2011-2012_8-9_16 (дата звернення: 04.03.2024).
49. Дьяконов И. М. Архаичные мифы Востока и Запада. Москва: Наука, 1990. 247 с.
50. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. Мовознавство. 2004. № 5–6. С. 23–35.
51. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. Культура народів Причорномор'я. 2002. № 32. С. 51–53.
52. Загнітко А. П., Богданова І. В. Лінгвокультурологія: навчальний посібник

- для студентів вищих навчальних закладів / за ред. А. П. Загнітка. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
53. Зализняк А. А. Проблема внутренней формы слова в типологическом аспекте // Язык. Личность. Текст: Сб. ст. к 70-летию Т. М. Николаевой / Ин-т славяноведения РАН; ред. В. Н. Топоров. Москва: Языки славянских культур, 2005. С. 87–108.
54. Зализняк А. А. Многозначность в языке и способы ее представления. Москва: Языки славянских культур, 2006. 672 с.
55. Зализняк А. А., Левонтина И. Б., Шмелев А. Д. Константы и переменные русской языковой картины мира. М.: Языки славянских культур, 2012. 696 с.
56. Зализняк А. А., Шмелев А. Д. Исследования по русской и компаративной семантике. Москва: Издательский Дом ЯСК, 2021. 552 с.
57. Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (древний период). Москва: Наука, 1965. 246 с.
58. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. Москва: Гнозис, 2005. 352 с.
59. Ирисханова О. К. Игры фокуса в языке. Семантика, синтаксис и прагматика дефокусирования. Москва: Языки славянской культуры, 2014. 320 с.
60. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва: Гнозис, 2004. 390 с.
61. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Наука, 1987. 263 с.
62. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: учебное пособие. Москва: Эдиториал УРСС, 2000. С. 185–194.
63. Колесник В., Яроцька Г. Лингвокогнитивные аспекты динамики вербализации концептуального пространства «торговля» // Балканистичен Форум. 29 / 2020. Issue № 3. P. 268–285. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=902763> (дата звернення: 04.03.2024).

64. Колесов В. В. Философия русского слова. Санкт-Петербург: ЮНА, 2002. 448 с.
65. Колесов В. В. Основная единица ментальности: концепт // Проблемы преподавания русского языка в высших учебных заведениях стран СНГ и Балтии: материалы международного научно-практического семинара (19–22 декабря 2005 г.). Санкт-Петербург, 2005. С. 10–18.
66. Колесов В. В. Язык и ментальность // Русистика и современность. Санкт-Петербург, 2005. Т. 1. С. 12–16.
67. Комарова М. М. Концепт «успех / удача» в русской сказочной картине мира // Известия Воронежского государственного педагогического университета. 2021. № 2. С. 205–209.
68. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу: монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2004. 248 с.
69. Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті. Мовознавство. 2006. № 2–3. С. 111–117.
70. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2008. 327 с.
71. Коцюба З. Г. Концептуалізація «щастя» в побутовій свідомості слов'ян, германців і романців (на матеріалі паремій). Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2012. № 1. С. 264–268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2012_1_55 (дата звернення: 04.03.2024).
72. Краснощекова Е. А. Иван Александрович Гончаров. Мир творчества: к 200-летию со дня рождения, 1812–2012. Санкт-Петербург: Пушкинский фонд, 2012. 526 с.
73. Крылова М. Н. Семантика современного русского сравнения. Лингвокультурологический анализ: монография. Саратов: Вузовское образование, 2014. 189 с.
74. Кубрякова Е.С. Начальный этап становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука // Вопросы языкознания. 1994. № 4. С. 26–

34.

75. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа). Москва: РГГУ, 1995. С. 144–238.

76. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка (к постановке проблемы) // Известия РАН: серия литературы и языка. 1997. № 3. С. 22–31.

77. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. Москва: ИЯз РАН; Тамбов: Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 1997. 331 с.

78. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. 2004. № 1. С. 6–17.

79. Кузнецова Н. Ю. Типичные лингвокультурные концепты в немецких и русских волшебных сказках // Вестник Челябинского государственного университета. 2014. № 7 (336). Филология. Искусствоведение. Вып. 89. С. 169–172.

80. Культурология: учеб. пособие для вузов / под ред. Г. В. Драч. Ростов-н/Дону: Феникс, 1999. 608 с.

81. Культурология XX век. Энциклопедия. Санкт-Петербург: Университетская книга; ООО «Алтейя», 1998. Т. 1. 447 с.

82. Кущева О. Ю. Антропоцентрическая парадигма в современной лингвистике // Вестн. Адыгей. гос. ун-та. 2006. № 4. С. 155–156.

83. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. Москва: Прогресс, 1990. С. 387–416.

84. Левонтина И. Б. Homo rigidus // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке. Москва: Издательство «Индрик». 1999. С. 105–113.

85. Ли И Репрезентация концепта «глупость» в русском языковом сознании (на материале русских народных и авторских сказок) // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Гуманитарные науки. 2017. № 10. С. 144–147.

86. Ли Исинь Репрезентация ключевых концептов русских народных и

авторских сказок как отражение коллективного и индивидуального языкового сознания: диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Тамбов, 2020. 215 с.

87. Лихачев Д. С. Заметки о русском // Избр. раб.: в 3 т. Ленинград: Худож. лит., 1987. Т. 2. С. 418–494.

88. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология / под ред. проф. В. П. Нерознака. Москва: Academia, 1997. С. 280–287.

89. Лихоманов И. В. Восточный халат Ильи Ильича Обломова и метафизика «обломовщины» // Идеи и идеалы. 2018. № 3. С. 152–169.

90. Логический анализ языка: Культурные концепты: сб. статей / отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. Москва: Наука, 1991. 204 с.

91. Логический анализ языка: Язык и время: сб. статей / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Т. Е. Янко. Москва: Индрик, 1997. 352 с.

92. Логический анализ языка: Образ человека в культуре и языке: сб. статей / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. Москва: Наука, 1999. 424 с.

93. Логический анализ языка: Языки пространств: сб. статей / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. Москва: Языки русской культуры, 2000. 448 с.

94. Лосев А. Ф. Философия имени. Москва: изд-во Моск. ун-та, 1990. 269 с.

95. Лотман Ю. М. Символ в системе культуры // Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. Москва: Языки русской культуры, 1996. С. 146–163.

96. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления (проблемы семантики). Новосибирск: Наука, 1986. 232 с.

97. Люсин В. Н. Особость архетипов женского / девичьего успеха в русской сказке // Общественные науки и современность. 2000. № 4. С. 88–102.

98. Лю Цзюань Путешествие // Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Москва: Гнозис, 2007. С. 425–434.

99. Малявин В. В. Китайская цивилизация. Москва: ИПЦ «Дизайн.

Информация. Картография», ООО «Изд-во Астрель», ООО «Изд-во АСТ», 2001. 632 с.

100. Маслий Е. В. «Душа» и «юрродство» как концепты русской культуры // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». Харків, 2004. Вип. 40. № 627. С. 103–106.

101. Маслий Е. В. Некоторые типологические черты образа юродивого и их реализация в русских народных сказках // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». Харків, 2005. Вип. 46. № 707. С. 116–120.

102. Маслий Е. В. Значения слова *юрродивый* в контекстах соположения как содержательный фрагмент концепта «юрродство» // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». Харків, 2007. Вип. 50. № 765. С. 20–24.

103. Маслий Е. В. Ценностная составляющая концепта «юрродство» как самобытного феномена русской культуры // Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского: серия Филология. Симферополь, 2007. Т. 20 (59). № 1. С. 354–360.

104. Маслий Е. В. Дискурсивные парадигмы концепта *Юрродство* как самобытного феномена русской культуры: дис. канд. филол. наук. Харків, 2008. 211 с.

105. Маслова В. А. К построению психолінгвістической модели коннотации // Вопросы языкознания. 1989. № 1. С. 108–120.

106. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2007. 208 с.

107. Мединский В. Р. О русском пьянстве, лени и жестокости. Москва: ОЛМА Медина Групп, 2007. 669 с.

108. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. Москва: Академический Проект, Мир, 2012. 336 с.

109. Мелетинский Е. М., Токарев С. А. Мифология // Мифы народов

- мира. Энциклопедия. Москва: Советская энциклопедия, 1987. С. 11–20.
110. Мулляр Л. А. Диалектика концепта «успех – упадок» в сказочном измерении // Вестник Челябинского государственного университета. 2007. № 16. С. 51–59.
111. Мулляр Л. А. Социально-онтологические смыслы образа-концепта «успех»: социоментально-фольклорный подход: монография. Новосибирск: ЦПНС, 2009. 240 с.
112. Нерознак В. П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. Омск: изд-во Омск. гос. пед. ун-та, 1998. С. 80–85.
113. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах // Вопросы когнитивной лингвистики. 2004. № 1. С. 53–64.
114. Николаева Т. М. «Скрытая память» языка: попытка постановки проблемы // Вопросы языкознания. 2002. № 4. С. 25–41.
115. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке (семантический анализ противоположности в лексике). Москва: изд-во МГУ, 1973. 291 с.
116. Педченко Л. В. Принципы номинации органов зрительного восприятия в русском языке // Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды. Харьков, 2019. № 4 (70). С. 43–51.
117. Педченко Л. В. Концептуализация перцептивного признака «влажность» (по данным русского диалектного языка) // Мова: Науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса: «Астропринт», 2021. № 35. С. 39–45. URL: <http://mova.onu.edu.ua/article/view/237851> DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2021.35.237851> (дата звернення: 04.03.2024).
118. Педченко Л. В. Асоціативне поле концепту «ворог» у мовній свідомості росіян // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2023. Вип. 93. С. 70–74. URL:

<https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/22840/20943> (дата
звернення: 04.03.2024).

119. Педченко Л. В., Чернцова Е. В. Лингвокультурный аспект когнитивной семантики в преподавании русского языка как иностранного // Язык, культура и преподавание славянских языков в китайской аудитории: реалии и перспективы. Чанчунь, КНР, 2021. С. 154–160.
120. Пеньковский А. Б. Очерки по русской семантике. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 464 с.
121. Плунгян В. А., Рахилина Е. В. О сборниках статей проблемной группы «Логический анализ языка» // Вопросы языкознания. 1991. № 2. С. 126–139.
122. Попова З. Д. Семантическое пространство языка как категория когнитивной лингвистики // Вестник ВГУ: сер. 1. Гуманитарные науки. 1996. № 2. С. 64–68.
123. Попова З. Д. Знаковая ситуация в лингвосемиотике // Вестник ВГУ: сер. Гуманитарные науки. 2005. № 2. С. 208–216.
124. Попова З. Д., Стернин И. А. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку // Антология концептов. Волгоград, 2005. Т. 1. С. 7–10.
125. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ: Восток – Запад, 2007. 314 с.
126. Постовалова В. И. Язык как деятельность: опыт интерпретации концепции В. Гумбольдта. Москва: Наука, 1982. 222 с.
127. Потебня А. А. Миф и слово // Слово и миф. Москва: Правда, 1989. С. 256–270.
128. Потебня А. А. Мысль и язык // Слово и миф. Москва: Правда, 1989. С. 17–201.
129. Потебня А. А. О доле и сродных с нею существах // Слово и миф. Москва: Правда, 1989. С. 472–516.

130. Потебня А. А. О связи некоторых представлений в языке // Слово и миф. Москва: Правда, 1989. С. 445–471.
131. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. III. Об изменении значения и заменах существительного. М.: Просвещение, 1968, 551 с.
132. Пушкина О. И. Брак как критерий оценки женского успеха и модели его достижения в сказках восточных славян // Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта. 2004. № 4 (34). С. 14–17.
133. Радзиевская Т. В. Слово «судьба» в современных контекстах // Логический анализ языка. Культурные концепты: сб. статей / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. Москва: Наука, 1991. С. 64–72.
134. Радчук О. В. Особенности адъектива *темный* во фразеологизмах русского и китайского языков: лингвокультурный и аксиологический аспекты // Полігранна філологія без кордонів: колективна монографія / відп. Ред. Т. Ф. Осіпова, Н. В. Піддубна, О. В. Халіман. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2022. С. 307–316. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstreams/3f6a6231-0ad5-4746-bfe5-3d992e923556/download> (дата звернення: 04.03.2024).
135. Radchuk O., Krapivnyk G., Palatovska O., Nekrylova O. The Verbalization of Notion *Absence* in the English Language and Culture. Revista Amazonia Investiga. Colombia, 2022. P. 6–14. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.1> (дата звернення: 04.03.2024).
136. Радчук О. В. Фразеологізми з числовим компонентом *нуль* в українській мові: культурологічний та аксіологічний аспекти. Ucrainica X současná ukrajinistika problému jazyka, literatury a kultury. Sborník příspěvků Univerzity Palackého v Olomouci. Facultas Philosophica. Philologica. Olomouc, 2023. P. 79–87. URL: <https://doi.org/10.5507/ff.23.24462950> (дата звернення: 04.03.2024).
137. Рахилина Е. В. Когнитивная семантика: история, персоналии, идеи, результаты // Семиотика и информатика: сб. статей / отв. ред. В. А. Успенский.

- Вып. 36. Москва, 1998. С. 274–323.
138. Рахилина Е. В. О тенденциях в развитии когнитивной семантики // Известия РАН: серия литературы и языка. 2000. № 3. С. 3–15.
139. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. Москва: Наука, 1988. 216 с.
140. Российская ментальность: материалы «круглого стола» // Вопросы философии. 1994. № 1. С. 25–53.
141. Руденко Д. И. Пространство: грань бытия // Философия языка: в границах и вне границ / Ю. С. Степанов, В. В. Прокопенко, Ю. И. Сватко и др.; науч. ред. тома Д. И. Руденко. Харьков: Око, 1994. Т. 2. 176 с.
142. Руднев В. П. Словарь культуры XX века. Москва: Аграф, 1999. 381с.
143. Сафина Е. В. . Анализ концептов ДУШИ и ДУХА в русской языковой картине мира // Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы: тез. междунар. конф. Т. 2. Москва: изд-во МГУ, 1995. С. 457–458.
144. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
145. Скляревская Г. Н. Метафора в системе языка. Санкт-Петербург: Наука, 1993. 151 с.
146. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование // Вестник ВГУ: сер. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2004. № 1. С. 29–34.
147. Степанов Ю. С. Понятие // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. 384–385.
148. Степанов Ю. С. Концепт «причина» и два подхода к концептуальному анализу языка – логический и сублогический // Логический

- анализ языка. Культурные концепты: сб. статей / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. Москва: Наука, 1991. С. 5–14.
149. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.
150. Стернин И. А. Когнитивная интерпретация в лингвокогнитивных исследованиях // Вопросы когнитивной лингвистики. 2004. № 1. С. 65–69.
151. Сукаленко Н. И. Образно-стереотипная языковая картина мира как отражение эмпирического обыденного сознания: автореф. дис. на соиск. уч. степ. доктора филол. наук: [спец.] 10.02.02. Київ, 1991. 40 с.
152. Сукаленко Н. И. Отражение обыденного сознания в образной языковой картине мира. Київ: Наукова думка, 1992. 164 с.
153. Сулемина О. В. В поисках самого себя: поэт в лирике А. С. Пушкина 1814–1824 гг. // Вестник Тамбовского государственного университета. Сер.: Гуманитарные науки. Тамбов, 2011. Вып. 2 (94). С. 175–179.
154. Сулемина О. В. Лень как свобода (к интерпретации мотивов лени и сна в лирике А. С. Пушкина // Научный вестник Воронежского государственного архитектурно-строительного университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2014. Вып. 12. С. 49–54.
155. Сунь Чжичжэн Китайские идиомы. Москва: Шанс, 2019. 279 с.
156. Суслович С. В. Репрезентация концепта ТРУД в современных афоризмах о труде // Вопросы когнитивной лингвистики. 2010. № 4. С. 79–82.
157. Тань Аошуан Реконструкция представлений китайцев о судьбе по фразеологизмам // Понятие судьбы в контексте разных культур: сб. статей / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. Москва: Наука, 1994. С. 157–160.
158. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / отв. ред. А. А. Уфимцева. Москва: Наука, 1986. 143 с.
159. Телия В. Н. Внутренняя форма // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Советская

энциклопедия, 1990. С. 85–86.

160. Телия В. Н. Коннотация // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. 236.

161. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 288 с.

162. Телия В. Н. Фактор культуры и воспроизводимость фразеологизмов – знаков-микротекстов // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: сб. статей в честь Н. Д. Арутюновой / отв. ред. Ю. Д. Апресян. Москва: Языки славянской культуры, 2004. С. 675–684.

163. Урысон Е. В. Дух и душа: к реконструкции архаичных представлений о человеке // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке: сб. статей / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. Москва: Индрик, 1999. С. 11–25.

164. Флиер А. Я. Культура // Культурология XX век. Энциклопедия. Санкт-Петербург: Университетская книга; ООО «Алетейя», 1998. Т. 1. С. 336–338.

165. Фрумкина Р. М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога // Научно-техническая информация: серия 2. 1992. № 3. С. 3–29.

166. Фрумкина Р. М. «Теории среднего уровня» в современной лингвистике // Вопросы языкознания. 1996. № 2. С. 55–67.

167. Фрумкина Р. М. Культурологическая семантика в ракурсе эпистемологии // Известия РАН: серия литературы и языка. 1999. Т. 58. № 1. С. 3–10.

168. Фрезер Д. Д. Золотая ветвь: исследование магии и религии / пер. с англ. 2-е изд. Москва: Политиздат, 1983. 703 с.

169. Хомутова Т. Н. Научные парадигмы в лингвистике // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение.

2009. Вып. 37. С. 142–151.

170. Хомчак Е. Г. Формирование ассоциативно-вербальной модели концепта «лень» // *Jazyk a kultura*. Вып. 11. Т. VII (161). 2012. С. 373–378.

171. Хомчак Е. Г. Культурно-историческое пространство концепта «лень» // *Новое в славянской филологии: сборник статей*. Севастополь: Рибэст, 2009. С. 376–385.

172. Хрынина Е. Н. Анализ интерпретационного поля концепта «успех» в русском языке // *Вестник Ставропольского гос. ун-та*. 2008. № 1. С. 122–127.

173. Чекарева Є. С. Концепт часу в системі афоризмів латинської мови // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. серія: Філологія*. Одеса, 2023. Вып. 59. Т. 3. С. 87–91. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v59/part_3/20.pdf (дата звернення: 04.03.2024).

174. Чекарева Є. С. Вербалізація концепту серце в давньогрецькій та латинській мовах // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса, 2023. серія: Філологія. Вып. 60. Т. 2. С. 85–90. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v60/part_2/20.pdf (дата звернення: 04.03.2024).

175. Чернцова Е. В. Релевантность понятий «гештальт», «фигура», «фон», «фокус» для анализа концептуальной области «кажимости» // *Studia Slavica Hung.* Т. 64. № 1. 2019. С. 37–46. URL: <https://akjournals.com/view/journals/060/64/1/article-p37.xml> (дата звернення: 04.03.2024).

176. Чернцова Е. В. Дискурсивное варьирование когнитивной семантики слова: опыт интегрального исследования (на материале глагольных предикатов *казаться*, *показаться*, девербатива *кажимость*, парентезы *кажется*): монография. Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2019. 428 с.

177. Чернцова Е. В. Лингвокогнитивная модель полисемии слов с семантикой когнитивной деятельности человека // *Slavia Centralis*. Vol. 14 №

1. 2021. С. 121–135. URL: <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/1265>) (дата звернения: 04.03.2024).
178. Чернцова Е. В., Педченко Л. В. Проблема полисемии в когнитивно-дискурсивной лингвистической парадигме (на материале контекстов художественного дискурса глагольных предикатов «чудиться», «почудиться») // *Slavia Orientalis*. Tom LXXI. Nr 2. 2022. С. 367–383. URL: <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/142941/edition/124306/content> (дата звернения: 04.03.2024).
179. Cherntsova E. V. КАЖИМОСТЬ в структуре обыденного vs. научного знания (на материале когнитивной семантики глагольных предикатов казаться, показаться) // *Balcania et Slavia*. 2023. Vol. 3. Num. 1. URL: https://ecfpeerflow.unive.it/uploads/docs/BalcaniaEtSlavia_2023_03_14_07563_5_v1.docx (дата звернения: 04.03.2024).
180. Шарандин А. Л. Слово и его формы в аспекте теории интерпретации // *Интерпретация мира в языке: кол. монография / науч. ред. Н. Н. Болдырев*. Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2017. С. 185–217.
181. Шевченко Д. С., Волков Р. Р., Калинина М. А. Концепты "трудолюбивый человек" и "ленивый человек" на материале русских и английских половиц и поговорок // *Новые технологии в учебном процессе и производстве / под редакцией А. А. Платоновой, А. А. Бакулиной*. Рязань, 2018. С. 506–509. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35545236&pff=1> (дата звернения: 04.03.2024).
182. Shevchenko I. Conceptual Metaphors Of ECONOMIC CRISIS in English: a Historical Cognitive Perspective. *Armenian Folia Anglistika*, Vol. 17, Issue 1 (23), 2021, 24 – 34. URL: <https://doi.org/10.46991/AFA/202> <https://journals.yasu.am/index.php/arm-fol-angl/article/view/> (дата звернения:

04.03.2024).

183. Shevchenko I., Shastalo V. The conceptual metaphor of modesty in English and Ukrainian. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 2021 (21), Article 2462. URL: <https://doi.org/10.11649/cs.2462> (дата звернення: 04.03.2024).
184. Шмелев А. Д. Русская языковая модель мира: материалы к словарю. Москва: Языки славянской культуры, 2002. 224 с.
185. Шмелев Д. Н. Полисемия // *Лингвистический энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. 382.
186. Элиаде М. Аспекты мифа / пер. с франц. Москва: Академический Проект, 2000. 222 с.
187. Элиаде М. Избранные сочинения: Миф о вечном возвращении; Образы и символы; Священное и мирское / Мирча Элиаде; пер. с фр. Москва: Ладомир, 2000. 414 с.
188. Якобсон Р. О «Стихах, сочиненных ночью во время бессонницы» // *Работы по поэтике* / сост. и общ. ред. М. Л. Гаспаров. Москва: Прогресс, 1987. С. 198–205.
189. Яковенко Е. Б. Сердце, душа, дух в английской и немецкой языковых картинах мира (Опыт реконструкции концептов) // *Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке: сб. статей* / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. Москва: Индрик, 1999. С. 39–51.
190. Яковлева Е. С. О понятии «культурная память» в применении к семантике слова // *Вопросы языкознания*. 1999. № 3. С. 92–107.
191. Яровая В. Е. Психолого-философские детерминанты русской лени. Территория новых возможностей // *Вестник Владивостокского гос. ун-та экономики и сервиса*, 2011. Issue 1 (10). С. 119–124.
192. Яроцька Г. С. Вербализация концептуального пространства сотрудничество в истории русской лингвокультуры // *Cuadernos de Rusística Espanola*. Vol. 15 (2019). Editorial Universidad de Granada. P. 113–124. URL: <https://revistaseug.ugr.es/index.php/cre/article/view/6426/9707> (дата звернення:

04.03.2024).

193. 常光明. 周易图解[M]. 济南: 齐鲁书社, 2014. 220. Chang Guangming. zhouyitujie [M]. Jinan: Qilushushe, 2014. 220 s. [Чан Гуанмін Книга Змін із ілюстраціями. Цзінань: Видавництво Цилу, 2014. 220 с.].

194. 孙晓勇, 王晓睿. 中国土地制度变迁: 传统与现代化. 法律适用, 2019 (13): 105–111. Shun Xiaoyong, Wang Xiaorui. Zhongguotudizhidubianqian: Chuantongyuxiandaihua. Falushiyong, 2019 (13), s. 105–111. [Сунь Сяююнь, Ван Сяожуй Зміни у земельній системі Китаю: традиції та модернізація // Застосування права, 2019 (13), С. 105–111].

195. 马丹. 浅析俄罗斯文化中的 "懒"[J]. 散文百家(新语文活页), 2017 (02). 218. Ma Dan. Qianxieluosiwenhuazhongde"lan"[J]. Shanwenbaijia (xinyuwenhuoye), 2017 (02), s. 218. [Ма Дан Короткий аналіз «лінощів» у російській культурі // Сотні шкіл прози. Новий китайський вкладиш, 2017 (02), С. 218].

196. (明)吴承恩. 西游记[M]. 北京: 人民文学出版社, 2010. 225页. Wuchengen (mingchao). Xiyouji [M]. Beijing: Renminwenxuechubanshe, 2010. 225 s. [Ченгень (Династія Мін) Подорож на Захід [М], Пекін: Видавництво народної літератури, 2010. 225 с.].

197. 蔡铁鹰. 西游记资料汇编[M]. 北京: 中华书局, 2010. 481页. Cai Tieying. Xiyoujiziliaohuibian[M]. Beijing: zhonghuashuju, 2010. 481 s. [Збірник матеріалів «Подорожі на Захід» / сост. Цай Тієїн [М]. Пекін: Книжкова компанія Чжунхуа, 2010. 481 с.].

198. 施炎平. 先秦儒家智慧观念初探[J]. 华东师范大学学报, 2011. 43-49页. Shi Yanping. Xianqinrujiazhihuiguannianchutan [J]. Huadongshifandaxuejiaobao, 2011. s. 43–49. [Ши Яньпін Попереднє дослідження концепції «мудрості» доциньського конфуціанства // Журнал Східно-Китайського педагогічного університету, 2011. С. 43–49.].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

199. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва: ИКАР, 2009. 448 с.
200. Академічний тлумачний словник української мови. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 04.03.2024).
201. Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка. Практический справочник: около 11 000 синонимических рядов. Москва: Русский язык, 1986. 600 с.
202. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стереотип. Москва: Советская энциклопедия, 1969. 607 с.
203. Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Вып. V. Москва: Типография Грачёва, 1861. 264 с.
204. Ашукин Н. С., Ашукина М. Г. Крылатые слова; Литературные цитаты; Образные выражения / 4-е изд., доп. Москва: Худож. Лит., 1988. 528 с.
205. Большой толковый словарь русского языка / гл. ред. С. А. Кузнецов. Санкт-Петербург: Норинт, 1998. 1536 с.
206. Введенская Л. А. Словарь антонимов русского языка. Ростов: изд-во Ростов. ун-та, 1995. 543 с.
207. Гоголь Н. В. Выбранные места из переписки с друзьями. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2008. 320 с.
208. Гоголь Н. В. Мертвые души. Москва: Правда, 1984. 368 с.
209. Гоголь Н. В. Повести. Драматические произведения. Ленинград: Художественная, 1983. 326 с.
210. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений в одном томе. Ленинград: Издательство АЛЬФА-КНИГА, 2009. 1231 с.
211. Гончаров И. А. Обломов. Москва: Русская классика, 2017. 416 с.
212. Даль В. И. Пословицы русского народа. сборник в 2-х т. Москва:

- Художественная литература, 1984— 1989.
213. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Москва: Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1955. Т. 2: И–О. 1955. 780 с.
214. Достоевский Ф. М. Записки из подполья. <https://libaid.net/katalog/d/dostoevskij-fjodor/3344-fjodor-dostoevskij-zapiski-iz-podpolya?download=4815> (дата звернения: 04.03.2024).
215. Жуков В. П., Сидоренко М. И., Шкляров В. Т. Словарь фразеологических синонимов русского языка: ок. 730 синонимических рядов / под ред. В. П. Жукова. Москва: Русский язык, 1987. 441 с.
216. Иванова Н. Н. Словарь языка поэзии (образный арсенал русской лирики конца XVIII – начала XX в.): более 4500 образных слов и выражений. Москва: ООО Издательство АСТ, ООО Издательство Астрель, ООО Издательство Русские словари, ООО Транзиткнига, 2004. 667 с.
217. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. URL: <https://b.twirpx.link/file/183196/> (дата звернения 19.02.2024).
218. Крылов И. А. Басни. URL: <https://deti-online.com/basni/basni-krylova/> (дата звернения 19.02.2024).
219. Лексическая основа русского языка: Комплексный учебный словарь / под ред. В. В. Морковкина. Москва: Русский язык, 1984. 1168 с.
220. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Сов. энциклопедия, 1990. 685 с.
221. Львов М. Р. Словарь антонимов русского языка. Москва: Русский язык, 1988. 381 с.
222. Мифологический словарь / гл. ред. Е. М. Мелетинский. Москва: Большая рос. энциклопедия, 1992. 736 с.
223. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. Москва: Советская энциклопедия, 1987.
224. Национальный корпус русского языка. URL: <http://ruscorpora.ru/search->

[main.html](#) (дата звернення 19.02.2024).

225. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян, Е. Э. Бабаева и др.; под общ. рук. акад. Ю. Д. Апресяна. Москва: Шк. Языки славянской культуры, 2003. 2-е изд., испр. и доп. 1488 с.
226. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов. Москва: Русский язык, 1986. 797 с.
227. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / РАН, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. Москва: ООО А ТЕМП, 2006. 4-е изд., доп. 944 с.
228. Публічний електронний словник української мови «УКРЛІТ.ORG» : веб-сайт. 2005–2023. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk> (дата звернення: 13.09.2021).
229. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений в 10 т. Т. 1. Москва – Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1951. 580 с.
230. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка: в 2 т. Москва: Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1958. 1284 с.
231. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Пособие для учителей. 2-е изд. Москва: Просвещение, 1976. 543 с.
232. Русский ассоциативный словарь: в 2 т. / Ю. Н. Караулов, Г. А. Черкасова, Н. В. Уфимцева и др. Москва: АСТ: Астрель, 2000–2002.
233. Русское культурное пространство: Лингвокультурологический словарь / сост. И. С. Брилева, Н. Н. Вольская, Д. Б. Гудков и др. Москва: Гнозис, 2004. 318 с.
234. Русская мифология. Энциклопедия. М.: Эксмо; Санкт-Петербург: Мидгард, 2007. 784 с.
235. Русский язык: Энциклопедия / гл. ред. Ю. Н. Караулов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Большая российская энциклопедия: Дрофа, 2008. 703 с.

236. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / отв. ред. Н. И. Толстой. Москва: Междунар. отношения, 1995–1999.
237. Словарь образных выражений русского языка / Т. С. Аристова, М. Л. Ковшова, Е. А. Рысева и др.; под ред. В. Н. Телия. Москва: Отечество, 1995. 368 с
238. Словарь русского языка XI–XVII вв.: в 25 т. Москва: АН СССР, Институт русского языка. 1978–2000. Вып. 8. 1981. 353 с
239. Словарь русского языка XVIII века: в 11 т. Санкт-Петербург: Наука, 1992. Т. 7. 1992. 263 с.
240. Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. Москва: Русский язык, 1981–1984. Т. 2. 1983. 736 с.
241. Словарь синонимов русского языка: в 2 т. / гл. ред. А. П. Евгеньева. Ленинград: Наука, 1970. Т. 1: А–Н. 1970. 680 с.
242. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. / ред. А. М. Бабкин. Москва, Ленинград : Наука, 1955–1962. Т. 6. 739 с.
243. Словарь старославянского языка: репр. изд.: в 4 т. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2006. Т. 2. 648 с.
244. Словник англійської мови. URL: <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/happiness>. (дата звернення 19.02.2024).
245. Словник української мови: в 11 т. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 19.02.2024).
246. Словник української мови: в 20 т. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення 19.02.2024).
247. Словник української мови online : веб-сайт. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015–2023. URL: <https://sum20ua.com/?page=1262&wordid=39896> (дата звернення 19.02.2024).
248. Словники України on-line. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (дата звернення 19.02.2024).

249. Словник.ua : веб-сайт. 2005– 2021. URL: <https://slovnnyk.ua/index.php?sword> (дата звернення 19.02.2024).
250. Словники «Словопедія» : веб-сайт. 2007. URL: <http://slovopedia.org.ua/> (дата звернення 19.02.2024).
251. Современный толковый словарь русского языка: более 90 000 слов и фраз. выр. / гл. ред. С. А. Кузнецов. Санкт-Петербург: Норинт, 2002. 956 с.
252. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. Москва: Флинта: Наука, 2003. 696 с.
253. Срезневский И. И. Матеріалы для словаря древнерусскаго языка по письменнымъ памятникамъ. Санкт-Петербург: Типография императорской академии наукъ, 1893–1903. Т. 2. 1902. 1803 с.
254. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка: в 2 т. ок. 145 000 слов. Москва: Русский язык, 1985. Т. 1. Словообразовательные гнезда. А–П. 1985. 856 с.
255. Толковый словарь русского языка: в 4 т. / под ред. проф. Д. Н. Ушакова. Москва: Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1940.
256. Толковый словарь русского языка конца XX века: Языковые изменения / гл. ред. Г. Н. Складеревская. Санкт-Петербург: Фолио-Пресс, 1998. 700 с.
257. Український багатомовний онлайн-словник “Kyiv Dictionary”: веб-сайт. 2020. URL: <https://www.kyivdictionary.com/uk/> (дата звернення 19.02.2024).
258. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. Москва: Прогресс, 1986–1987. Т. 2: Е–МУЖ. 1986. 671 с.
259. Фелицына В. П., Прохоров Ю. Е. Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения: Лингвострановедческий словарь / под ред. Е. М. Верещагина, В. Г. Костомарова. Москва: Русский язык, 1988. 2-е изд., испр. и допол. 272 с.
260. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. Москва: Сов. энциклопедия, 1989. 815 с.
261. Фонвизин Д. И. Недоросль. Москва: Издательство «Азбука», 2008.

215 с.

262. Фразеологический словарь русского литературного языка: в 2 т. / сост. А. И. Федоров. Москва: Цитадель, 1997.

263. Фразеологический словарь русского языка: свыше 4000 словарных статей / под ред. А. И. Молоткова. Москва: Русский язык, 1987. 543 с.

264. Христианство: Энциклопедический словарь: в 3 т. / под ред. С. С. Аверинцева и др. Москва: Большая российская энциклопедия, 1995.

265. Цыганенко Г. П. Словарь служебных морфем русского языка. Киев: Радянська школа, 1982. 240 с.

266. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. 2-е изд., перераб. и доп. Киев: Радянська школа, 1989. 511 с.

267. Частотный словарь русского языка / под ред. М. Засориной. Москва: Русский язык, 1997. 935 с.

268. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. Москва: Русский язык, 1999. Т. 1: А–ПАНТОМИМА. 1999. 624 с.

269. Чехов А. П. Рассказы. URL: <http://book-online.com.ua/author.php?author=204> (дата звернення 19.02.2024).

270. Шанский Н. М. Фразеологические обороты русского языка. Москва: Просвещение, 1988. 390 с.

271. Шанский Н. М., Иванов В. В., Шанская Т. В. Краткий этимологический словарь русского языка. Москва: Просвещение, 1975. 544 с.

272. Энциклопедия мысли: сб. мыслей, изречений, афоризмов, максимов, парадоксов, эпиграмм / сост. и пер. Н. Я. Хоромина. Харків: Прапор, 1995. 544 с.

273. Этимологический словарь русского языка / под общей ред. А. Ф. Журавлева, Н. М. Шанского. Москва: Изд-во МГУ, 1999. Вып. 9. 240 с.

274. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / под ред. акад. О. Н. Трубачева. Москва: Наука, 1987. Вып.

14. 268 с

275. 温端正. 中国谚语大全上册, 上海辞书出版社, 2004年, 共1371页. Wen Duanzheng. Zhongguoyanyudaquan, Vol. 1, Shanghaicishuchubanshe, 2004. 1371 s. [Уань Дуаньчжан Великий словник китайських прислів'їв. Шанхай, 2004. Т. 1. 1371 с.]

276. 温端正. 中国谚语大全下册, 上海辞书出版社, 2004年, 共1011页. Wen Duanzheng. Zhongguoyanyudaquan, Vol. 2, Shanghaicishuchubanshe, 2004. 1011 s. [Уань Дуаньчжан Великий словник китайських прислів'їв. Шанхай, 2004. Т. 2. 1011 с.]

277. 现代汉语词典》第7版,

北京: 中国社会科学院语言研究所词典编辑室编, 商务印书, 2016, 1897. Xiandaihanyucidian, Vol. 7, Beijing, zhongguoshehuikexueyuanyuanyanjiusucidianbianjishibian, shangwuyinshuguan, 2016. 1897 s. [Словник сучасної китайської мови / за ред. Ін-та лінгвістики Китайської Академії соціальних наук. Пекін: Комерційне вид-во, 2016. Верс. 7. 1897 с.]

278. 新华词典》第11版, 北京: 商务印书馆, 2012. 956页. Xinhuaacidian, Vol. 11, Beijing, Shangwuyinshuguan, 2012. 956 s. [Словник Синь хуа. Пекін: Комерційне вид-во, 2012. Верс. 11. 956 с.]

279. 孙智正. 中华成语故事. 北京: 中华书局, 2016. 169页. Shun Zhizheng. Zhonghuachengyuugushi. Beijing: zhonghuashuju, 2016. 169 s. [Сунь Чжічжен. Казки про китайські ідіоми. Пекін: Книжкова компанія Чжунхуа, 2016. 269 с.]

280. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/essential-british-english/happy> (дата звернення 19.02.2024).

281. Oxford Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/happiness?q=happiness> (дата звернення 19.02.2024).

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

1. БАС – Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. / ред. А. М. Бабкин. URL: https://www.academia.edu/6714938/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%A0%D0%AC_%D0%A1%D0%9E%D0%92%D0%A0%D0%95%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E_%D0%A0%D0%A3%D0%A1%D0%A1%D0%9A%D0%9E%D0%93%D0%9E_%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E_%D0%AF%D0%97%D0%AB%D0%9A%D0%90_%D0%A2%D0%9E%D0%9C_VI_%D0%9B_%D0%9C_?uc-g-sw=6715981 (дата звернення: 04.03.2024).
2. БТСРЯ – Большой толковый словарь русского языка / гл. ред. С. А. Кузнецов. URL: <https://gufo.me/dict/kuznetsov> (дата звернення: 04.03.2024).
3. ВСКП 2004 т.1 – Уань Дуаньчжан Великий словник китайських прислів'їв. Шанхай, 2004. Т. 1. 1371 с. 温端正. 中国谚语大全上册,上海辞书出版社, 2004年, 共1371页.
4. ВСКП 2004 т. 2 – Уань Дуаньчжан Великий словник китайських прислів'їв. Шанхай, 2004. Т. 2. 1011 с. 温端正. 中国谚语大全下册, 上海辞书出版社, 2004年, 共1011页.
5. Даль ПРН – Даль В. И. Пословицы русского народа. сборник в 2-х т. URL: <https://imwerden.de/author-654> (дата звернення: 04.03.2024).
6. Даль ТСЖВЯ – Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. URL: <https://slovardalja.net/> (дата звернення: 04.03.2024).
7. КСКТ – Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина; под общей ред. Е. С. Кубряковой. URL: <https://ru.scribd.com/document/693239221/%D0%9A%D1%83%D0%B1%D1%80%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0->

[%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%B8%D0%B9-
%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C-
%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B2
%D0%BD%D1%8B%D1%85-
%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2](#)

(дата звернення: 04.03.2024).

8. КЭСРЯ – Шанский Н. М., Иванов В. В., Шанская Т. В. Краткий этимологический словарь русского языка. URL: <https://imwerden.de/publ-11044> (дата звернення: 04.03.2024).
9. ЛОРЯ – Лексическая основа русского языка: Комплексный учебный словарь / под ред. В. В. Морковкина. Москва: Русский язык, 1984. 1168 с.
10. МАС – Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. Москва: Русский язык, 1981–1984. Т. 2. 1983. 736.
11. НОССРЯ – Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / Ю. Д. Апресян, О. Ю. Богуславская, И. Б. Левонтина, Е. В. Урысон, М. Я. Гловинская, Т. В. Крылова; под общ. рук. Ю. Д. Апресяна. URL: <https://goo.su/1SSmIS> (дата звернення: 04.03.2024).
12. НКРЯ – Национальный корпус русского языка. URL: <http://ruscorpora.ru/search-main.html> (дата звернення: 04.03.2024).
13. СО – Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов. М.: Русский язык, 1986. 797.
14. СОВРЯ – Словарь образных выражений русского языка / Т. С. Аристова, М. Л. Ковшова, Е. А. Рысева и др.; под ред. В. Н. Телия. М.: Отечество, 1995. 368 с.
15. Срезневский МСДЯ – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Т. 2. URL: https://imwerden.de/pdf/sreznevsky_slovar_drevnerusskogo_jazyka_tom2_1-p.pdf (дата звернення: 04.03.2024).
16. СРЯ XI–XVII – Словарь русского языка XI–XVII вв. в 25 т. Вып. 8. URL: <https://goo.su/uqJ8UA> (дата звернення: 04.03.20).

17. ССКМ – Словник сучасної китайської мови / за ред. Ін-та лінгвістики Китайської Академії соціальних наук. Пекін: Комерційне вид-во, 2016. Верс. 7. 1897 с. 现代汉语词典》第7版, 北京: 中国社会科学院语言研究所词典编辑室编, 商务印书, 2016, 1897.
18. ССРЯ – Словарь синонимов русского языка: в 2 т. / гл. ред. А. П. Евгеньева. Т. 1. URL: https://archive.org/details/20220313_20220313_1553 (дата звернення: 04.03.2024).
19. ССЯ – Словарь старославянского языка: репр. изд.: в 4 т. Т. 2. URL: <https://goo.su/2FvxKR> (дата звернення: 04.03.2024).
20. ССХ – Словник Синь Хуа. Пекін: Комерційне вид-во, 2012. Верс. 11. 956 с. 新华词典》第11版, 北京: 商务印书馆, 2012. 956页.
21. СУ – Толковый словарь русского языка: в 4 т. / под ред. проф. Д. Н. Ушакова. Т. 3. URL: <https://goo.su/1SRlbYx> (дата звернення: 04.03.2024).
22. СЭСРЯ – Кожина М. Н. Стилистический энциклопедический словарь русского языка. URL: <https://archive.org/details/stilistich-encyclopedich-slovar-russkogo-yazyka-2006> (дата звернення: 04.03.2024).
23. Трубачев ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / под ред. акад. О. Н. Трубачева. Вып. 14. URL: <https://archive.org/details/B-001-004-137/essja14/> (дата звернення: 04.03.2024).
24. ТСРЯ – Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. URL: <https://cyberlan.com.ua/wp-content/uploads/2015/07/Tolkovijj-slovarj-russkogo-yazika.pdf> (дата звернення: 04.03.2024).
25. ТСРЯИИ – Толковый словарь русского языка конца XX века: Языковые изменения / гл. ред. Г. Н. Складаревская. URL: <https://goo.su/ZzJOom> (дата звернення: 04.03.2024).
26. Черных ИЭСРЯ – Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. Т. 1. URL: https://imwerden.de/pdf/chemykh_istoriko-etimologicheskij_slovar_tom1_1999.pdf (дата звернення: 04.03.2024).

звернения: 04.03.2024).

- 27.ЭСРЯ - Этимологический словарь русского языка / под общей ред. А. Ф. Журавлева, Н. М. Шанского. Вып. 9. URL: https://www.studmed.ru/zhuravlev-a-f-shanskiy-n-m-red-etimologicheskij-slovar-russkogo-yazyka-vyp-9_be46309d203.html (дата звернения: 04.03.2024).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЇ**Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації**

1. Ван Лілі Внутрішня форма слів-репрезентантів концепту *Лінь* в російській мові (на тлі зіставлення з китайськими ієрогліфами) // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса: «Астропринт», 2021. № 35. С. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2021.35.237797>

URL: <http://mova.onu.edu.ua/article/view/237797>

2. Ван Лілі Концептуальна семантика прикметника *ленивый* і стереотипний образ лінивої людини (за даними Національного корпусу російської мови) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». Вип. 92. 2023. С. 64–69.

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2023-92-09>

URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/22145/20434>

3. Ван Лілі Аксіологічний концепт ЛІНЬ як об'єкт лінгвістики та психології // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». Вип. 94. 2024. С. 49–56.

DOI: [10.26565/2227-1864-2024-94-08](https://doi.org/10.26565/2227-1864-2024-94-08)

URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/23759/21616>

Публікація у міжнародному періодичному науковому виданні

4. Wang Lili (2023) Стереотипные представления о ленивом человеке: лингвокогнитивный анализ культурных моделей русского и китайского языков // *Studia Rossica Posnaniensia*. 2023. Vol. 48. № 1. pp. 157–166.

DOI: <https://doi.org/10.14746/strp.2023.48.1.11>

URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/strp/article/view/38655>

Список публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Ван Лілі Історія слів-репрезентантів концепту Лінь в російській мові (на тлі зіставлення з китайськими ієрогліфами) // Слов'янська філологія у сучасному світі: Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 травня 2021 р.) / За ред. д. філол. н., проф. Войцевої О. А., Яковлевої О. В. Одеса: Вид-во Одеський національний університет, 2021. С. 48–51.
6. Ван Лілі Стереотипи поведінки ленивої людини: порівняльний аналіз російської та китайської фразеології // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: матеріали міжнародної наукової конференції, 24 листопада 2021 р. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 306–310.

ДОДАТОК Б**ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ****Міжнародні наукові конференції**

1. XIX Міжнародна наукова конференція з актуальних проблем філологічних досліджень (пам'яті доктора філологічних наук, професора Анатолія Тихоновича Гулака), Харківський національний педагогічний університет імені С. Г. Сковороди, Харків (20–21 травня 2021 року);

2. Міжнародна науково-практична конференція «Слов'янські читання», Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса (24-25 травня 2021 року);

3. Міжнародна науково-практична конференція «Китайська цивілізація: традиції та сучасність», Київ (24 листопада 2021 р.);

4. II Міжнародна наукова конференція «Ідеї Харківської філологічної школи в парадигмах сучасного гуманітарного знання: традиції та новаторство», Харків (20 квітня 2023 р.);

5. Міжнародна наукова конференція «Наукова спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського і сучасна філологія (до 170-річного ювілею вченого)», Харків (20 березня 2024 р.).

Всеукраїнські та регіональні наукові конференції

6. Всеукраїнська наукова конференції «Слово – текст – мова в дослідницьких парадигмах сучасної лінгвістики», Харків (21 жовтня 2021 р.).